

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**RODNA RAVNOPRAVNOST U IZGRADNJI MIRA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

-magistarski rad-

Kandidatkinja
Hadžić Nazmija
Broj indexa: 535

Mentor
prof. dr. Ćurak Nerzuk

Sarajevo, 2022. godine

SADRŽAJ

Skraćenice	4
Popis tabela i slika	5
Uvod.....	6
I. Teorijske osnove rada	6
II. Metodološki okvir rada.....	8
1. <i>Problem istraživanja</i>	8
2. <i>Predmet istraživanja</i>	9
2.1. Kategorijalno pojmovni aparat	10
3. <i>Ciljevi istraživanja</i>	17
3.1. Naučni cilj istraživanja	17
3.2. Društveni cilj istraživanja	17
4. <i>Sistem hipoteza</i>	18
4.1. Generalna hipoteza	18
4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze	18
4.3. Sistem indikatora	18
5. <i>Metode istraživanja</i>	19
6. <i>Vremensko (i prostorno) određenje istraživanja.....</i>	19
Međunarodno pravni okvir rodne ravnopravnosti u izgradnji mira	20
1. <i>Međunarodne organizacije i njihov doprinos izgradnji mira</i>	23
1.2. <i>Uloga Ujedinjenih naroda u procesu izgradnje rodne ravnopravnosti i mira u svijetu</i>	23
2. <i>Implementacija Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti UN-a o ženama, miru i sigurnosti i provedba Akcionog plana za implementaciju Rezolucije 1325 u Bosni i Hercegovini</i>	28
3. <i>Međunarodni pravni okvir kao platforma za rodnu ravnopravnost u Bosni i Hercegovini.....</i>	31
Kulturne i društvene pretpostavke regulacije pitanja rodne ravnopravnosti.....	39
4. <i>Dimenzija patrijarhata i postojanje stereotipa unutar bosanskohercegovačkog društva.....</i>	39
5. <i>Rat kao muška priča i rodni esencijalizam.....</i>	46
6. <i>Seksualno zlostavljanje tokom rata - "Najefikasnije" sredstvo etničkog čišćenja</i>	50
Odnos institucija Bosne i Hercegovine prema pitanju rodne ravnopravnosti	53
7. <i>Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova</i>	56
8. <i>Rodna ravnopravnost u sistemu sigurnosti Bosne i Hercegovine</i>	58
8.1. <i>Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine i Oružane snage Bosne i Hercegovine i rodna ravnopravnost.....</i>	59
8.2. <i>Ministarstvo sigurnosti BiH i rodna ravnopravnost.....</i>	64
8.3. <i>Učešće žena u mirovnim misijama</i>	68

Nevladine organizacije i akteri civilnog društva kroz doprinos izgradnji mira	71
<i>9. Pokretači promjena u Bosni i Hercegovini</i>	<i>74</i>
<i>10. Saradnja vladinih institucija sa nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini</i>	<i>80</i>
<i>11. Rodna ravnopravnost kao glavna strategija za promovisanje demokratije – komparativni uvidi</i>	<i>83</i>
<i>11.1. Kraljevina Švedska – primjer dobre prakse</i>	<i>84</i>
Zaključak	86
Literatura	88
PRILOZI	94
<i>Prilog br. 1</i>	<i>94</i>
<i>Prilog br. 2</i>	<i>97</i>

Skraćenice

ARS BiH - Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine

bh. – bosanskohercegovački/a

BiH - Bosna i Hercegovina

CEDAW (eng. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) – Konvencija UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama

DMS - Dejtonski mirovni sporazum / Opći okvirni sporazum za mir u BiH

EKLJP - Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

EU - Evropska unija

EUFOR (eng. EUROPEAN UNION FORCE) - Snage Evropske unije

EUPM – (eng. EUROPEAN UNION POLICE MISSION) - Policijska misija Evropske unije

FBiH - Federacija Bosne i Hercegovine

GAP BiH - Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine

NATO – (eng. The North Atlantic Treaty Organization) - Sjevernoatlantski vojni savez

NVO - nevladina organizacija

OSCE – (eng. The Organization for Security and Co-operation in Europe) - Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi

RS - Republika Srpska

UN – (eng. The United Nations) Ujedinjeni narodi, OUN – Organizacija Ujedinjenih naroda

UNDP (eng. The United Nations Development Programme) - Razvojni program Ujedinjenih naroda

UNESCO – (eng. The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) - Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, nauku i kulturu

UNSCR 1325 (eng. United Nations Security Council Resolution 1325) - Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 1325 – Žene, mir i sigurnost

USAID (eng. The United States Agency for International Development) - Agencija za međunarodni razvoj Sjedinjenih Američkih Država

ZoRS - Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini

Popis tabela i slika

Tabela 1: Struktura mehanizama za ravnopravnost spolova u BiH (Izvor: obrada autorice), 57

Tabela 2: Zaposleni/e u MO BiH u 2017. godini (Izvor: podaci prezentirani na osnovu odgovoru na anketni upitnik iz 2018. godine), 61

Tabela 3: Lica u službi u OS BiH u 2017. godini (Izvor: podaci prezentirani na osnovu odgovoru na anketni upitnik iz 2018. godine), 62

Tabela 4: Zaposleni/e u MS BiH u 2017. godini (Izvor: podaci prezentirani na osnovu odgovoru na anketni upitnik iz 2018. godine), 64

Tabela 5: Učešće pripadnika/ca OS BiH u mirovnim misijama u periodu od 2015 - 2017. godine (Izvor: podaci prezentirani na osnovu odgovoru na anketni upitnik iz 2018. godine), 71

Uvod

I. Teorijske osnove rada

Mir je neraskidivo povezan sa ravnopravnošću između muškaraca i žena. Stvarenje mira i sigurnosti kao proces bi trebalo da podrazumijeva uključenost svih građana i građanki Bosne i Hercegovine, te je potrebno u obzir uzeti rodnu perspektivu o kojoj će biti govora kroz sva poglavlja ovog rada. Rodna ravnopravnost je osnovna društvena vrijednost definisana kao pitanje ljudskih prava i uslov za socijalnu pravdu, te neophodan i osnovni preduslov za postizanje mira i sigurnosti unutar države. Ljudska sigurnost postoji kada su i muškarci i žene zaštićeni od direktnih i strukturalnih formi nasilja i u mogućnosti su da ostvare svoje osnovne potrebe i prava zagarantovana Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, dok se mir i sigurnost tradicionalno usko definišu s obzirom na to da se oba pojma odnose na nacionalnu odbranu. Osiguravanje nacionalne sigurnosti, definisanje i odbrana državne sigurnosti su uglavnom u muškoj nadležnosti, te je tako rat bio i još uvijek je povezan sa muškim vrijednostima. Učestvovanje u izradi mirovnih sporazuma i ustava, kao i neformalna snaga pregovaranja, su, također, pod kontrolom muške elite koja se opire zahtjevima žena za uključivanje.¹

Nakon završetka rata u BiH, u decembru 1995. godine potpisan je Dejtonski mirovni sporazum čijem potpisivanju nije prisustvovala nijedna žena iz BiH. Svjedoci smo svakodnevnih kritika upućenih na uspjeh Dejtonskog mirovnog sporazuma koji je za cilj prvenstveno imao prekid rata, ali je na kraju doveo do nefunkcionalnosti države i političkog sistema. Odsustvo rodne perspektive u mirovnim procesima nije samo uticalo na fokus sporazuma, već se odrazilo i na trenutnu politiku unutar BiH. Pored isključenosti žena, sporazum je isključio i civilno društvo, što znači da su mjesta za pregovaračkim stolom pripadala isključivo tadašnjim etničkim vođama koji su iza sebe imali podršku oružanih snaga. Izostavljanje žena je za konkretnu posljedicu imalo mogućnost prepoznavanja žena kao akterki u izgradnji mira i pokretačica promjena u

¹ "Čak i u kontekstima gdje su žene igrale važne političke uloge mirovnih aktivista, kao što je Sijera Leone, ili u pobunjeničkim snagama, kao u Južnom Sudanu, one su marginalizovane unutar političkih dogovora." Castillejo, Claire, *Building a state that works for women: Integrating gender into post-conflict state building* - Izgradnja države koja radi za žene: Integracija roda u postkonfliktnu izgradnju države, FRIDE, Madrid, 2011, str. 3.

postkonfliktnom periodu.² Problem istraživanja se i odnosi na pristup metodama za promovisanje rodne ravnopravnosti kroz posebne potrebe žena te ukazuje na potrebu za kontinuiranim unapređenjem tih metoda.

Činjenica da nakon završetka rata, žene nisu dio javne sfere već se vraćaju svojim “tradicionalnim ulogama” nije spriječila žene da se aktiviraju, da zahtijevaju da budu uključene i da predstavljaju aktivnosti i metode za izgradnju i postizanje mira. Upravo tu leži razlog interesovanja za istraživanje ove teme. Rad se zasniva na hipotezi da je za izgradnju mira u BiH umnogome doprinijelo poimanje mira onako kako su ga žene shvatale, te su se neformalnim pristupima izgradnji mira uspjele ujediniti u različitostima napravivši velike pomake u implementaciji rodne ravnopravnosti u BiH. Zbog čega je značajno isticati potrebu za uključivanjem žena u javnu sferu i ukazivati na njihov doprinos izgradnji mira, potvrđuje činjenica da poboljšanjem položaja žena u društvu i postizanjem jednakosti između muškaraca i žena država iskorištava cjelokupni potencijal društva, a kroz pozitivne primjere izgradnje mira važno je podsjećati da rodna ravnopravnost pozitivno utiče na sve segmente unutar društva.

Imajući u vidu da se cilj ovog istraživanja ogleda u inicijativi uključivanja žena u svim mirovnim procesima, od mirovnih sporazuma do postkonfliktne izgradnje mira, važno je ukazati na postojanje arsenala međunarodnih dokumenata usvojenih s ciljem rješavanja problematike u ovoj oblasti. Posmatrajući međunarodni pravni okvir, donesene su i potpisane deklaracije, usvojene su konvencije i rezolucije koje se odnose na rodnu ravnopravnost i učešće žena u svim mirovnim procesima. Uzimajući u obzir da je Rezolucija 1325 Vijeća sigurnosti UN-a o Ženama, miru i sigurnosti usvojena 2000. godine, pitanje koje nam se nameće je kako je primjena rezolucije vidljiva u bosanskohercegovačkom društvu danas, šta konkretno podrazumijeva uspješnu implementaciju, te koje su prepreke u poboljšavanju stepena rodne ravnopravnosti, ali i rješavanju rodno zasnovanog nasilja. Uprkos implementaciji, žene su i dalje marginalizovane ili potpuno isključene iz pregovaranja, iznošenja svog stava i pristupa o izgradnji mira, kao i donošenju odluka. Jedna od pomoćnih hipoteza od koje istraživanje polazi odnosi se upravo na stav prisutan u bh. društvu koji isključivo posmatra žene kao žrtve rata, ne poznavajući, zaboravljajući ili zanemarujući njihov angažman i aktivnosti zahvaljujući kojim su postale uspješne graditeljice mira. Stav da su žene u ratnom periodu žrtve može imati

² Neki od primjera isključenosti žena iz pregovora nakon sukoba odnose se i na Burundiju, Sijera Leone, Kosovo, Sudan i Siriju. UN Women je 2012. godine objavio pregled 31 mirovnog procesa, pokazujući da su samo u 4% sporazuma učestvovala žene kao potpisnice. Mlinarević, Gorana, Porobić – Isaković, Nela, i Rees, Madeleine, Kada se žene izostave iz mirovnih pregovora, Bosna i Hercegovina 20 godina nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, Časopis o prisilnim migracijama, 2015, str 34.

posljedice na njihovo učešće u javnom životu, što se svakako odražava i na izgradnju mira unutar države. Mnogi historijski podaci nam ukazuju na žene koje su se borile u ratu, ali i one koje su doživjele nasilje, te kao najčešći oblik zastrašivanja, bile žrtve silovanja od strane muškaraca. Upravo su žene uspjele, vršeći pritisak na Haški tribunal, istrajati u svom cilju da se seksualno zlostavljanje sudi kao ratni zločin („Bosna i Hercegovina: Presuda u slučaju Foče - silovanje i seksualno porobljavanje su zločini protiv čovječnosti 63/004/2001“).³ Kroz ženske nevladine organizacije i pokrete, bez obzira na dejtonske podjele nametnute u svim segmentima bh. društva, žene su se organizovale i uspjele pružiti pomoć u poslijeratnom periodu, te su dokazale svoju hrabrost i spremnost u intervenisanju u konfliktima. Rad se ogleda u prepoznavanju pozitivnih primjera i aktivnosti žena aktivno uključenih u izgradnju mira, te ukazuje na potrebu pružanja podrške nevladinim organizacijama na rukovodećim nivoima. Da bi demokratija zaživjela u zemljama koje su, kako se čini, ne tako davno izašle iz sukoba, treba prepoznati značaj podjednako učešća i muškaraca i žena u nadolazećim procesima, što podrazumijeva i izgradnju mira na svim nivoima, te imati na umu koliko su žene značajne u vrijeme nestabilnosti u odnosu na njihov način gledanja na mir. Koristeći holistički koncept, prilikom analize stvarnosti, žene u obzir uzimaju jedinstvenost i koherentnost, uključujući um, duh, emocije, stavove i misli, te mir za njih predstavlja slobodu od nasilja podjednako kao i ekonomsku sigurnost, dok je rat percipiran kao borba za mir, nikako kao sredstvo za postizanje političkog cilja.

II. Metodološki okvir rada

1. Problem istraživanja

Kad je Generalna skupština Ujedinjenih naroda 10. decembra 1948. godine izglasala usvajanje Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, ono što se nametnulo kao osnovni koncept je jednakost. Iako Član 2. ističe jednakost, i dalje smo svjedoci nejednakosti, diskriminacija, prisutnosti stereotipa u društvu, strukturalnog i drugih oblika nasilja, što nas u oblasti rodne ravnopravnosti dovodi do pitanja: Zbog čega i nakon usvajanja Rezolucije 1325 i drugih

³ „U presudi za zločine nad Bošnjakinjama u Foči, suci su se složili s optužbom da je u tom gradu 1992. došlo do seksualnog porobljavanja žena, i time donijeli prvu presudu kojom je jedan međunarodni sud takvo porobljavanje osudio kao ratni zločin.“ *SENSE – Centar za tranzicijsku pravdu*, <https://arhiva.sensecentar.org/vijesti.php?aid=5593>, pristupljeno 14.03.2017. godine

rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a problem bude riješen samo „na papiru“, dok realizacija istog nedostaje u praksi; koji je uzrok neravnopravnog sudjelovanja u donošenju zakona; zbog čega aktivnosti žena nisu provedene na veću političku zastupljenost u postkonfliktnom razvoju; zašto ne zauzimaju pozicije na kojima se donose odluke i zbog čega se vlade nakon izbora formiraju iako nije postignut procenat manje zastupljenog spola? Problemsko pitanje koje se postavlja je da li je država uspostavila efikasne zakonske mehanizme za ravnopravnu zastupljenost muškaraca i žena u sektoru sigurnosti i odbrane, te da li implementacija rodne ravnopravnosti zahtjeva poboljšanje tih mehanizama? S obzirom na to da postoje pozitivni primjeri neformalnih procesa u izgradnji mira, postavlja se pitanje kakav je doprinos nevladinog sektora transformaciji bh. društva po pitanju rodne ravnopravnosti.

2. Predmet istraživanja

Iskustva žena i njihov glas su često ignorisani kad su politika i konflikt u pitanju, što kasnije utiče i na njihovu uključenost u mirovnom procesu. Kad je rat počeo, žene su bile nevidljive na političkoj sceni BiH. Potpisivanje DMS-a je također isključilo žene iz mirovnog procesa, te je njihov glas i interes u novokreiranom društvu bio često ignorisan. To može biti objašnjeno i činjenicom da u ratu javna sfera u kojoj prednjače muškarci postaje dominantna, dok se ženskost povezuje sa domom, majčinstvom i miroljubivošću, odnosno privatnom sferom. Povezivanje žena isključivo sa mirom može imati negativne posljedice, a odnosi se na teoriju rodnog esencijalizma, koju treba izbjegavati, jer ista vraća na biološke i patrijarhalne uloge. Predmet istraživanja je neravnopravnost u okviru društva koje je jednim dijelom zadržalo tradicionalno shvatanje žene, što se reflektovalo na učešće žena u javnom i političkom životu. Bh. društvo još uvijek nema isti nivo zastupljenosti žena i muškaraca u sigurnosnom i odbrambenom sektoru, a univerzalni prag jednakosti o zastupljenosti žena na pozicijama odlučivanja iznosi 40% i pored toga što nije postignut sam po sebi je diskriminirajući.

2.1. Kategorijalno pojmovni aparat

Rod (eng. gender) se odnosi na društvene atribute koji se povezuju sa muškarcima i ženama, a koji su naučeni kroz socijalizaciju i odnosi se na sve uloge i osobine koje nisu određene isključivo prirodnim ili biološkim faktorima, nego su proizvod normi, prakse i tradicije.⁴ Rod je psihološka kategorija, kulturni konstrukt i odnosi se na ponašanje, osjećanja i mišljenje neke osobe. Rod se može posmatrati i kao način struktuiranja odnosa moći (u porodici je glava porodice otac ili u religiji gdje je poznato da je isključivo muškarac određen kao vrhovni poglavar).

Spol (eng. sex) je biološka, prirodna klasifikacija kojom se određuje da li je ljudsko biće muško ili žensko⁵ na osnovu reproduktivnih organa. Spol se često miješa sa rodom i osnova je za rodnu diskriminaciju koja nastaje s idejom da fizička biologija osobe treba odrediti ulogu u društvu.

Rodna ravnopravnost predstavlja jedan od osnovnih principa ljudskih prava i osnovnih sloboda i podrazumijeva jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti za žene i muškarce, kao i njihovu jednaku zastupljenost u svim područjima javnog i privatnog života.⁶ U društvu se često ovaj pojam razumije kao izjednačavanje muškarca i žene u svim oblastima, što jednim dijelom predstavlja i osnovu za diskriminaciju. Ravnopravnost ne znači da će žene i muškarci postati isti, nego da prava, odgovornosti i mogućnosti žena i muškaraca neće zavisiti od toga da li su rođeni kao žensko ili muško, što podrazumijeva uzimanje u obzir interesa i prioriteta žena i muškaraca. U kontekstu međunarodnih ljudskih prava, pravni koncept rodne ravnopravnosti je potvrđen Univerzalnom deklaracijom za ljudska prava iz 1948. i Konvencijom UN-a za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama iz 1979. godine.

Mir je „u političkom smislu, stanje suprotno ratu, obrnuto od ratnog stanja, stanje koje prethodi ratu i koje slijedi iza njega. Normalno i uobičajno, ustaljeno funkcionisanje državnog i javnog poretka, stanje javne i privatne sigurnosti građana i javnog reda, u kojem se masovno ne koristi oružje i vojna sila u borbene svrhe“.⁷ Negativni mir podrazumijeva prvi mir nakon rata i odsustvo nasilja. „Da bi postao pozivitan, nužno je razviti slobodu i pravdu, kao imperative ljudskosti koji nam stalno izmiču ili im se samo asimptotski približavamo. Pozitivni mir je

⁴ Priručnik o rodu i rodnim pitanjima, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2022, str. 25.

⁵ Ibid.

⁶ *Priručnik za uključivanje principa ravnopravnosti spolova u zakone i politike*, UN Women kancelarija u BiH, UNDP, Sarajevo, 2020, str. 9.

⁷ Beridan, Izet, Tomić, Ivo M. i Kreso, Muharem, *Leksikon sigurnosti*, „DES“, Sarajevo, 2001, str. 214.

najteži moguć poduhvat i on računa na onu sadržajnost mira koja nadilazi političku elaboraciju, ugrađujući u sadržaj pojma mir i druge kategorije destilirane iz slobode i pravde kao dva najviša ljudska ideala.”⁸ Prof. dr. Ćurak mir posmatra kao „skladan odnos koji uključuje slobodu, pravdu, pravednost, rodnu ravnopravnost, ljudska prava, mir s prirodom, kolektivnu sigurnost, empatiju, faunofiliju.“⁹

Izgradnja mira je proces usmjeren ka izgradnji pravednijeg nenasilnog društva i označava sve procese i aktivnosti koji vode društvo iz stanja primirja u stanje stabilnog mira.¹⁰ Izgradnja mira se odnosi na nacionalne i međunarodne napore unutar države usmjerene na ekonomski razvoj, izgradnju institucija i stvaranje/obnavljanje uslova koji državu čine stabilnijom. Proces izgradnje mira najčešće počinje po okončanju sukoba, ali ponekad i ranije nudeći opcije i načine kako da se neki konflikt okonča. Prema Johnu Paulu Lederachu, vodećem svjetskom praktičaru i teoretičaru transformacije sukoba, izgradnja mira je “jačanje i osnaživanje nenasilne društvene infrastrukture kako bi se mogli najbolje iskoristiti unutrašnji i vanjski resursi za uspostavu stabilnog mira.”¹¹ Prof. dr. Ćurak ističe da je “na unutrašnjem planu izgradnja mira skopčana sa redukcijom nasilnih karaktera u politici i zločinačkih režimskih politika koje vode građanskom ratu. Na internacionalnom nivou izgradnja mira znači stvaranje raznih postkonfliktnih i djelatnih institucionalnih protunasilnih i pacifističkih mreža između država i društava, formiranje, razvijanje i širenje globalnih organizacija koje potiču kulturu mira, odgovornu promociju svjetskog društva na premisama konsenzulane globalne etike za svjetski mir“.¹² U publikaciji *Vodič za žene kroz reformu sektora sigurnosti*, izgradnja mira se definiše kao kreiranje programa demobilizacije i reintegracije bivših boraca uz sugestije i pomoć zajednica koje će ih prihvatiti, učesće organizacija civilnog društva u identifikaciji i vraćanju sakrivenog oružja i pružanje pomoći žrtvama putem mehanizama tranzicijskog pravosuđa.¹³

Feminizam je kao aktivistički pokret i znanstveno nastojanje usmjeren ka društvenoj promjeni, te stvaranju društva koje bi se ravnopravno i pravedno odnosilo prema ženama i muškarcima,

⁸ Ćurak, Nerzuk, *Rasprava o miru i nasilju: (geo)politika rata – (geo)politika mira – studije mira*, Buybook Sarajevo, Zagreb, 2016, str. 165.

⁹ Ibid. str. 167.

¹⁰ Arsenijević, Damir, i Flessenkemper, Tobias, *Kojeg je roda sigurnost?*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2013, str. 118.

¹¹ Lederach, John Paul, *Building Peace, Sustainable reconciliation in divided societies*, United States Institute for Peace, 1997, https://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/Mirovni_studiji_Osnovni_pojmovi.pdf, web stranica organizacije Mreža za izgradnju mira, pristupljeno 21.06.2017. godine u 14:34.

¹² Ćurak, Nerzuk, *Rasprava o miru i nasilju: (geo)politika rata – (geo)politika mira – studije mira*, Buybook Sarajevo, Zagreb, 2016, str. 168.

¹³ Bastick, Meghan, i Whitman, Tobie, *Vodič za žene kroz reformu sektora sigurnosti*, Institut za inkluzivnu sigurnost i DCAF, Washington, 2013, str. 6.

ali i svim socijalnim, spolnim/rodnim, etničkim, obrazovnim ili rasnim različitostima.¹⁴ Postoji konfuzija oko pojma feminizam koja je prisutna u javnosti i kod samih aktivistkinja. Feministički pogledi i pristupi sigurnosti nisu dovoljno usaglašeni, ali su preispitujući pitanja hijerarhija, moći i odgovornosti, nudili nove perspektive i definicije ovih pojmova, te na taj način doprinijeli razvoju ovog procesa. Pojam feminizam je dodatno objašnjen jer se pojavljuje u radu, ali ne izražava direktan i isključivo taj pristup temi magistarskog rada. Govoreći o ženskom pokretu u BiH, ne govorimo o feminističkom jer ne postoji potreban nivo saradnje između udruženja i organizacija osnovanih od strane žena kako bi se mogle u javnosti predstavljati kao feministička udruženja. Prof. dr. Elissa Helms, u disertaciji *Rodne vizije bosanske budućnosti: Ženski aktivizam i zastupljenost u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini*, ističe da su se žene koncentrisale na humanitarne aktivnosti i pružanje psihosocijalne podrške, ne izjašnjavajući se kao feministice i bez slanja političke poruke. „Distanciranje od tog identiteta omogućilo im je također i lakši pristup ženama koje su u bh. patrijarhalnom društvu trebale njihovu pomoć”.¹⁵

Diskriminacija je postupak razlikovanja i nejednakog tretmana osobe ili grupe zbog ličnih osobina, koje ih po nekoj osnovi čine različitim od ostalih. Diskriminacija se odnosi na stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe, kao i osobe povezane s njom rodbinskim ili drugim vezama na osnovu boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije.¹⁶ Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH definiše diskriminaciju po osnovu spola: “svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili skupine osoba utemeljeno na spolu zbog kojega se osobama ili skupini osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda”.¹⁷

Kvota predstavlja određen postotak ili dio mjesta, položaja ili resursa koji moraju biti popunjeni ili dodijeljeni određenoj grupi sa svrhom ispravljanja diskriminacije. Ženske kvote, kao

¹⁴ Web stranica organizacije Mreža za izgradnju mira - http://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/Mirovni_studiji_Osnovni_pojmovi.pdf, pristupljeno 11.08.2017. godine u 09:13.

¹⁵ Lynelle Helms, Elissa, “Gendered visions of the Bosnian future: Women’s activism and representation in post-war Bosnia-Herzegovina” - *Rodne vizije bosanske budućnosti: Ženski aktivizam i zastupljenost u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini*, doktorska disertacija, University of Pittsburgh, 1998, str 11.

¹⁶ Web stranica organizacije Mreža za izgradnju mira - http://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/Mirovni_studiji_Osnovni_pojmovi.pdf, pristupljeno 11.08.2017. godine u 10:30.

¹⁷ Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <http://arsbih.gov.ba/project/zakon-o-ravnopravnosti-spolova-u-bih/>, pristupljeno 06.09.2017. godine u 10:19.

afirmativne mjere koje su usmjerene na ispravljanje rodne diskriminacije, određuju minimalan udio ili broj žena u vlasti. Kvote kojim se nastoji ispraviti podzastupljenost žena i muškaraca, poznate su kao rodno neutralne.¹⁸ Postoje tri osnovne vrste kvota: dobrovoljne kvote za izborne liste koje usvajaju i same sebi nameću političke stranke, zakonske kvote za izborne liste za manje zastupljeni spol, i rezervisana mjesta, odnosno minimalan broj parlamentarnih pozicija koje se dodjeljuju manje zastupljenom spolu, bez obzira na rezultate izbora. U 61% slučajeva, radi se o dobrovoljnim stranačkim kvotama.¹⁹

Gender stereotipi proizilaze iz pretpostavki ili duboko usađenih stavova, vrijednosti, normi i predrasuda o ulogama, sposobnostima i osobinama žena i muškaraca. Rodno stereotipiziranje može ograničiti razvoj prirodnih talenata i sposobnosti djevojčica i dječaka, žena i muškaraca, kao i njihova obrazovna i profesionalna iskustva i općenito životne prilike.²⁰

Oснаživanje je proces pristupanja te razvijanja kapaciteta za aktivno sudjelovanje u oblikovanju vlastitog života i života zajednice u ekonomskom, političkom i socijalnom smislu. Osnaživanjem se može uticati na aktivno uključivanje građana i građanki u politički život u zajednici. U procesu se odvija i emancipacija, posebno kad se misli na emancipaciju žena i promjenu patrijarhalnih društvenih odnosa. „Socioekonomsko osnaživanje žena se odnosi na aktivnosti koje se provode u svrhu smanjenja rodnog jaza u privatnoj i javnoj sferi i fokusirane su na osvještavanje tradicionalnih, patrijarhalnih rodni uloga kod muškaraca i žena koje dovode do neravnopravnosti i diskriminacije.“²¹

Sigurnost je stepen zaštićenosti ljudi od različitih oblika ugrožavanja, zaštita materijalnih i kulturnih dobara u ličnoj i društvenoj svojini, zaštita društva i njegovih vrijednosti, cjelokupna zaštita države od svih vidova ugrožavanja ili stepen zaštite na planetarnom, odnosno kosmičkom nivou života uopšte i ljudskog roda u cjelosti.²²

„**Grassroots**“ **pokret** (engl. trava s korijenjem, samonikli pokret, kao metaforička ilustracija) je inicijativa iz baze koja se formira snagom angažovanih građana/ki kroz oblike spontanog

¹⁸ Web stranica inicijative Građanke za ustavne promjene, Vodič kroz Ustav BiH od Ž(ena) do A(mandmana), <https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com/.../vodac-k.../>, pristupljeno 10.09.2017. godine u 13:25.

¹⁹ Publikacija *Kako do 40% žena u zakonodavnim tijelima u BiH?* - Analiza mogućih intervencija u izbornom sistemu BiH, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2015, str. 5.

²⁰ Web stranica Evropskog instituta za ravnopravnost – EIGE, <https://eige.europa.eu/hr/taxonomy/term/1222>, pristupljeno 21.06.2019. godine u 17:10.

²¹ Web stranica nevladine organizacije Amica Educa, <https://www.amicaeduca.ba/socioekonomsko-osnazivanje-zena.php>, 21.06.2019. godine u 17:00.

²² Beridan, Izet, Tomić, Ivo M. i Kreso, Muharem, *Leksikon sigurnosti*, „DES“, Sarajevo, 2001, str. 348.

organizovanja i aktivizma. Grassroots predstavlja pristup lokalnom istraživanju koji uključuje proces transformacije uma, srca i duha osobe ili grupe. Ovim pokretom se kroz kolektivne akcije od lokalnog nivoa nastoji doći do promjene na lokalnom ili višim nivoima. Povezan je sa bottom-up, a ne top-down pristupom u donošenju odluka. Jedan od dobrih primjera se odnosi na 1919. godinu kada su se žene u okviru građanskog feminizma dotakle položaja žena radnica i seljanki, što svakako svjedoči postojanju svijesti i šireg konteksta djelovanja. Od velikog bi značaja bilo naglasiti postojanje potrebe i svijesti za udruživanjem i okupljanjem građana i građanki u tom periodu, što će kasnije pozitivno uticati na društvene promjene, a u BiH i na implementaciju rodne ravnopravnosti. Primjer grassroots-a u BiH je Bebolucija²³, ali i potreba za osnivanjem ženskih organizacija jer je razlog pokretanja njihovih aktivnosti konsolidacija mira prvobitno na nivou lokalne zajednice.

Rodna perspektiva znači preispitivanje svakog pitanja sa tačke gledišta žena, muškaraca, dječaka i djevojčica kako bi se identifikovale razlike u njihovim prioritetima, kao i njihove mogućnosti i potencijal da promovišu mir i rekonstrukciju. Rodna perspektiva se ne tiče samo položaja žena u društvu. Kada govorimo o rodnoj perspektivi, prilikom istraživanja društva, važno je imati podatke koji odražavaju položaj žena u odnosu na situaciju muškaraca i obrnuto.

Integracija rodne perspektive (eng. gender mainstreaming - main – glavni, stream – tok) predstavlja proces procjene uticaja koji na žene i muškarce imaju sve planirane aktivnosti, uključujući zakonski okvir, politike i programe, u svim oblastima društvenog djelovanja i na svim nivoima, odnosno uvođenje rodne ravnopravnosti u glavne tokove. Prvi je put predložena 1985. godine na Trećoj svjetskoj konferenciji žena, a zvanično predstavljena na Četvrtoj svjetskoj konferenciji žena u Pekingu 1995. godine. Prema definiciji UN-a, gender mainstreaming je strategija koja omogućava da se zahtjevi i iskustva žena i muškaraca ugrade u procese stvaranja, praćenja, provedbe i procjene politika i programa djelovanja u svim oblastima politike, ekonomije i društva.²⁴ Zahvaljujući gender mainstreamingu moguće je

²³ Protesti kojim se tražilo usvajanje zakona o matičnom broju građana, počeli su 11.06.2013. godine pred zgradama institucija BiH u Sarajevu. Deset hiljada građana/ki su zahtijevali rješenje vanredne situacije u kojoj bebe rođene nakon 12. februara ne mogu dobiti JMBG (tromjesečna beba Belmina I. nije mogla dobiti pasoš kako bi mogla otići u Njemačku na presađivanje koštane srži). „Nakon pritiska, Vijeće ministara BiH je donijelo odluku o izdavanju privremenih JMBG-a. Zakon o JMBG-u usvojen je sredinom jula 2013. godine, ali nažalost mala heroína nije preživjela liječenje. Preminula je tri mjeseca kasnije, no ostatak će upamćena kao beba koja je ujedinila i digla na noge čitavu BiH.“ Web stranica portala VICOBA d.o.o. <https://visoko.co.ba/druga-godisnjica-jmbg-pokreta-bebolucija-dan-kada-je-plac-bebe-ujedinio-sve-ljude-u-bih/>, pristupljeno 21.06.2017. u 18:00.

²⁴ Publikacija *Gender mainstreaming - An overview*, web stranica organizacije UN-a, <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/e65237.pdf>, pristupljeno 05.12.2017. godine u 16:01.

prilagoditi i rodno budžetiranje potrebama svih, što predstavlja praktičnu primjenu gender mainstreaming-a.

Herstory – mijenjajući početak riječi „his“ u riječi „historija“ sa „her“²⁵ kao da je historija izvedena od riječi his + story, prije nego od lat. *historia*. Herstory postaje alternativa historije koja ima daleko veću konkretnu vrijednost poznavanja stvari, korisnu drugim ljudima koji žele imati informacije o dešavanjima u ratu, te se posebno koristi u feminističkoj literaturi i ženskim studijama kao alternativni oblik razlikovanja ili naglašavanja određenog iskustva žena. Herstory je historija iz ženskog gledišta ili kako se ista odnosi na žene.²⁶

Patrijarhat (grč. *patriarkhes* - otac ili šef rase, patrijarh, bukvalno znači vladavina očeva) je društveni sistem kojeg karakteriše muška dominacija u javnoj, društvenoj sferi života kao i nejednak odnos moći između žena i muškaraca pri čemu su žene sistematski u nepovoljnijem položaju i diskriminisane.²⁷ Otac ili najstariji muškarac je glava porodice, potomci i potomkinje, nasljednici/ce se prepoznaju prema muškoj liniji, a muškarac je vlasnik imetka.²⁸ Važno je napomenuti da mirna negacija patrijarhata nije matrijarhat, nego jednakost i rodna ravnopravnost.

Matrijarhat (lat. mater - majka i grč. arhein - vladati) označava političku vlast žena u društvu i njihovu dominaciju u porodici. Primjeri matrijarhata prisutni su u mitologiji²⁹. Iako se često navodi da su u nekim prvobitnim zajednicama postojala mikrodruštva matrijarhata, kasnija istraživanja ukazuju da nije riječ o vlasti žena, već o lingvističkom konstrukt u kojem se srodstvo računalo po majčinoj liniji, a majčin brat je bio moćna figura u tom lancu, čime se pak ne negira da su u pojedinim zajednicama ranih perioda žene imale bolji položaj – npr. kontrolisale su svoj rad i raspodjelu, i postojali su tzv. oblici disperzije vlasti.³⁰ Friedrich Engels, njemački sociolog i filozof u svom djelu *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i*

²⁵ engl. His - njegov, engl. Her - njegova

²⁶ Web stranica Collins rječnika, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/herstory>, pristupljeno 24.04.2017. u 12:38.

²⁷ Spahić, Aida, Hasanović, Amira, Vasić, Bojana i dr., *Feministička čitanja društvenih fenomena*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2015, str. 134.

²⁸ Ibid.

²⁹ Amazonke, ratnice koje koriste muškarce samo za reprodukciju, te imaju negativne osjećaje prema muškarcima.

³⁰ Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, Sarajevo, 2013, str. 17-18.

države iz 1884. godine popularizirao je tezu o matrijarhatu, smatravši da je pojavom privatnog vlasništva nestao matrijarhat i nastao patrijarhat.³¹

Seksizam - Iako se žene na svakodnevnoj bazi suočavaju sa seksizmom na onaj način na koji muškarci ne, definicija mu je u rječniku "predrasuda bazirana na spolu".³² Seksizam najčešće podrazumijeva skup očekivanja vezanih za izgled, ponašanje, vještine, osjećaje i društveni položaj žena.³³ Seksizam nije samo predrasuda, diskriminacija i stereotipizacija već je i oblik ugnjetavanja jer „ako gledate na to u obliku piramidalne hijerarhije, vidjet ćete da svi ljudi mogu biti žrtvom stereotipa (pretpostavke da su svi ljudi u jednoj skupini slični), predrasuda (ne vole grupu koja se temelji na tim stereotipima) i diskriminacije (odbijanje pristupa resursima na temelju tih predrasuda), međutim, samo potlačeni ljudi doživljavaju to sve, kao i institucionalizirano nasilje i sustavno brisanje.“³⁴

Mizoginija (grč. *misein* – mrziti , grč. *gine* - žena) - odražava činjenicu da ta riječ označava ne samo mržnju nego "duboko ukorijenjene predrasude" prema ženama.³⁵ Interesantno je da je razlika između mržnje koju osjećaju muškarci prema ženama drugačije manifestovana, te tako kad mrze žene, muškarci žele da ih na bilo koji način povrijede, žele ih kontrolisati ili poniziti, tokom ratnih dešavanja silovati, pa čak i ubiti. Sa druge strane, žena kad mrzi muškarca ne želi da bude u njegovoj blizini niti želi razviti bilo koju vrstu interakcije.

Mizandrija (grč. *misein* – mrziti , grč. *aner* – muškarac) - Suprotnost mizoginije je mizandrija ili mržnja žena prema muškarcima. „Budući da seksizam/mizoginija djeluje samo protiv onih koje su već ugnjetavane, muškarci ne mogu biti žrtve - bez obzira koliko oni, rasprave radi, željeli biti opresirani. Muškarci i dalje imaju najveću moć, tako da su sistemi i institucije, koje danas postoje, sve izgrađene oko pretpostavke supremacije bijelih muškaraca.“³⁶

³¹ Spahić, Aida, Hasanović, Amira, Vasić, Bojana i dr., *Feministička čitanja društvenih fenomena*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2015, str. 103.

³² Libela – portal o rodu, spolu i demokraciji, <https://www.libela.org/razgovor/3022-seksizam-i-mizoginija-u-cemu-je-razlika/>, pristupljeno 19.06.2017. godine u 11:05.

³³ Web stranica terminološke baze Struna, <http://struna.ihj.hr/naziv/seksizam/26323/>, pristupljeno 09.04.2019. u 21:32.

³⁴ Libela – portal o rodu, spolu i demokraciji, <https://www.libela.org/razgovor/3022-seksizam-i-mizoginija-u-cemu-je-razlika/>, pristupljeno 19.06.2017. godine u 11:05.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Naučni cilj istraživanja se odnosi na doprinos nauci koji će se postići izradom ovog rada. Značaj se ogleda i kroz činjenicu da se mir unutar svake države pojavljuje kao društveni fenomen koji ima direktan uticaj na međunarodne odnose. Potrebno je više govoriti o nevladinim organizacijama, koje se uglavnom osnovala žene, jer njihov doprinos nije u potrebnoj mjeri prepoznat od strane institucija i medija, te je neophodno ukazati na slučajeve gdje su žene odvažno vodile neformalne procese tokom i nakon rata u BiH i kroz poduzete aktivnosti doprinijele više od relevantnih aktera za pitanje rodne ravnopravnosti, dokazavši da je izgradnja mira trajan proces koji je jedino moguće postići uz uključenost svih.

3.2. Društveni cilj istraživanja se odnosi na prikazivanje perspektive mira i sigurnosti, kroz onu u kojoj su glavne akterke žene, a prvenstveno kroz prezentiranje neformalnih procesa u izgradnji mira, te inicijativu koju je potrebno podržati na svim nivoima vlasti u BiH. Ukoliko se ovo istraživanje sprovede na zadovoljavajući način ono može pomoći da se društvena javnost upozna sa dosadašnjim aktivnostima nevladinih organizacija u doprinosu izgradnji mira u BiH, te koji su njihovi sljedeći koraci. Taj doprinos se svakako ogleda u koristi koju potencijalni korisnici rezultata mogu imati. Ukoliko u dugoročnom periodu težimo miru, važno je ukazati na moguće posljedice ovog problema, te raditi na podizanju svijesti da ovaj problem ne treba smatrati ženskim, već društvenim pitanjem. Cilj rada je ukazati na obavezu svih građana i građanki da predstave rodne uloge, kao i rodnu ravnopravnost zapravo problemom društva. Također, ovo istraživanje će upozoriti na potrebu za kontinuiranim poboljšanjem mehanizama i aktivnosti unutar države za poticanje i osnaživanje žena da ravnopravno sa muškarcima budu dio formiranja i izgradnje društva i države.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza: Rodna ravnopravnost predstavlja osnovu za izgradnju mira u Bosni i Hercegovini

4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze

- Rodni esencijalizam, kao pretpostavka da su žene „po prirodi miroljubive“, vraća na biološke i patrijarhalne uloge.
- Mir je moguće postići izgradnjom društva u kojem su uklonjeni nacionalizam, militarizam i patrijarhat.
- U postkonfliktnim zajednicama, žene se više prepoznaju u viktimološkoj sferi nego u sferi odlučivanja.
- Rezolucija 1325 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda je prepoznala potrebu da se žene uključe u sve aspekte mira i sigurnosti, ali je ista u manjoj mjeri implementirana.
- Izgradnja mira na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou zahtjeva veći angažman institucija u promovisanju ženskog mirovnog aktivizma kroz rad nevladinih organizacija.
- Dosadašnji rezultati ukazuju na vidljiv pomak u pružanju jednakih prava i mogućnosti, mada je zastupljenost žena u političkoj sferi više rezultat uticaja međunarodnih organizacija, nego istinske transformacije bosanskohercegovačkog društva.

4.3. Sistem indikatora

Indikatori u ovom istraživanju su različiti zakonski dokumenti koji se odnose na implementaciju i poštivanje rodne ravnopravnosti. Postoje mnoge konvencije, rezolucije i različiti pristupi koji prepoznaju i ističu važnost učešća žena i civilnog društva u pitanjima mira i sigurnosti, a neki od njih su Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena (1979), Pekinška deklaracija i platforma za akciju (1995), Rezolucija 1325 o ženama, miru i sigurnosti (2000) i druge rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a, te Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (2003), Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (2006-2011; 2013-2017; 2018 – 2022.), Akcioni plan za provođenje Rezolucije 1325 (2010-2013; 2013-2017; 2018-2022), Izvještaji Agencije za ravnopravnost Bosne i Hercegovine, te članovi zakona koji se odnose na rodnu ravnopravnost unutar sigurnosnog i odbrambenog sistema.

5. Metode istraživanja

Od osnovnih metoda za izradu magistarskog rada bit će korištene metoda indukcije, dedukcije, komparativna metoda, metoda analize sadržaja dokumenata i statistička metoda. Osim ovih metoda koristit će se i metodološki postupci karakteristični sociološkim i pravnim naukama kao što su historijski, dogmatski i normativni metod.

Induktivna metoda - primjenom ove metode nastojat će se dokazati da uključivanje rodne perspektive u prvim fazama mirovnog procesa može pozitivno uticati na učešće žena u izgradnji mira, te da su aktivnosti međunarodnih organizacija i ženskih nevladinih organizacija dale veliki doprinos u izgradnji mira u BiH.

Deduktivna metoda - na osnovu deduktivne metode nastojat ćemo zaključiti da je izgradnja mira dugotrajan proces koji se postiže uz uključenost svih građana/ki u BiH.

Komparativna metoda - primjenom ove metode se nastoji prikazati trenutno stanje zastupljenosti žena u sigurnosnom i odbrambenom sektoru u odnosu na raniji period, te predstaviti stanje u državama koje su dosegle zavidan nivo implementacije rodne ravnopravnosti kao i mehanizme koje primjenjuju, a pokazali su se kao uspješni.

Metoda analize sadržaja - način ili metod prikupljanja podataka će biti analiza sadržaja knjiga, priručnika, publikacija, izvještaja i dokumenata. Metoda analize sadržaja će poslužiti u velikoj mjeri, jer će biti korištena za analizu dosadašnjih istraživanja.

Statistička metoda - će biti korištena za analizu i prikaz dosadašnjih pomaka kad je uključivanje žena u odbrambeni i sigurnosni sistem u pitanju.

Historijska metoda - će poslužiti za prikaz nastajanja konvencija, deklaracija i rezolucija koje se tiču ove teme, kao i osnivanja prvih nevladinih organizacija koje još uvijek uspješno djeluju na prostoru cijele BiH i svojim aktivnostima utiču na poboljšanje implementacije rodne ravnopravnosti.

6. Vremensko (i prostorno) određenje istraživanja

Istraživanje će se vršiti u toku 2017. i 2018. godine na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine, a navedene su i značajniji podaci iz 2022. godine.

Međunarodno pravni okvir rodne ravnopravnosti u izgradnji mira

“Žene nisu krive ako se ne žele povinovati propisima koji su uvedeni u svijet. Jer su ih muškarci pisali, ne pitajući žene”.

Michael De Montaigne, francuski filozof

Izgradnja mira se kao koncept prvi put spominje u Agendi za mir³⁷, kao prepoznavanje i podržavanje struktura koje osnažuju i učvršćuju mir kako se sukob ne bi ponovio. Izgradnja mira se definiše kroz miroljubiva sredstva koja su predviđena u Poglavlju VI Povelje Ujedinjenih naroda, a koje se odnosi na mirno rješavanje konflikta. Na mirovnim studijima se smatra da je krajnji cilj izgradnje mira – pomirenje, stanje društva u kojem više ne postoji opasnost od nasilnog sukoba među bivšim neprijateljima i gdje su mogući uzroci za taj sukob uklonjeni.³⁸ To ne znači da u takvom društvu prestaje potreba za aktivizmom, održavanjem društva bez nasilja, diskriminacije i nepravde.

Imajući u vidu da izgradnja mira označava sve procese i aktivnosti koje vode društvo iz stanja primirja u stanje stabilnog mira, svaki pojedinac i pojedinka kao dio društva bi trebali imati jednaka prava i mogućnosti kad je pristup izgradnji mira u pitanju. Muškarci i žene zajedno čine stanovništvo na teritoriji jedne države, te trebaju podjednako učestvovati u donošenju zakona i propisa koji se odnose na cjelokupno stanovništvo, a pozitivno utiču na sigurnost i socijalnu pravdu u društvu. Neke od nelogičnosti koje možemo pronaći zabilježene kroz historiju se svakako ogledaju i u tome da žene nisu bile u mogućnosti birati svoje predstavnike/ce u organima vlasti, a morale su poštovati zakone u čijem stvaranju nisu učestvovala. Kad govorimo o potrebi da se žene uključe u izradu zakona i dokumenata, treba podsjetiti na intervencije Eleonore Ruzvelt, američke socijalne aktivistkinje, da se „men's rights“³⁹ iz radne verzije Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima promijeni u današnji „human's rights“⁴⁰.

³⁷ Web stranica organizacije UN-a, <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>, pristupljeno 06.12.2017. godine u 12:20.

³⁸ Web stranica organizacije Mreža za izgradnju mira, https://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/Mirovni_studiji_Osnovni_pojmovi.pdf, pristupljeno 08.12.2017. godine u 17:38.

³⁹ Eng. prava muškaraca

⁴⁰ Eng. ljudska prava

Za početak je potrebno ukazati na činjenicu da potreba za jednakim pravima i mogućnostima nije nastala danas, te će u nastavku biti prikazane neke od pojava koje su tome prethodile. Postavši svjesne svoje isključenosti, žene organizuju 1848. godine u mjestu Seneca Falls u državi New York čuvenu Seneca Falls konvenciju⁴¹. Konvencije, kao oblik spontanog okupljanja građana, smatrane su posebno značajnim u republikanskom uređenju. Kao rezultat konvencije nastala je tzv. Deklaracija o osjećanjima (Declaration of Sentiments), koju je potpisalo 68 žena i 32 muškarca koji su prisustvovali događaju. Deklaracija je svjesno oblikovana u duhu američke Deklaracije o nezavisnosti, s jasnim ciljem da se principi novog, republikanskog društva, prošire i obuhvate i „drugi“ pol.

Za vrijeme Francuske revolucije 1789. godine, aktivno učešće žena na okupljanjima nije bio slučaj, već su one bile samo nijemi posmatrači. Artikulacijom ženskog pokreta glas žena postaje jači te se „prvi put pojavljuje konzistentna ideja o neophodnosti da žene istupe iz prostora privatnosti (dom i porodica), iako su zahtevi o njihovom učešću u javnoj sferi razlikuju“.⁴² Međutim, po završetku revolucije, žene se vraćaju kući bez ostvarenih političkih prava. Činjenica da su žene prve povele pobune koje su dovele do revolucionarnih promjena u Francuskoj nije bila iznenađujuća, te je potrebno spomenuti nezaboravni marš žena na Versailles 5. i 6. novembra 1789. godine. Žene su pokazale nezadovoljstvo sazivom Narodne skupštine iz koje su bile isključene ženske predstavnice, smatrajući da samo žene mogu zastupati žene, a kao najvažnije pitanje istakle su obrazovanje i zapošljavanje žena. Iako im nije bilo dopušteno sudjelovanje u politici, učestvovala su na javnim forumima i u klubovima, te uticale na donošenje novog zakona koji bi žene pri naslijeđivanju izjednačavao s muškarcima. Brak je zatim u Ustav unesen kao građanski ugovor, te je donesen Zakon o razvodu, prvi u Evropi, koji je omogućavao razvod na osnovu saglasnosti oba supružnika. Nakon Francuske revolucije žene su zasigurno postale nezavisnije i svjesnije sebe, te su dobrim dijelom uticale i na svijest svih žena rođenih poslije. Olympe de Gouges će 1791. godine kroz „Deklaraciju o pravima žene i građanke“⁴³ dati najobuhvatniji poziv ženama da se bore za svoja prava na građanstvo koje su zaslužile u jednakoj mjeri kao i muškarci. Sa pravom možemo istaći da Deklaracija predstavlja temelj evropskih politika roda. Član 3. Deklaracije ističe da nacija nije ništa drugo do ujedinjavanje muškarca i žene. Pošto zakon treba da bude izraz volje svih, sve građanke/ni trebaju lično ili preko svojih predstavnika/ca da učestvuju u njegovoj izradi. Član 6. svim

⁴¹ Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture.*, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, 2013, str. 32.

⁴² Zaharijević, Adriana, *Neko je rekao feminizam?*, Heinrich Böll Stiftung, Beograd, 2008, str. 372.

⁴³ Bock, Gizela, *Žena u istoriji Evrope*, Clio, Beograd, 2005, str. 86-87.

građankama i građanima na osnovu sposobnosti, vrline ili talenta podjednako garantuje sve javne položaje i službe⁴⁴. Olympe tako poziva žene da zbog prirodnih i neotuđivih prava traže da budu izabrane u vlasti, te ukazuje na to da se žena rađa i ostaje jednaka u pravima muškarcu, a dio Deklaracije koji objašnjava sveprisutnu neravnopravnost u društvu naglašava da društvene razlike mogu biti zasnovane samo na općoj koristi.

Tu ne prestaje borba za jednaka prava. Sufražetkinje⁴⁵ širom Evrope su 1914. godine planirale da se sastanu kako bi razgovarale o napretku ženskog pokreta, ali kako je izbio Prvi svjetski rat, njihovi planovi nisu urodili plodom. Uprkos izazovima s kojima su se suočile, i dalje su bili uporne. Godinu dana kasnije, 1.136 sufražetkinja iz dvanaest zemalja sastalo se u Hagu, Holandija. Zajedno su odlučile da stvore Međunarodni ženski kongres s ciljem razvoja strategije za okončanje rata i, na kraju, iskorijenjavanja uzroka rata, te je 28. aprila 1915. godine, nastala Međunarodna liga žena za mir i slobodu⁴⁶. 1918. godine Parlament u Velikoj Britaniji je donio zakon kojim je priznato pravo glasa ženama iznad 30 godina, a do potpune jednakosti dolazi 1928. godine.⁴⁷ U SAD su žene izjednačene u pravu glasa Devetnaestim amandmanom američkog Ustava 1920.

⁴⁴ Deklaracija o pravima žene i građanke, napisana od strane francuske autorice Olympe de Gouges kao odgovor na neriješeno pitanje položaja žena u Francuskoj, poziv je ženama da se bore za svoja prava na građanstvo. Olympe de Gouges je osuđena kao pripadnica partije žirondinaca i kao borac za prava žena. Pogubljena je na giljotini, 03. novembra 1793. godine. Web stranica Repozitorija Filozofskog fakulteta, <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A1768>, pristupljeno 31.05.2017. godine u 14:19.

⁴⁵ Izraz *suffragette* dolazi od engl. riječi *suffrage* - pravo glasa. Zanimljivo je da su historijski gledajući prve sufražetkinje bile protivnice prava na abortus, i označavale ga kao krajnju eksploataciju žene.

⁴⁶ Web stranica WILPF - Women's International League for Peace and Freedom, <https://www.wilpf.org/our-herstory/>, pristupljeno 21.01.2017. godine u 20:16.

⁴⁷ Libela – portal o rodu, spolu i demokraciji, <https://libela.org/prozor-u-svijet/6690-kontinuum-prijepora-i-nerazumijevanja-i-potreba-za-vecom-osjetljivoscu-i-promisl/>, pristupljeno 21.01.2017. godine u 20:15.

1. Međunarodne organizacije i njihov doprinos izgradnji mira

1.2. Uloga Ujedinjenih naroda u procesu izgradnje rodne ravnopravnosti i mira u svijetu

Međunarodne organizacije su moćan instrument za promociju rodne ravnopravnosti jer su kroz usvojene konvencije, rezolucije i direktive osigurale veće domete u pogledu unapređenja stanja u ovoj oblasti. Princip korištenja međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti spolova je jedan od osnovnih principa prilikom kreiranja i provođenja aktivnosti unutar države. To se posebno odnosi na standarde koji proizlaze iz dokumenata Ujedinjenih naroda, Vijeća Evrope, NATO-a i Evropske unije.

Ujedinjeni narodi su međunarodna organizacija osnovana 1945. godine kao nasljednica Lige naroda. Osnovni dokument je Povelja UN koja je stupila na snagu 24. oktobra iste godine. Glavni zadatak UN-a pored razvoja prijateljskih odnosa među državama članicama je prvobitno očuvanje međunarodnog mira i sigurnosti, te zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda. “Promocija rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena u samom su središtu razvojnog pristupa UN-a i podržani su kao jedno od šest vodećih rješenja UN-a za ostvarivanje Agende održivog razvoja do 2030. godine. Cilj br. 5 održivog razvoja, između ostalog, teži osiguranju cjelovitog i učinkovitog učešća žena kao i jednakim mogućnostima za vodstvo na svim nivoima odlučivanja u političkom, ekonomskom i javnom životu.”⁴⁸ Kako bismo bolje shvatili potrebu za usvajanjem Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti UN-a, koja se ističe kao najvažnija u ovoj oblasti, definisat ćemo i predstaviti ono što je dovelo do usvajanja iste.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima usvojena je 1948. godine od strane Generalne skupštine UN-a i najosnovniji je međunarodni dokument o ljudskim pravima. Na osnovu Člana 1. i 2. ističe se da se „sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima“ i da prava i slobode pripadaju svakome „bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovjesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti”.⁴⁹ Budući da deklaracija nije sporazum što bi značilo da nije

⁴⁸ Publikacija *Priručnik za uključivanje principa ravnopravnosti spolova u zakone i politike*, Sarajevo, UN Women kancelarija u BiH, UNDP, 2020, str. 7.

⁴⁹ Član 1. i 2. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, web stranica Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH, https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013041003050667cro.pdf, pristupljeno 30.05. 2017. godine u 13:00.

obavezujuća u međunarodnom pravu, ipak je veoma značajna u ovoj oblasti jer su zahvaljujući deklaraciji mnoge države mijenjale prava i status žena. Nakon jednoglasno prihvaćene Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, a imajući u vidu periodične izvještaje od strane država članica UN-a o stanju ljudskih prava, utvrđeno je da su žene i dalje diskriminirane.

S tim u vezi, zbog poboljšanja položaja žena pojavila se potreba za međunarodno obavezujućim⁵⁰ dokumentom te članice UN-a 1979. godine na Generalnoj skupštini usvajaju **Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW)**. Kao prvi sveobuhvatni međunarodno priznati dokument o pravima žena na snagu je stupila 03. septembra 1981. godine, nakon ratifikacije od strane dvadeset zemalja. Konvencija ističe da se diskriminacijom žena krše načela ravnopravnosti i poštovanja ljudskog dostojanstva, što predstavlja prepreku ravnopravnom učešću žena u političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom životu. „Proces izrade teksta Konvencije trajao je 5 godina što samo govori o kompleksnom dokumentu i neslaganju pojedinih država članica sa svim predloženim u dokumentu. CEDAW je usvojena sa 130 glasova ZA i 10 suzdržanih glasova”.⁵¹ Usvajanjem CEDAW-a uvedena je dimenzija jednakih i neotuđivih prava žena da ravnopravno sa muškarcima učestvuju u izgradnji mira i sigurnosti. Značaj Konvencije se ogleda i u potrebi za njenim usvajanjem od strane UN-a, što svjedoči o postojanju svijesti o prisutnosti problema neravnopravnosti unutar društva. „Rezultat ovih nastojanja bio je da su zemlje članice UN-a priznale da su različiti oblici nasilja nad ženama širom svijeta kršenje ljudskih prava na koje treba odgovoriti postavljanjem međunarodnih normi, te da su ženska prava univerzalna ljudska prava i da ih treba promatrati tako, a ne odvojeno od drugih pitanja vezanih za ljudska prava”.⁵² UN koriste tri mehanizma za zaštitu ljudskih prava: ugovorni organi u okviru konvencije, specijalne procedure koje se odnose na pojedinca ili grupu koji su imenovani od strane Komiteta za ljudska prava i univerzalna periodična izvješća koja predstavljaju stručnu ocjenu države o ljudskim pravima. Tako je, naprimjer, Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama uspostavljen 1982. godine u svrhu praćenja primjene Konvencije, a države koje su ratificirale Konvenciju dužne su podnositi periodične izvještaje ovom komitetu.

Pekinška deklaracija je usvojena 15. septembra 1995. godine na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama u organizaciji Ujedinjenih naroda. Pekinška deklaracija, polazeći od

⁵⁰ Konvencija je dio Ustava Bosne i Hercegovine, te se direktno primjenjuje.

⁵¹ Libela – portal o rodu, spolu i demokraciji, <https://www.libela.org/page/un-i-rodna-ravnopravnost/>, pristupljeno 08.12.2017. godine u 17:58.

⁵² Ibid.

principa da su ženska prava ljudska prava, smatra da je neophodno preduzeti široke institucionalne promjene kako bi se omogućila globalna promocija ljudskih prava i nenasilnog rješavanja konflikta.⁵³ Također je neophodno obezbijediti učešće žena u procesima zaključivanja mira i rješavanja konflikta, kao i zaštitu žena u ratnim područjima i izbjegličkim logorima.⁵⁴ Pekinška deklaracija je značajna zbog konkretnih ciljeva, te uvođenju gender mainstreaming-a kao instrumenta koji pomaže u uklanjanju prepreka participacije žena u svim sferama života. Iz konferencije je proizašla Platforma za akciju u kojoj se ističe prioritet: „Uvjerene smo da je davanje većih ovlasti ženama i njihovo puno učešće na osnovu ravnopravnosti u svim sferama društva, uključujući i učešće u procesu donošenja odluka i strukturama vlasti, od osnovne važnosti za postizanje ravnopravnosti, razvoja i mira”.⁵⁵

Rezolucija VS UN-a 1820 o seksualnom nasilju u situacijama konflikta usvojena je od Vijeća sigurnosti 19. juna 2008. godine i potvrđuje značajnu ulogu žena u prevenciji i rješavanju sukoba i izgradnji mira, naglašavajući značaj jednakog učešća žena u pogledu prevencije i rješavanja sukoba.⁵⁶ Rezolucija eksplicitno imenuje seksualno nasilje kao taktiku ratovanja i ističe da ima ozbiljne posljedice za mir i pomirenje. U okviru programa „Žene, mir i sigurnost“ usvojene su još i 2009. godine **Rezolucija 1888 o zaštiti žena i djevojčica od seksualnog nasilja u oružanim sukobima** kojom je upućen poziv Glavnom sekretaru UN-a da se imenuje posebni/a predstavnik/ca za seksualno nasilje u sukobima, te **Rezolucija 1889 o zaštiti žena i djevojčica u post konfliktnim situacijama**.⁵⁷ **Rezolucija VS 1960** usvojena 2010. godine poziva sve strane u sukobu na obavezu prema borbi protiv seksualnog nasilja, a **Rezolucija VS 2106** iz 2013. godine donesena je s ciljem sprječavanja seksualnog nasilja u sukobima. Posljednja, **Rezolucija VS 2122** donesena 2013. godine za cilj ima jačanje uloge žena u svim fazama sprječavanja sukoba.

Evropska unija predstavlja preduslov za postkonfliktnu transformaciju i izgradnju mira jer je, razvijajući svoje politike i stavove kroz dokumente i direktive, mijenjala opći stav o važnosti

⁵³ Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <http://arsbih.gov.ba/project/pekinska-deklaracija-i-platforma-za-akciju/>, pristupljeno 08.04.2017. u 21:09.

⁵⁴ Pekinška deklaracija - „5. Svjesne da se prošlog desetljeća položaj žena poboljšao na nekim značajnim poljima, no taj je napredak bio neravnomjeran; između muškaraca i žena još uvijek postoje nejednakosti, kao i velike prepreke, s ozbiljnim posljedicama po dobrobit svih ljudi.“ Web stranica organizacije UN-a, <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>, pristupljeno 12.01.2019. godine u 19:09.

⁵⁵ Platforma za akciju, web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/project/pekinska-deklaracija-i-platforma-za-akciju/>, pristupljeno 12.12.2017. godine u 14:49.

⁵⁶ Sadiković, Lada, *Ustav Bosne i Hercegovine, sigurnost i ljudska prava*, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2012, str. 219.

⁵⁷ Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <http://arsbih.gov.ba/project/rezolucija-vijeca-sigurnosti-un-1325-2000-zene-mir-i-sigurnost/>, pristupljeno 30.05.2017. godine u 12:04.

jednakih mogućnosti, te je bitan poticaj afirmaciji donesenih rezolucija uslijedio kroz aktivnosti EU osiguravajući tako njihovu primjenu. „U decembru 2009. godine, savjet Evropske unije i Evropska komisija su usvojili zajednički dokument pod nazivom Sveobuhvatni pristup primjeni Rezolucije 1325 i 1820 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija o ženama, miru i bezbjednosti u Evropskoj uniji. Ovim dokumentom se predlaže trostruki pristup zaštiti, podršci i jačanju položaja žena u konfliktnim situacijama, kao i u razvoju dugoročne saradnje, a sve to s ciljem da se postigne rodna ravnopravnost”.⁵⁸ Radi jačanja i promicanja rodne ravnopravnosti 2010. godine osnovan je Evropski institut za ravnopravnost spolova (EIGE).⁵⁹ Na osnovu desetogodišnjeg iskustva u prikupljanju podataka, provedbi istraživanja i razvoju resursa EIGE je postao centar znanja EU za rodnu ravnopravnost. Baza podataka EIGE-a o rodnoj statistici sadržava sve statističke podatke o rodnoj ravnopravnosti iz cijele EU-e.

Evropska konvencija o osnovnim ljudskim pravima i slobodama potpisana je u Rimu 4. novembra 1950. godine. Član 14. zabranjuje diskriminaciju, a glasi: „Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovjest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status“.⁶⁰

Povelja o ljudskim pravima Evropske unije iz 2000. godine izričito naglašava zabranu diskriminacije i obavezu osiguranja aktivnosti muškaraca i žena u svim oblastima.⁶¹ Povelja u Članu 21. zabranjuje diskriminaciju na bilo kojoj osnovi.⁶² Ravnopravnost između žena i muškaraca mora biti osigurana u svim područjima, uključujući zapošljavanje, rad i plaću.⁶³

Konvencija Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, poznata kao Istanbulska konvencija usvojena je 11. maja 2011. godine u Istanbulu.

⁵⁸ Bastik, Megan i de Tores, Daniel, , *Primjena rezolucija o ženama, miru i bezbjednosti u reformi sektora bezbjednosti*, Set priručnika o rodnim pitanjima i RSB-u, 2010, str. 7.

⁵⁹ Web stranica Evropskog instituta za ravnopravnost – EIGE, <https://eige.europa.eu/hr/taxonomy/term/1222>, pristupljeno 21.06.2019. godine u 17:10.

⁶⁰ Web stranica Ustavnog suda BiH, Član 14. Evropske konvencije o osnovnim ljudskim pravima i slobodama, https://www.ustavisud.ba/uploads/documents/evropska-konvencija-bs_1611399649.pdf, pristupljeno 12.12.2017. godine u 14:25.

⁶¹ Sadiković, Lada, *Ustav Bosne i Hercegovine, sigurnost i ljudska prava*, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2012. str. 220.

⁶² Član 21. stav (1) Povelje o ljudskim pravima Evropske unije: “Zabranjuje se svaka diskriminacija na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, etničko ili socijalno podrijetlo, genetske osobine, jezik, religija ili uvjerenje, političko ili bilo kakvo drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje, invaliditet, dob ili spolna orijentacija.“ Web stranica Evropske unije - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO>, pristupljeno 12.12.2017. godine u 14:20.

⁶³ Član 23. Povelje o ljudskim pravima Evropske unije, Ibid.

Cilj Konvencije, pored zaštite od nasilja, je doprinos suzbijanju svih oblika diskriminacije žena i promovisanje suštinske jednakosti žena i muškaraca, uključujući osnaživanje žena. Po svojoj prirodi, ovaj akt ne mora biti direktno primjenjiv u državama potpisnicama, ali zahtijeva posebno prilagođavanje zakonskih i institucionalnih okvira država potpisnica radi njene uspješne implementacije.⁶⁴

Od 1997. godine, sve aktivnosti UN-a podrazumijevaju i rodnu perspektivu, što bi značilo da je organizacija nastavila u kontinuitetu da poštuje i primjenjuje već usvojene konvencije i deklaracije. U julu 2010. godine je od strane Generalne skupštine UN-a osnovana agencija UN-a za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, UN Women⁶⁵, sa ciljem osnaživanja žena te postizanja napretka po pitanju ispunjenja potreba žena i djevojčica. S pravom možemo zaključiti da je UN postavio temelj, a EU i NATO su svojim aktivnostima nastavili uticati na promjenu razmišljanja i ponašanja na međunarodnoj sceni u svrhu postizanja ravnopravnosti spolova. Ženama je progresivno dopušten ulazak u vojne akademije, te im je omogućen pristup širokom spektru dužnosti i funkcija, što za posljedicu ima povećan broj žena u oružanim snagama NATO-a. U septembru 2009. godine, NATO je objavio Direktivu o integraciji Rezolucije 1325 i rodni perspektiva u komandnu strukturu NATO-a, uključujući mjere za zaštitu tokom oružanih sukoba.⁶⁶ Na osnovu rečenog možemo zaključiti da je implementacija rodne ravnopravnosti umnogome refleksija normi i standarda međunarodnih organizacija kroz usvajanje rezolucija, te se kao zaključak ovog poglavlja izdvaja potreba za ulaganjem većih napora u primjenu i poštivanje svih donesenih dokumenata, jer nije dovoljno ratificirati i potpisivati, važno je poštivati i sprovoditi, te kontinuirano poboljšavati zakone i mehanizme za rodnu ravnopravnost. Međunarodne organizacije su bez sumnje u velikoj mjeri doprinijele promociji rodne ravnopravnosti kroz donošenje i usvajanje rezolucija i konvencija, ali kako prof. dr. Ćurak zaključuje „*UN ne može biti kraj međunarodnog mirovnog organiziranja, već dio procesa pacifikacije svijeta*“⁶⁷.

⁶⁴ BiH je 07. novembra 2013. godine postala 6. zemlja članica Vijeća Evrope koja je ratificirala Konvenciju. Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <http://arsbih.gov.ba/project/istanbulska-konvencija/>, pristupljeno 10.06.2017. godine u 14:36.

⁶⁵ UN Women je u augustu 2008. godine otvorio ured u Sarajevu, a uključen je u provedbu projekata kao što su: unapređenje sprovođenja Rezolucije 1325 po pitanju žena, mira i sigurnosti na Z. Balkanu, te promovisanje rodno osjetljivih politika u Jugoistočnoj Evropi. Web stranica UN Women Evropa i Centralna Azija, <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/bosnia-and-herzegovina>, pristupljeno 08.03.2020. godine u 23:12.

⁶⁶ NATO Štab Sarajevo djeluje u skladu sa Rezolucijom 1325, te svoje aktivnosti usmjerava prema prevenciji, zaštiti i učešću žena u svim aspektima operacija i na svim nivoima komandovanja.

⁶⁷ Ćurak, Nerzuk, *Rasprava o miru i nasilju: (geo)politika rata – (geo)politika mira – studije mira*, Buybook Sarajevo, Zagreb, 2016, str. 169.

2. Implementacija Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti UN-a o ženama, miru i sigurnosti i provedba Akcionog plana za implementaciju Rezolucije 1325 u Bosni i Hercegovini

Od pet osnovnih tijela UN-a, najvažnije u okviru ove teme je Vijeće sigurnosti, zbog usvajanja Rezolucije 1325, ali i zbog primarne odgovornosti za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. Uloga koju su imale žene u sprječavanju i rješavanju konflikata, te u izgradnji mira zahtjevala je potrebu povećanja njihove zastupljenosti u procesu donošenju odluka koje se odnose na mir i sigurnost, što je rezultiralo donošenjem Rezolucije. Rezolucija 1325 Vijeća sigurnosti UN-a 1325 “Žene, mir i sigurnost“, donesena je 31.10.2000. godine i prva je Rezolucija VS UN-a koja se konkretno bavi uticajem rata na žene i djevojčice, te ženskim doprinosom rješavanju konflikta i održivom miru, pozivajući sve države članice da osiguraju veće prisustvo žena na svim pozicijama odlučivanja. Viktimizacija žena kad govorimo o ratnim dešavanjima je sveprisutna, te je u tom slučaju nedopustivo izostaviti ulogu i značaj usvajanja Rezolucije zbog razumijevanja uticaja oružanih sukoba na žene i djecu. Od žrtava u ratu, žene postaju pripadnice mirovnih operacija i graditeljice mira, te se mijenja i stav prema nevladinim organizacijama osnovanim od strane žena.⁶⁸

Nakon usvajanja Rezolucije 1325, uveden je gender aspekt što je uticalo na fokus međunarodne zajednice, te je povećano učešće žena u mirovnim misijama sa 3.5% na 24% i učešće žena pripadnica snaga odbrane sa 5%, koliko ih je učestvovalo 2009. godine na 6.5% u 2013. godini. Međutim, istraživanje objavljeno povodom 15. godišnjice donošenja UN-ove Rezolucije 1325 pokazalo je da su žene u mirovna pitanja i dalje nedovoljno uključene. „U 2014. godini, 88% UN-ovih mirovnih procesa uključivalo je konzultacije sa ženama, što je, u odnosu na 50% koliko ih je bilo 2011., značajan pomak. Prije usvajanja spomenute rezolucije, tek je 11% mirovnih sporazuma u obzir uzimalo rodnu dimenziju.“⁶⁹ Od tad je ova brojka porasla za 27%, ali je činjenica da u proteklih 15 godina tri četvrtine mirovnih sporazuma žene ne spominje.

Politika ravnopravnosti se konkretnije uspostavlja kroz pripremu nacionalnih akcionih planova ili izradu koncepata ravnopravnosti ili osnovnih dokumenata. Pekinška platforma za akciju koja

⁶⁸ „Kao važan međunarodni instrument na području prepoznavanja uloge žena i njihova mogućeg doprinosa izgradnji mira, Rezolucija 1325 je, između ostaloga, promijenila opći stav prema ženskim organizacijama civilnog društva i povećala njihova očekivanja od međunarodne zajednice, prvenstveno od Vijeća sigurnosti UN-a“. Web stranica Vlade R. Hrvatske, Ured za ravnopravnost spolova - <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/images/pdf/Zbornik%20Žene%20u%20izgradnji%20mira%202013%20final.pdf>, pristupljeno 06.12.2017. godine u 09:13.

⁶⁹ Web stranica Udruge K-zona, <http://www.voxfeminae.net/vijestice-list/svijet/item/8600-un-a-ne-ukljucuje-zene-u-mirovne-pregovore>, pristupljeno 17.08.2017. godine u 15:56.

je preporučila usvajanje akcionih planova je bila izazov, ali i izbor pravnog legitimiteta za institucionalne mehanizme kako bi se stvorile nove preporuke. Pozitivan trend se odnosi na uključivanje principa integracije rodnog aspekta ne samo u nacionalne akcione planove, već u propise o ravnopravnosti spolova.⁷⁰ U BiH, konkretno, implementacija Rezolucije 1325 zavisi od uspješnosti Akcionog plana čiju provedbu prate Agencija za ravnopravnost spolova BiH⁷¹ i Koordinacioni odbor za praćenje provedbe Akcionog plana za implementaciju Rezolucija 1325 u BiH, koji je formiran Odlukom Vijeća ministara BiH 2015. godine.

Akcioni plan za implementaciju Rezolucije 1325 u Bosni i Hercegovini⁷², za period 2010.-2013. godine, usvojen je 27.07.2010. godine i predstavlja prvi plan ove vrste u regionu Jugoistočne Evrope koji je poslužio kao primjer dobre prakse jedne od zemalja koja je u nedavnoj prošlosti bila zahvaćena ratnim sukobima.⁷³ Nakon usvajanja prvog plana, usvojen je i drugi Akcioni plan za period 2014–2017., a u oktobru 2017. godine i treći za period 2018-2022. godine. Akcioni plan je sa sigurnošću ukazao na potrebu da se implementira i poštuje vizija svijeta u kojem žene i muškarci žive u miru, sigurni su i imaju jednaka prava i mogućnosti. Analizirajući Završni izvještaj o provedbi Akcionog plana za period 2014. - 2015. godine, primjetna je nedovoljna zastupljenost žena u zakonodavnim tijelima BiH. Kako usklađivanje pravnog okvira unutar BiH sa međunarodnim predstavlja kočnicu u provedbi rezolucije, planova i mehanizama za rodnu ravnopravnost, tako su vidljive i prepreke usklađivanja zakona i podzakonskih akata sa ZoRS BiH, te se upravo usklađivanje tih zakona i politika ističe kao potreba u Izvještaju.⁷⁴ Uspješnost plana se procjenjuje kroz ostvarene

⁷⁰ Njemačka je, naprimjer, taj princip ugradila u Federalni zakon o ravnopravnosti spolova, a nekoliko nordijskih zemalja u zakone o ravnopravnosti spolova koji eksplicitno pružaju osnovu za uključivanje rodnog aspekta u sve druge politike.

⁷¹ ARS BiH ima mandat da priprema izvještaje o provedbi Akcionog plana, da prati i analizira stanje ravnopravnosti spolova u BiH, daje mišljenje o usaglašenosti normativnih akata sa ZoRS u BiH, te saraduje sa NVO vezanim za ljudska prava i slobode. Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/o-agenciji/>, pristupljeno 29.05.2019. godine u 18:00.

⁷² Izrađuje, razmatra i usvaja godišnje operativne planove provođenja Akcionog plana na osnovu prijedloga operativnih planova svake institucije zastupljene u Koordinacionom odboru; Usvaja plan monitoringa i evaluacije; Koordinira implementaciju aktivnosti iz Akcionog plana u nadležnim institucijama, međunarodnim i domaćim NVO; Priprema, razmatra i dostavlja Vijeću ministara BiH na usvajanje godišnje izvještaje o implementaciji Akcionog plana; Održava redovne sastanke KO i NVO; Izrađuje nacrt Akcionog plana za provedbu UNSCR-a 1325 u BiH. Web stranica Gender Centra Federacije Bosne i Hercegovine, <https://www.gcfbih.gov.ba/pracenje-provođenja/>, pristupljeno 26.05.2019. godine u 18:09.

⁷³ Bosna i Hercegovina je prva zemlja u regionu koja je usvojila takav akcioni plan.

⁷⁴ „...dok se u nekim institucijama više radilo na usklađivanju podzakonskih akata, pravilnika, odluka kao i internih pravila i procedura, u drugim je uvedena redovna praksa dostavljanja zakona i politika na mišljenje ARS BiH/MLJPI i entitetskim gender centrima, a prije upućivanja Vijeću ministara BiH, odnosno entitetskim vladama.“ Završni izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini 2014-2017. godina, str 12., web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - [https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/01/Završni-izvjestaj-AP-UNSCR-2014-2017.pdf](https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/01/Zavrсни-izvjestaj-AP-UNSCR-2014-2017.pdf), pristupljeno 29.05.2019. godine u 18:09.

rezultate po utvrđenim rokovima za provedbu, sistemu praćenja i osiguranju finansijske podrške za sprovođenje aktivnosti. Provođenje mjera iz Akcionog plana zahtjeva određeno vrijeme, ali i resurse, te je važno istaći da se implementacija rodne ravnopravnosti ne smatra prioritetom BiH. Postoje i neobjašnjivi faktori koji usporavaju implementaciju te je poznato da je tokom 2017. godine Gender centar RS, Rješenjem Vlade RS, istupio iz članstva u Koordinacionom odboru za praćenje AP UNSCR 1325, bez dodatnih obrazloženja.

Rezolucija 1325 jeste prepoznala i utemeljila potrebu da se žene uključe u sve aspekte mira i sigurnosti, ali njena implementacija nije zaživjela jer prvenstveno nije obavezujuća i ne postoje sankcije niti posljedice za one zemlje koje ne poduzimaju konkretne aktivnosti po pitanju uključivanja žena u mirovne procese⁷⁵, tako da i sama implementacija nije konkretno određena. U Završnom izvještaju se navodi i da sistem praćenja efekata primjene uvedenih odredbi unutar pojedinih institucija još uvijek nije sistematski uspostavljen, te da je „potrebno raditi na uspostavljanju jedinstvenog sistema praćenja koji će primjenjivati sve institucije, kao dio sveukupnog procesa uvođenja, primjene i nadzora nad primjenom principa ravnopravnosti spolova.“⁷⁶ Prof. dr. Muratović zaključuje da bi progres svih rezolucija UN-a koje se tiču zaštite žena i djece u oružanim sukobima možda trebalo pratiti zajedno, te da je veliki problem u nepostojanju zajedničkih standarda nadgledanja primjene ovih rezolucija koji bi pomogli institucijama i organizacijama civilnog društva da uspostave sistemsko praćenje napretka.⁷⁷ Stoga, možemo zaključiti da od zainteresiranosti vladajućih struktura za ovu oblast, primjenjivosti zakona, stvaranje novih i boljih mehanizama za rodnu ravnopravnost kroz postojanje zajedničkih standarda nadgledanja primjene usvojenog, kao i drugih faktora koji se u BiH prepoznaju kroz komplikovan politički sistem, zavisi i implementacija Rezolucije kao i provedba Akcionog plana.

⁷⁵ BASELINE STUDIJA - Početna procjena programa "Žene, mirotnost i pomirenje u BiH", TPO fondacija, 2011., str. 10.

⁷⁶ Završni izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini 2014-2017. godina, 2017. godina, str. 12, web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/01/Završni-izvještaj_AP-UNSCR_2014-2017.pdf, pristupljeno 29.05.2019. godine u 18:09.

⁷⁷ Muratović, Sead, *Civilno društvo i sigurnost*, Fakultet političkih nauka Sarajevo, 2017, str. 202.

3. Međunarodni pravni okvir kao platforma za rodnu ravnopravnost u Bosni i Hercegovini

"Osnaživanje žena te njihovo puno sudjelovanje temeljeno na jednakosti u svim sferama društva, uključujući i sudjelovanje u procesu donošenja odluka i pristup moći, od temeljne je važnosti za postizanje jednakosti, razvoja i mira".⁷⁸

Principi i načela koja nalažu nediskriminaciju i uspostavljanje ravnopravnosti su dio međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava, te bi se njihovo poštivanje trebalo podrazumijevati. Za početak, potrebno je dotaći se ravnopravnog, u ovom konkretnom slučaju neravnopravnog, učešća žena u mirovnim procesima, što se odrazilo na cjelokupno društvo, te mogućnost da žene budu prepoznate kao pokretačice promjena koje su uslijedile nakon potpisivanja sporazuma.

S obzirom na to da su žene iz BiH učestvovala na Pekinškoj konferenciji koja je za cilj imala poboljšanje pozicije žena u svijetu, interesantan je podatak da Dejtonski mirovni sporazum, čija je svrha bila zaustaviti sukob, u sebi nije sadržavao elemente potrebne za stvaranje održivog mira⁷⁹, jer kao prvi mirovni sporazum nakon potpisivanja Deklaracije nije pratio njena osnovna načela i principe. Potpisivanje mirovnog sporazuma je trenutak u kojem se formira novo društvo, u bh. slučaju i ustavni i politički poredak i ukoliko su žene isključene iz pregovora i potpisivanja⁸⁰, njihovi glasovi i interesi će vrlo vjerovatno biti u potpunosti zanemareni u novokreiranom društvu. Uslovi mirovnih pregovora utiču na postkonfliktnu rekonstrukciju, te je od suštinskog značaja u slučaju DMS-a bila potreba da se u obzir uzmu rodne potrebe i prava oba spola, kako bi se kasnije efektivno radilo na promovisanju većeg učešća žena u sigurnosnom i odbrambenom sektoru. Moguće je i da su žene, prvenstveno jer nisu ni bile pokretačice rata, bile isključene iz tog procesa jer bi možda u odnosu na različite potrebe,

⁷⁸ Pekinška deklaracija, web stranica organizacije UN-a, <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>, pristupljeno 12.01.2019. godine u 19:09.

⁷⁹ „DMS je rezultat dogovora između predstavnika muške elite koja je pod izgovorom da se bori za ljudska prava podijelila teritoriju unutar BiH... Danas je BiH paralizirana zbog nefunkcionalnog centralnog državnog aparata i etnonacionalističkih politika koje su na snazi u dva entiteta stvorena Dejtonom.“ Mlinarević, Gorana, Porobić – Isaković, Nela, i Rees, Madeleine, *Kada se žene izostave iz mirovnih pregovora*, Bosna i Hercegovina 20 godina nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, Časopis o prisilnim migracijama, 2015, str. 34.

⁸⁰ Nijedna žena nije učestvovala u mirovnom procesu koji je prethodio potpisivanju Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine, bilo kao jedna od glavnih medijatorica u razgovorima, svjedokinja, članica pregovaračkog tima ili potpisnica. Važno je naglasiti da žene jesu sudjelovale, ali ne kao dio pregovora ni potpisivanja mirovnog sporazuma već kao prevoditeljice - Amira Kapetanović i Sabina Berberović, su bile dio bh. delegacije u pregovaračkom timu, te se njihovo učešće odnosilo jedino na prevođenje pregovora, nikako na njihovo predvođenje.

ženama mir bio ispred ostalih ratnih ciljeva. Prenaglašene razlike koje su bile prisutne za vrijeme sukoba, i na njima zasnovane posljedice nakon potpisivanja DMS-a, bile su bitan faktor u uspostavljanju novih društvenih odnosa u BiH, te možemo zaključiti da je odsustvo rodne perspektive u procesu mirovnih pregovora jedna od ključnih karakteristika sporazuma koja je uslovlila politiku BiH u narednim godinama. Upravo gore navedenim objašnjen je zatvoreni krug koji je slučajno ili namjerno isključio žene iz iznošenja svog viđenja izgradnje mira u BiH, koje nisu bile u prilici da aktivno učestvuju u stvaranju mira u državi na nivoima na kojim dominiraju muškarci.

U ovom poglavlju cilj je razmotriti unutardržavno zakonodavstvo iz oblasti rodne ravnopravnosti, te predstaviti prepreke u implementaciji rodne ravnopravnosti u BiH. Govoreći o pravnom okviru koji bi trebao da reguliše pitanje rodne ravnopravnosti, izdvajaju se Ustav Bosne i Hercegovine, Izborni zakon BiH, te Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH i Zakon o zabrani diskriminacije.

Ustav BiH - Aktivnosti koje BiH poduzima proizilaze, pored principa koje sadrže međunarodni dokumenti, i iz principa zaštite osnovnih ljudskih prava koje sadrži Ustav Bosne i Hercegovine⁸¹. Olympe de Gouges je već 1791. godine u Deklaraciji o kojoj je bilo riječ u poglavlju *Međunarodno pravni okvir rodne ravnopravnosti u izgradnji mira* prepoznala važnost učešća žena u formiranju ustava neke države, pa tako u Članu 16. naglašava da „nijedno društvo u kojem jamstvo prava nije osigurano, niti dioba vlasti određena, nije ustavno; ustav je ništavan, ako većina pojedinaca koji sačinjavaju narod, nije sudjelovala u njegovu sastavljanju.“⁸² Kako je ranije navedeno, žene nisu učestvovala u formiranju Ustava niti je istim propisana obaveza određene zastupljenosti spolova u javnom životu ili zastupljenosti u zakonodavnoj, izvršnoj ili sudskoj vlasti, već su samo sadržane odredbe o zabrani diskriminacije po osnovu spola u procesu uživanja prava i sloboda (Član II, stav 4.) što je dovelo do toga da je BiH jedna od rijetkih evropskih zemalja čiji ustav ne sadrži odredbe koje se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca. Komitet za eliminaciju diskriminacije nad ženama

⁸¹ Član II stav 3. Ustava Bosne i Hercegovine se odnosi na Katalog prava koja su zagarantovana svim licima na teritoriji BiH, dok stav 4. ovog Člana glasi: „Uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava, osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.“ Web stranica Ustavnog suda BiH, https://www.ustavisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf, pristupljeno 31.05.2017. u 14:10.

⁸²Web stranica Repozitorija Filozofskog fakulteta, Deklaracija o pravima žene i građanke, <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A1768>, pristupljeno 31.05.2017. u 14:19.

naglašava i potrebu da trenutni Ustav BiH uključi sveobuhvatnu definiciju diskriminacije žena u skladu sa Članom 1. CEDAW-a.⁸³ Nažalost, žene se ni kao građanke ne pominju u Ustavu BiH. U preambuli Ustava se spominju građani, ne građanke, a u Članu VI stav 3. spominje se predsjedavajući Vijeća ministara i njegov zamjenik, bez ostavljene opcije da to može biti predsjedavajuća i njena/njezina zamjenica.⁸⁴ Korištenje rodno senzitivnog jezika u nacrtima zakona, administraciji, obrazovanju i medijima reflektuje rodne odnose u društvu, a važnost upotrebe se ogleda u nastojanju da se poveća stepen jednakosti i ravnopravnosti. Spol se u Ustavu pominje samo kao jedna od zabranjenih osnova za diskriminaciju. „Jezik kojim je Ustav pisan je muškocentričan i, iako bi neki mogli reći da pojmovi/jezički izrazi kao što su građani, članovi ili delegati podrazumijevaju žene, potrebno je izmijeniti jezik Ustava i omogućiti da načelo ravnopravnosti između žena i muškaraca bude i jezički jasno vidljivo, a ne da se podrazumijeva”.⁸⁵ U doba između dva svjetska rata, interesantno je postojanje vrlo česte upotrebe rodno osjetljivog jezika u štampi i tekstovima, dok mi danas govorimo u najvišem pravnom aktu države koji nije prepoznao važnost u istom.⁸⁶

Međunarodni dokumenti⁸⁷, kao što su Konvencija o zabrani diskriminacije, CEDAW konvencija i Pekinška deklaracija implicirali su 2003. godine⁸⁸ potrebu donošenja **Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini**. Zakon predstavlja najvažniji instrument za razvijanje svijesti o pitanjima ravnopravnosti spolova i uvođenje principa ravnopravnosti spolova u javne politike i propise, te u svim aspektima prati odredbe CEDAW-a.⁸⁹ Zakon uređuje, promovise i štiti ravnopravnost spolova u BiH, te podiže standard zaštite ljudskih

⁸³ „Zabrinutost zbog nepostojanja odredbe koja se odnosi na ravnopravnost žena i muškaraca izrazio je i CEDAW Komitet koji je preporučio BiH da ugradi u novi ustav „definiciju ravnopravnosti između žena i muškaraca i zabranu direktne i indirektno diskriminacije žena u javnoj i privatnoj sferi u skladu sa članovima 1. i 2. CEDAW-a.”, Web stranica inicijative Građanke za ustavne promjene, Vodič kroz Ustav BiH od Ž(ena) do A(mandmana), <https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com/.../vodic-k.../>, pristupljeno 10.09.2017. godine u 13:25.

⁸⁴ Preambula Ustava BiH „Podsjećajući se na Osnovna načela usaglašena u Ženevi 8. 9. 1995. godine i u Njujorku 26. 9. 1995. godine, Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalima), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine“ Član VI, stav 3. „...predsjedavajući Vijeća ministara, predsjedavajući, ili njegov zamjenik, bilo kojeg doma Parlamentarne skupštine; jedna četvrtina članova/delegata.“

⁸⁵ Web stranica inicijative Građanke za ustavne promjene, Vodič kroz Ustav BiH od Ž(ena) do A(mandmana), <https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com/.../vodic-k.../>, pristupljeno 10.09.2017. godine u 13:25.

⁸⁶ Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesorica - Vince, Zlatko, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Vol. 3 No. 4., 1954/55, Zagreb

⁸⁷ Princip korištenja međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti spolova je jedan od osnovnih principa prilikom kreiranja i provođenja aktivnosti institucije. To se posebno odnosi na standarde koji proizlaze iz dokumenata Ujedinjenih naroda, Vijeća Evrope i Evropske unije. Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <http://arsbih.gov.ba/oblasti/medunarodni-okvir/>, pristupljeno 08.12.2017. godine u 11:32.

⁸⁸ 2010. godine – Usvojena prečišćena verzija Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“ br. 32/10). Izmjenama i dopunama Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ br. 102/09), redefinisane su odredbe, pojmovi i definicije Zakona.

⁸⁹ Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <http://arsbih.gov.ba/project/zakon-o-ravnopravnosti-spolova-u-bih/>, pristupljeno 30.05.2017. godine u 15:16.

prava. U Članu 9. ističe da ravnopravnost spolova znači da su osobe muškog i ženskog spola jednako prisutne u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata.⁹⁰ Obaveza svih državnih tijela na svim nivoima, kao i tijela lokalne samouprave je da osigura ravnopravnu zastupljenost spolova u procesu odlučivanja. Ovaj Zakon propisuje i obaveznu minimalnu zastupljenost manje zastupljenog spola od 40% u tijelima izvršne, zakonodavne i sudske vlasti. Jedna od prepreka za postizanje rodne ravnopravnosti i poštivanje normativno-pravnog okvira se odnosi na član 18. ovog Zakona, koji se odnosi na obavezu prikupljanja statističkih podataka po spolu, te se kao rezultat javlja nedostatak gender statistika zbog čijeg manjka je otežan rad ili je skoro nemoguće raditi na gender analizama i izvještajima o stanju ravnopravnosti spolova. Analizom ZoRS u BiH⁹¹ može se zaključiti da isti postavlja dobre uslove kad je rodna ravnopravnost u pitanju. U skladu sa Zakonom, zabranjeni osnovi za diskriminaciju su spol i spolna orijentacija. Kao dodatni osnovi za višestruke oblike diskriminacije na osnovu spola mogu biti i brak, trudnoća, porođaj ili korištenje prava na porodijsko odsustvo. U odnosu na oblik diskriminacije, postoje i načini zaštite, pa tako u slučaju diskriminacije na radnom mjestu, moguće je pokrenuti disciplinski postupak, u slučaju direktne i indirektno diskriminacije tužbu, dok se u slučajevima seksualnog uznemiravanja i nasilja u porodici podnosi krivična prijava. Nadzor nad provedbom ZoRS-a obavlja Agencija za ravnopravnost spolova BiH.

Izborni zakon BiH - U Izborni zakon BiH je 1998. godine Članom 4.19 propisana izborna kvota.⁹² Postojeće zakonske odredbe u BiH predviđaju rodnu kvotu od 40% na izbornim listama, što predstavlja napredak, ali i male šanse da za rezultat imaju konkretno povećanje broja izabranih žena. Izborni zakon BiH je potrebno uskladiti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH kako bi se ostvario cilj od 40%, te predvidjeti mjere pozitivne akcije za

⁹⁰ Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH” br. 16/03 , 102/09 i 32/10)

⁹¹ U odnosu na Član 1. ovog Zakona uređuje se, promovira i štiti ravnopravnost spolova, garantuju jednake mogućnosti i ravnopravan tretman svih osoba bez obzira na spol, u javnoj i u privatnoj sferi društva, te uređuje zaštita od diskriminacije na osnovu spola. Zakon zabranjuje diskriminaciju i nasilje po osnovu spola, i garantuje iste uslove i prava na obrazovanje, u radu i na radnom mjestu. To također podrazumijeva i jednaka prava i mogućnosti na socijalnu zaštitu, pristup sportskom i kulturnom životu, kao i procedure vezane za procesuiranje i donošenje odluka u slučaju kršenja ovog Zakona. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH“ br. 16/03, 102/09 i 32/10)

⁹² „Svaka kandidacijska lista uključuje kandidate muškog i ženskog spola. Kandidati spola koji je manje zastupljen raspoređuju se na kandidacijskoj listi na sljedeći način: najmanje jedan kandidat manje zastupljenog spola među prva dva kandidata, dva kandidata manje zastupljenog spola među prvih pet kandidata i tri kandidata manje zastupljenog spola među prvih osam kandidata itd. Broj kandidata manje zastupljenog spola mora biti najmanje jednak ukupnome broju kandidata na listi podijeljenom s tri i zaokruženom na prvi viši cijeli broj.“, Član 4.19, stav (4) Izbornog zakona BiH, web stranica Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine <https://www.izbori.ba/Documents/documents/ZAKONI/POIZpw110508-hrv.pdf>, pristupljeno 07.12.2017. godine u 15:50.

eliminaciju diskriminacije na osnovu spola prilikom zapošljavanja, a u ZoRS u BiH treba ugraditi i odredbu po kojoj se vlade u budućnosti ne mogu potvrditi u parlamentima u slučaju nepoštivanja minimalne zastupljenosti žena i muškaraca od 40%. Kvota uspostavljena Izbornim zakonom u BiH⁹³ je obavezna, tako da Centralna izborna komisija BiH (CIK BiH) ima pravo odbiti listu stranke u slučaju da ona ne poštuje pravilo o kvotama.⁹⁴

Zakon o zabrani diskriminacije donesen je 2009. godine. Napredak je vidljiv upravo u preduzimanju zakonodavnih reformi kroz usvajanje ovog zakona koji uključuje spol, spolno izražavanje i seksualnu orijentaciju kao zabranjene osnove za diskriminaciju i amandmane na Krivični zakon BiH koji podrazumijevaju definiciju trgovine ljudima u skladu s međunarodnim standardima. Član 4. stav (2) definiše seksualno uznemiravanje kao svaki „oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja spolne naravi, čija pojava ima za svrhu ili joj je učinak povreda dostojanstva osobe, posebice kada se njime stvara zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo ozračje.“⁹⁵ Član 7. Zakona definiše Ombudsman za ljudska prava BiH kao centralnu instituciju nadležna za zaštitu od diskriminacije.

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine je strateški dokument usvojen od strane Vijeće ministara za period 2006-2011., te za period 2013-2017. godine u cilju povećanja stepena ravnopravnosti spolova u svim oblastima javnog i privatnog života.⁹⁶ U GAP-u su spojene sve obaveze BiH iz oblasti rodne ravnopravnosti spolova koje proizilaze iz dokumenata UN, EU i Vijeća Evrope, a kao glavni cilj GAP-a BiH navedeno je definisanje, strategije i realizacija programskih zadataka u cilju ostvarenja ravnopravnosti žena i muškaraca. Treći GAP za period 2018–2022. godine usvojen je u oktobru 2018. godine i kroz tri strateška cilja (Izrada, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova u institucijama vlasti, po prioritetnim oblastima, izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za

⁹³ Član 20. stav (2) „Ravnopravna zastupljenost spolova postoji u slučaju kada je jedan od spolova zastupljen najmanje u procentu 40% u tijelima iz stava (1) ovog člana.“ Izborni zakon Bosne i Hercegovine, tehnički prečišćeni tekst (Službeni glasnik BiH", br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14 i 31/16), web stranica Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine, https://izbori.ba/Documents/documents/ZAKONI/Izborni_zakon_PRECISCENI_TEKST-bos.pdf, pristupljeno 07.12.2017. godine u 15:50.

⁹⁴ Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/project/sesti-periodicni-izvjestaj-bosne-i-hercegovine-o-provedbi-konvencije-o-eliminaciji-svih-oblika-diskriminacije-zena-2013-2016/>, pristupljeno 13.03.2022. godine u 18:09.

⁹⁵ Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", br: 59/09 i 66/16)

⁹⁶ Web stranica Gender Centra Federacije Bosne i Hercegovine, <https://www.gcfbih.gov.ba/oblasti/247-2/>, pristupljeno 26.05.2019. godine u 18:09.

postizanje ravnopravnosti spolova, te uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva⁹⁷⁾ definisane su obaveze institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, te obaveze i odgovornosti resornih ministarstva u svakoj prioritetoj oblasti.

Ratifikacijom Evropske konvencije o osnovnim ljudskim pravima i slobodama 2002. godine, država BiH se obavezala da će svim licima pod njenom jurisdikcijom osigurati sva ljudska prava i osnovne slobode. Prava i slobode sadržani u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda se direktno primjenjuju u BiH i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. Član 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda je identičan Članu II Ustava BiH.⁹⁸ Imajući u vidu budući put BiH ka članstvu u Evropskoj uniji, nakon punopravnog članstva u unutrašnje zakonodavstvo treba ugraditi direktive EU kao što su Direktiva o jednakoj plati, jednakom tretmanu, što podrazumijeva i jednak tretman pri zapošljavanju za muškarce i žene, te Direktivu o zaposlenim trudnicama koja se odnosi na mjere poboljšanja zdravlja i sigurnosti na poslu. Članstvo BiH u Vijeću Evrope i ratifikacija Evropske konvencije pretpostavlja obavezu države BiH da osigura svim građanima efektivan pravni lijek u bilo kojem slučaju kršenja prava i sloboda koje štiti Evropska konvencija i njeni protokoli, ali „Evropska komisija je u Izvještaju o napredovanju za 2008. godinu kao jedan od „glavnih tekućih problema“ navela nepostojanje Vrhovnog suda koji bi mogao uskladiti primjenu zakona između četiri unutrašnje sudske nadležnosti i to državnog nivoa, Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko”.⁹⁹

Imajući u vidu ratifikaciju CEDAW-a, BiH podnosi periodični Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u BiH Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama pri UN-u, nakon čega Komitet objavi Zaključna zapažanja na izvještaj u kojem iznosi preporuke u oblasti nacionalnih mehanizama za unapređenje položaja žena, mogućnostima obrazovanja, zapošljavanja, braka, porodičnih odnosa, kao i prisutnih stereotipa u okviru rodne ravnopravnosti. „Komitet izražava zabrinutost zbog malog broja žalbi na diskriminaciju na osnovu spola što ukazuje na neprestano pomanjkanje svijesti među samim ženama i među organima pravosuđa i pravne profesije o pravima žena i dostupnim pravnim lijekovima u okviru

⁹⁷ Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022. godine, web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/11/GAP-BiH-2018-2022_B.pdf, pristupljeno 20.03.2022. godine u 18:00.

⁹⁸ Ustav BiH je stupio na snagu 14. decembra 1995. godine i dio je Općeg okvirnog mirovnog sporazuma, predstavljen u Aneksu IV.

⁹⁹ Radni dokument osoblja Komisije, *Izvještaj Evropske komisije o napredovanju BIH za 2008. godinu*, str. 13, web stranica Direkcije za Evropske integracije - https://www.dei.gov.ba/uploads/documents/izvjestaj-o-napretku-bih-2008_1604579635.pdf, pristupljeno 14.01.2020. godine u 12:10.

zakonskog okvira Zemlje članice, Konvencije, Opcionog protokola, kao i o opštim preporukama Komiteta”.¹⁰⁰

Pravni poredak unutar države bi trebao omogućiti ravnopravno sudjelovanje u javnom i političkom životu za cjelokupno stanovništvo na teritoriji te države, što podrazumijeva i mjesta na kojima se donose odluke o društvenim vrijednostima i raspodjeli resursa, a nelogičnost postoji u bilo kojoj podjeli posla između žena i muškaraca jer podjednako trebaju formirati okolinu u kojoj će se obrazovati, raditi, graditi zemlju i prenositi usvojena znanja budućim generacijama. Pružanje jednakih mogućnosti je načelo koje se treba poštovati, a ujedno i ne dozvoliti da se stvara mišljenje da se borba žena za jednaka prava i mogućnosti odnosi na povlastice ili prednost pri zapošljavanju, nego na poštivanje i implementaciju potpisanih konvencija i rezolucija, a svrha svakog političkog djelovanja mora biti zaštita prava koja iz njih proizilaze. Problemi vezani za pravni okvir unutar BiH se pored nedovoljne provedbe zakona, odnose i na neujednačen zakonski status u dva entiteta. Nastavno na pitanje broj 8. anketnog upitnika *„Imajući u vidu postojanje konvencija, rezolucija, deklaracija i ostalih dokumenata koji se odnose na rodnu ravnopravnost i pružanje jednakih mogućnosti, smatrate li da treba uložiti veće napore u usklađivanje unutrašnjeg zakonodavstva sa međunarodnim instrumentima unutar sigurnosnog sektora u BiH?“*, MO BiH je ustupilo mišljenje da unutar odbrambenog sistema obavezni zakonski okvir u dovoljnoj mjeri prepoznaje rodnu ravnopravnost, a svi prateći akti usklađuju se da bi bili po svom sadržaju rodno senzibilni (npr. Član 28. Zakona o službi u OS BiH), dok odgovor koji su nam ustupili iz ARS BiH upućuje na potrebu za ulaganjem većih napora radi usklađivanja zakonskih i podzakonskih akata, koje im dostave institucije. Sve NVO koje su uzele učešće su dale potvrđan odgovor, smatrajući usklađivanje nužnim procesom osiguranja jednakih prava, dok je Fondacija 787 istakla potreban gender mainstreaming u tom smislu. Udruženje Ženski centar Trebinje je izdvojilo potrebu za usklađivanjem Izbornog zakona BiH. RS je, kako navode, uskladila u potpunosti Krivični zakon sa Istanbulsom konvencijom, ali opet se postavlja pitanje njegove primjene na terenu. Odgovor Medice Zenica naglasio je potrebu za implementacijom postojećih dokumenata. Dosta pravnih dokumenata je potpisano i usvojeno, ali u praksi te u stvarnom životu osjetljivih skupina, njihovo postojanje se ponekad ne osjeti dovoljno. Kad su u pitanju domaći dokumenti, Medica Zenica kontinuirano radi na apelovanju usvajanja i implementiranju zakonskih regulativa u BiH, kao npr. realizovanje raznih aktivnosti povodom nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama

¹⁰⁰Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/02/CEDAW_4-5.pdf, pristupljeno 09.09.2017. godine u 18:17.

Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite porodica sa djecom i zaštite civilnih žrtava rata; ponovno pokretanje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH i sl.

Politički odnosi, ustavno uređenje i postojeći zakonski okvir utiče na implementaciju rodne ravnopravnosti jer stavljaju u sjenu trenutno stanje. Uz to, treba apostrofirati činjenicu da jačanje demokratije zahtjeva kontinuirani rad i poboljšanje principa koji štite ljudska prava, što podrazumijeva i adekvatne mjere za njihovo nepoštivanje, a u BiH je i taj segment zakazao, što se direktno reflektira i na implementaciju rodne ravnopravnosti.

Kulturne i društvene pretpostavke regulacije pitanja rodne ravnopravnosti

4. Dimenzija patrijarhata i postojanje stereotipa unutar bosanskohercegovačkog društva

U Ateni, u vrijeme Platona¹⁰¹ (428. p.n.e. - 347. p.n.e) i Aristotela¹⁰² (384. p.n.e. – 322. p.n.e.) možemo naići na različite stavove o ženama. Prema Platonovom mišljenju žene, kao i muškarci, mogu postati vladarima države, jer razum osposobljava vladare da upravljaju gradom-državom. Smatrao je da žene imaju isti razum kao i muškarci, ako samo dobiju istu priliku te ako budu oslobođene kućnih poslova i brige o djeci. „Platon kaže da je država koja ne odgaja i ne ulaže u ženu kao čovjek koji vježba samo desnom rukom.“¹⁰³ Aristotel, Platonov učenik i njegov prvi kritičar, zalagao se za stav da dijete nasljeđuje samo očeve osobine. Prisutnost patrijarhata danas se opravdava i stavovima koji su imali filozofi, a Aristotelov pogled je još destruktivniji nego što se čini, samim tim što je njegov stav zavladao srednjim vijekom. Tako je i Crkva preuzela pogled na ženu koji zapravo nema nikakvog pokrića u Bibliji. Robert Filmer (1588. - 1653.), engleski politički teoretičar i John Locke, engleski filozof i politički pisac (1632. - 1704.), smatraju da su žene rođene i da ostaju prirodno podređene muškarcima, te da je muž prirodno sposobniji i jači, stoga mora vladati nad svojom ženom¹⁰⁴. U ovom slučaju, Locke isključuje žene iz statusa slobodan i jednak pojedinac jer staje uz patrijarhalnu tvrdnju. Jean Jacques Rousseau (1712. - 1778.), francuski književnik, pedagog i politički filozof, imao je veliki uticaj na intelektualno razmišljanje 18. stoljeća i inspirisao mnoge filozofe poslije Francuske revolucije. Rousseau je insistirao na tome da žene moraju biti podređene ili muškarcu ili njegovim stavovima te je smatrao da su one slabije i manje racionalne od muškaraca, ali i da je u očuvanju dobre prirode djeteta najbolji učitelj upravo majka. Prvi odgoj pripada nedvojbeno ženama - da je tvorac prirode htio da odgoj pripada muškarcima, dao bi im mlijeka za hranjenje djece.¹⁰⁵ U svom djelu *Emil ili O odgoju* ističe da je muškarac ipak samo prividno gospodar, u

¹⁰¹ Platon, izuzetno uticajan grčki filozof, idealist, Sokratov učenik, Aristotelov učitelj i osnivač Akademije. Platon. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>, pristupljeno 25. 9. 2021. u 22:48.

¹⁰² Aristotel, grčki filozof, presudno je odredio evropsku filozofiju i znanost sve do danas. Ibid.

¹⁰³ Gaarder, Jostein, *Sofias verden* (Sofijin svijet - Roman o povijesti filozofije), 1995, Oslo, sa norv. prevela Iva Klara Andersson, Znanje, Zagreb, 2017, str. 84.

¹⁰⁴ Pateman, Carol, *The disorder of women: democracy, feminism and political theory*, *Ženski nered – demokracija, feminizam i politička teorija*, 1989, Stanford University Press, prevela Mirjana Paić Jurinić, Ženska infoteka, Zagreb, 1998.

¹⁰⁵ Naučni članak, Vrcelj, Sofija, *Majčinstvo – podloga familijarizacije odgojno-obrazovnih ustanova*, Rijeka, 2019., str. 113.

suštini je žena ta koja gospodari nad njime svojom blagošću, ljepotom, vrlinom i lukavošću, te da žene ne vladaju direktno, već indirektno.

Friedrich Hegel (1770. - 1831.), njemački filozof, smatrao je da je razlika između muškarca i žene kao između životinje i biljke. „Životinja više odgovara muškarčevu karakteru, biljka ženinom, jer je njezin razvoj miran, a princip mu je neodređeno jedinstvo osjećaja. Ako su žene na čelu vlade, država je u opasnosti jer one ne postupaju prema zahtjevima općinstva, nego prema slučajnim sklonostima i mišljenjima. Žene se također obrazuju - nitko ne zna kako - kao da udišu ideje, više kroz život nego usvajanjem znanja. Muškarac, međutim, svoj položaj postiže samo borbom za misli i velikim tehničkim naporima.“¹⁰⁶ Hegel i drugi moderni teoretičari smatraju da žene nisu dovoljno inkorporirane kao državljani poput muškaraca, nego kao članice obitelji, sfere koja je odvojena od građanskog društva i države, te je ustaljen izraz da se poslovi dijele na muške i ženske. John Stuart Mill (1806. - 1873.), britanski filozof empirista, je podređenost žena nazvao „posljednjim ostacima tiranije i poručio muškarcima da se pukim biološkim činom rođenja i igrom hromozoma i najgluplji od njih osjeća superiornije od najpametnije žene, a što šteti moralnom i svakom drugom razvoju i muškaraca i žena.¹⁰⁷“ U svojoj studiji „*Potčinjenost žene*“ Mill tvrdi: „Nije tačno da u svim dobrovoljnim zajednicama dvoje ljudi jedno od njih mora biti apsolutni gospodar; a još manje je tačno da zakon mora da odredi ko će to da bude... najprirodnije uređenje je podela vlasti između muža i žene, tako da svako bude neograničen u vršenju svog dela posla i da svaka promena tog sistema i načela zavisi od obostranog pristanka. Ravnopravnost bi umanjila preterano samoodricanje, koje je danas veštački ideal ženskog karaktera... s druge strane muškarci bi bili mnogo nesebičniji i spremniji na žrtvu nego sad, jer više ne bi bili učeni da obožavaju samo sopstvenu volju“.¹⁰⁸ Turska književnica Elif Şafak, u knjizi *Crno mlijeko* citira Audre Lorde koja u svom romanu „*Zami: Novi izgovor mog imena*“ naglašava da je sinteza između prividne suprotnosti možda ono što nas čini onakvim kakvi jesmo. „U svakoj ženi bilo je muških vrлина, a u svakom muškarcu ženskih. Kao takvo, ophođenje prema suprotnim spolovima, kao da su međusobno

¹⁰⁶ Gaarder, Jostein, *Sofias verden* (Sofijin svijet - Roman o povijesti filozofije), 1995, Oslo, sa norv. prevela Iva Klara Andersson, Znanje, Zagreb, 2017, str. 310.

¹⁰⁷ Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, Sarajevo, 2013, str. 63.

¹⁰⁸ Damjanović, Aleksandar i Ivković, Maja, *Filozofi i psihologija žene*, KCS Inisut za psihijatriju, Beograd, <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0351-2665/2002/0351-26650204111D.pdf>, pristupljeno 10.05.2017. godine u 11:34.

isključivi velika je obmana i korak nazad od razumijevanja ljudskosti u svoj njenoj kompleksnosti i punini.“¹⁰⁹

Kao moguća prepreka u pružanju jednakih mogućnosti za sve, javlja se dimenzija patrijarhata, a kako i u kojoj mjeri je patrijarhat uticao na društvo i status žene, te duboko „pustio“ svoje korijene potvrđuje činjenica da se on zadržao i danas, samo u drugom obliku. „Iz forme apsolutne dominacije na polju ekonomske, reproduktivne i seksualne kontrole, preselio se u odabrane oblasti koje su po pravilu opet one najbliže poljima moći i odlučivanja“.¹¹⁰ Nemogućnost shvatanja patrijarhata, kako Johan Galtung, norveški sociolog i glavni osnivač discipline mira i konflikta studija, objašnjava, primjer je kulturnog nasilja na djelu. Galtung je, da bi ispitao mir/nasilje kao zavisnu varijablu koristio četiri nezavisne varijable tijelo, um, strukturu i kulturu, gdje je žensko visok stepen empatije, u odnosu na strukturu horizontalno i centripetalno, sklono miru, a muško nizak stepen empatije, u odnosu na strukturu vertikalno i centrifugalno, sklono nasilju.¹¹¹ Postoji povezanost između muške seksualnosti i muške agresivnosti¹¹², o kojoj također govori Galtung, ali bi takva analiza zahtijevala posebnu cjelinu, koja bi nas udaljila od teme magistarskog rada. U prilog negativnom uticaju koji muška dominacija ima je i standardni odnos muškaraca i žena, kao počinitelaca nasilja 25:1, dok je u slučaju silovanja, razlika još veća. Potrebno je naglasiti važnost zainteresiranosti i angažmana muškaraca u rješavanju ovog problema, s obzirom na to da se ističu kao subjekti direktnog nasilja¹¹³, jer bismo radom u oblasti rodne ravnopravnosti mogli predložiti konstruktivne ideje kao način rješavanja ovog problema, te javno naglašavati da nasilje ne može biti opravdano kao dio ljudske prirode, realna društvena pojava, nešto prirodno i predodređeno.

O prisutnosti stereotipa u bh. društvu svjedoče Zaključna razmatranja Komiteta ispoljavajući konstantnu zabrinutost zbog otpornosti patrijarhalnih stavova i duboko ukorijenjenih stereotipa o ulogama i odgovornostima žena i muškaraca.¹¹⁴ Kako bismo bolje razumjeli situaciju koja je

¹⁰⁹ Šafak, Elif, *Crno mlijeko - o pisanju, majčinstvu i unutaršnjem haremu*, Buybook, Biblioteka Farah, Sarajevo 2017., str. 222.

¹¹⁰ Zaharijević, Adriana, *Neko je rekao feminizam?*, Heinrich Böll Stiftung, Beograd, 2008, str. 99.

¹¹¹ Galtung, Johan, *Mirnim sredstvima do mira: mir i sukob, razvoj i civilizacija*, Službeni glasnik: Jugoistok XXI, Beograd, 2009., str. 66.

¹¹² „Muškarcima se istraživanja iz ovih oblasti možda ne čine korisnim jer se u većini slučajeva ispostavi da su rezultati loši po čovjeka kao muškarca, a ne kao ljudsku vrstu. Izgleda da je sigurnije proučavati - ljudsku agresivnost - jer se time rodna specifičnost skriva tako što se čovek = muškarac skriva iza izraza „ljudi“.“ Ibid. str. 67.

¹¹³ „Tvrdnja da 95% direktnog nasilja počine muškarci je verovatno previše blaga ocena. Ovo ne znači da žene ne mogu da učestvuju u kriminalnim aktivnostima, čak i da budu članovi nasilničkih bandi, podržavaju rat: to samo znači da sam čin direktnog nasilja izvršavaju muškarci.“ Ibid. str. 66.

¹¹⁴ „Komitet zapaža da ovakvi rodni stereotipi čine značajnu kočnicu za sprovođenje Konvencije, jer su u korijenu uzroka (1) nepovoljnog položaja žena u Zemlji članici u političkom i javnom životu, naročito na položajima

trenutno prisutna u BiH, potrebno je ukazati na činjenicu da žene kroz historiju nisu bile ravnopravne sa muškarcima, što dokazuje da se trenutna neravnopravnost može opravdati tradicionalnom i patrijarhalnom odnosu prema ženama, ne prepoznavajući potrebu za njihovim obrazovanjem ili uključivanjem u javnu sferu. Patrijarhalna ideja o položaju žena, potpomognuta nacionalnim i vjerskim idejama o njihovom učešću u očuvanju tradicije bila je dominantna u BiH, posebno u ruralnim sredinama, te je važno ukazati na potrebu za odbijanjem kulturnog relativizovanja koje opravdava kršenja ženskih prava. Govorimo o krugu koji podrazumijeva konzervativno shvatanje vjere, tradicionalno poimanje žene kao domaćice i odgajateljice, a u ruralnoj sredini to uključuje i umanjene mogućnosti za obrazovanje žena.

Interesantan je podatak koji se odnosi na period sredine 19. vijeka kad se javlja potreba obrazovanja i ženske djece¹¹⁵, a govori o procentu pismenosti. U 1910. godine 93,35% žena u Jugoslaviji su bile nepismene, a podaci iz 1931. govore o 57,1%. Austrougarska uprava je 1911. godine donijela Zakon o nastavi koja je bila obavezna i njime se propisivalo da dijete mora imati sedam godina za polazak u školu. Isti zakon se nije odnosio na muslimanke. Možemo zaključiti da je period Austrougarske okupacije na ovim prostorima u mnogome doprinio stereotipnim poimanjima ženske emancipacije i uključenosti u javnu sferu, a naročito muslimanki. U djelu *Ko smeta napretku i prosvjećivanju muslimana, a osobito muslimanki?*, izdatom 1919. godine, Ahmet Đumišić navodi da su hodže to smatrale zabranjenim: Nisu krive žene, nego mi, kriva je naša muslimanska inteligencija, krive su naše hodže (čast rijetkim izuzecima) te naš muslimanski stariji i bogatiji svijet. Hodže su, prema Đumišiću, krivi jer na vazovima govore da će žene, nakon što “nauče čitati (otići) u džehenem”. Time hodže “bacaju žene u nazadak” i oni time “grozno griješe protiv islama...”¹¹⁶ U korist ženske emancipacije pisao je i reis Čaušević, naročito u svom referatu iz 1927. godine *Šta je naš napredak i progres*, „... gdje je šokirao tradicionalnu muslimansku sredinu. Borio se za javno školovanje i protiv izolacije muslimanki, da mogu studirati otkrivenog lica i da postaju doktorice da bi mogle liječiti muslimanke.”¹¹⁷ U prvom muslimanskom ženskom časopisu, za socijalno i kulturno

odlučivanja među izabranim predstavnicima vlasti, kao i na tržištu rada (2) rasprostranjenosti porodičnog i seksualnog nasilja u Zemlji članici i (3) rodne segregacije koja se odražava u izborima obrazovanja žena i djevojčica. Dodatno, Komitet izražava žaljenje zbog ozbiljnog oklijevanja u otklanjanju preostalih rodnih stereotipa iz školskih udžbenika”. Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/02/CEDAW_4-5.pdf, pristupljeno 30.05.2017. godine u 16:18.

¹¹⁵ Do tada su se obrazovali samo muškarci i to uglavnom vjerski.

¹¹⁶ Šeta, Đermana, *Zašto marama?: bosanskohercegovačke muslimanke o životu i radu pod maramom*, Sarajevo, Centar za napredne studije, Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije, 2011, str. 84.

¹¹⁷ Spahić, Aida, Ždralović, Amila, Aganović, Arijana, Đokanović, Bojana, Bavčić, Elmaja, Žuna, Emina, Giomi, Fabio, Dračo, Ivana, Delić, Zlatan, i Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i*

podizanje, Đulistan, čiji je prvi primjerak objavljen 1926. godine, glavni urednik Ahmed Ljubunčić poziva: „Organizujemo se, braćo! Razoružajmo okorjele konzervativce, kojima je žena samo predmet i stvar! I neka im bude jasno da je žena u pravu kad kroz nauku traži puteve svega ljudskog savršenstva. Vrijeme je da riješimo naše najvažnije pitanje – pitanje naše žene!“¹¹⁸ Tek se nakon završetka Prvog svjetskog rata javljaju debate vezane za ženska pitanja sa fokusom na otkrivanju i povezanosti pokrivanja sa nepismenošću i nazatkom muslimanske zajednice.

Popis iz 1953. godine svjedoči o velikom procentu nepismenosti. 46,2% žena je bez osnovne školske spreme, 45,2% sa završenom četverogodišnjom školom i 2,8% sa završenom osmogodišnjom školom. 1973. godine svaka treća žena je bila nepismena. Pravo glasa u BiH žene su dobile 1945. godine u Jugoslaviji. Prva kampanja opismenjavanja je u prvih 5 godina nakon rata od 75% opismenjenih, podrazumijevala žene. Zakon o osnovnoj školi donesen je 1959. godine, a odnosio na obavezno pohađanje osnovne škole, a nepoštivanje istog se u 90% slučajeva odnosilo na žensku djecu. U ovom dijelu, važno je istaći da je i nedovoljan broj škola i kapaciteta za učenike sa većeg područja, te udaljenost između škola neophodnih da kompletno osnovno obrazovanje, uticao na ovakvo stanje. Kad je obrazovanje u srednjim školama u pitanju, problem je predstavljala nedovoljno razvijena mreža škola za profesionalno obrazovanje. „Podatak iz Izvještaja UNESCO-a (2008.) prikazuje da su 64% od nepismenih odraslih osoba u svijetu (kako je utvrđeno od 1995 – 2004) bile žene. U globalu, bilo je 89 žena koje su znale čitati i pisati na 100 pismenih muškaraca.“¹¹⁹ Prema Agenciji za statistiku BiH, ukupna stopa nepismenosti u BiH, prema Popisu iz 2013. godine bila je 2,82. Stopa nepismenosti za muškarce je iznosila 0,79, a za žene čak 4,76.¹²⁰ U knjizi *Ovo nije bio naš rat: Bosanke obnavljaju mir*, žene sa kojima je razgovarala autorica Swanee Hunt ističu da je upravo obrazovanje pokretač. Žene iz knjige smatraju da se njihov glas nije čuo u procesima odlučivanja u njihovoj zajednici iako vjeruju da imaju izuzetno široko i bogato obrazovanje, te mogu iskazivati svoj stav. One su primjer da žene u isto vrijeme mogu biti uspješne, te brinuti

Hercegovine u 20. vijeku, Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE, 2015, str. 53.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Web stranica UNESCO Instituta za statistiku, Factsheet, 1, 2008., *Priručnik za izvještavanje o pitanjima ljudskih prava*, <http://www.speakupspokeout.internews.org/?q=bs/section-1-bs/povelja-o-pravima-zena>, pristupljeno 08.04.2019. u 22:12.

¹²⁰ U publikaciji iz 2022. nije objavljen drugačiji procent. *Žene i muškarci u BiH*, Agencija za statistiku BiH Sarajevo, 2018. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/FAM_00_2021_TB_1_BS.pdf, pristupljeno 08.04.2022. godine u 13:11.

za porodicu i zajednicu i smatraju da „u obrazovanju leži suštinska nada Bosanki da će se njihov položaj poboljšati u pogledu karijere“. ¹²¹

Nesumnjivo je da su kultura i tradicija uz prisutnost patrijarhata, korišteni kao sredstvo protiv žena. Najveći izazov je u transformaciji bh. društva koje će, a očito je, trebati duži period da zaključi da patrijarhat sa sobom nosi i diskriminaciju, neznanje stvara predrasude, a sve to kao proizvod daje nesigurno i neravnopravno društvo. Imajući u vidu vezu između diskriminacije nad ženama na tržištu rada i nedovoljne podjele porodičnih obaveza, kao moguće rješenje ovog problema, izdvaja se i potreba da se muškarci više angažuju u sferi privatnog života¹²², što bi moglo promijeniti njihov stav o postojanju striktno određenih uloga u društvu i unaprijediti kvalitetu života u javnoj i privatnoj sferi, te bismo mogli govoriti o ekonomskoj nezavisnosti svake individue, jer bi tako žene dobile šansu da se više nego ikad posvete profesionalnom usavršavanju. Društvene norme ograničavaju procese ekonomskog osnaživanja žena i one se u mnogo većoj mjeri susreću s neformalnim preprekama koje onemogućavaju da u većem broju učestvuju u političkim procesima odlučivanja ili imaju upravljačku ulogu u bitnim institucijama i kompanijama. Situaciju dodatno čini otežavajućom i to da poslodavac u privatnom sektoru, za razliku od javnog sektora, nije obavezan da za vrijeme trajanja porodijskog odsustva isplaćuje razliku plaće, što predstavlja dodatnu diskriminaciju za žene koje rade u privatnom sektoru, a na intervjuima su kandidatkinjama često postavljena pitanja koja se tiču planiranje porodice. Apostrofirat ćemo i činjenicu da BiH bilježi i značajan pad nataliteta što je dodatni alarm da se ovom pitanju posveti dodatna pažnja. Prava porodilja u našoj zemlji još uvijek zavise od mjesta prebivališta, te se žene nalaze u neravnopravnom položaju kada je riječ o ostvarivanju njihovih prava za vrijeme porodijskog odsustva.¹²³ Napredak je vidljiv u januaru 2022. godine kroz usvajanje izmjene i dopune Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom od strane Skupštine Kantona Sarajevo i Skupštine Tuzlanskog kantona koje predviđaju da naknadu u visini prosječne plate u Federaciji BiH (oko 1.000,00 KM) primaju porodilje godinu dana, bez obzira na njihov radni status.¹²⁴

¹²¹ Hunt, Swanee, *Ovo nije bio naš rat: Bosanke obnavljaju mir*, Dani, Sarajevo, 2001, str. 213.

¹²² U BiH nakon 42 dana propisano je da poslije porođaja pravo na porodijsko odsustvo može koristiti i otac djeteta, a brojke pokazuje da manje od 0,5% očeva odlučuje da koristi roditeljski dopust. Komparacije radi, zemlje Skandinavije su regulisale porodijsko odsustvo, tako što i muškarci i žene podjednako koriste odsustvo sa posla, po 6 mjeseci i prva je zemlja koja je umjesto porodijskog uvela roditeljsko odsustvo. Govoreći o trudničkom i porodijskom odsustvu, u BiH postoje mnogi slučajevi gdje su zaposlene žene nakon 2 mjeseca porodijskog odsustva bile primorane da se vrate na posao kako bi isti zadržale i osigurale bolje uslove za svoju porodicu.

¹²³ Mašić, Mirela, *Porodijsko odsustvo u Federaciji BiH: pravni i porezni okvir*, Porezni savjetnik, 2015, str. 104.

¹²⁴ Web stranica portala Radio Sarajevo, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/nakon-ks-u-jos-jednom-kantonu-usvojena-inicijativa-1000-km-porodiljama/445603>, pristupljeno 02.02.2022. godine u 12:10.

Tokom istraživanja ove teme, kao moguće rješenje u prihvatanju jednakopravnog učešća u privatnoj i javnoj sferi, te prevazilaženju rodni stereotipa i diskriminacije, ukazala se potreba da mediji, kao dio civilnog društva, ovaj problem predstave problemom društva. „Obzirom da muškarci imaju kontrolu nad medijima, što to znači za narative o ženama? Ako se ženski narativi kontroliraju od strane muškaraca, je li ono što se govori o ženama doista točno ili je ono 'stvarno' ženstveno definirano (i ograničeno)?“¹²⁵ Prethodna konstatacija reflektira se ulogom i odgovornošću medija, koji su sve više akter, ne samo informisanja¹²⁶, već i djelovanja na stavove u društvu, te se kao potreba javlja emitovanje sadržaja usmjerenog ka podizanju svijesti o pitanju prava žena, te nasilju nad ženama u privatnoj i javnoj sferi.

Uvođenje nastavnog predmeta iz oblasti ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, sa posebnim fokusom na učešće žena u javnom životu i sveprisutnim stereotipima u društvu je jedan od konkretnih prijedloga s ciljem razumijevanja ove problematike. Rad s mladima je posebno važan jer bi na taj način usvojili informacije o osnovnim pojmovima i u timu usvajali znanja o različitim potrebama muškaraca i žena. Na pitanje broj 15. anketnog upitnika koji se tiče potrebe da se u sistem obrazovanja na adekvatan način u odnosu na nivo obrazovanja uvrste pitanja rodne ravnopravnosti, sve NVO koje su uzele učešće u anketnom upitniku iznijele su pozitivan stav. Fondacija CURE uvođenje ove teme u sistem obrazovanja smatra obaveznim kao dio formalnog obrazovanja s ciljem prevencije stavova i predrasuda po pitanju rodne ravnopravnosti, kao i usvajanja drugih međunarodnih mehanizama zaštite. Iz Fondacije 787 poručuju da to obrazovanje ne bi trebalo biti u formi nametnutih stavova već kroz iznošenje podataka i postavljanje pitanja koja bi bila prilagođena i najnižem nivo obrazovanja, kako bi i najmlađi dio populacije mogao shvatiti da ovaj dio trenutnog sistema ne funkcioniše, te bi se potom trebalo raditi na temi rješavanja problema. „Medica“ Zenica je već ranije prepoznala važnost ove teme u obrazovanju, te su nam iz ove organizacije ustupili informacije da realizuju projekte edukacije o rodnoj ravnopravnosti, kao i programe prevencije nasilja¹²⁷. Kao potencijalno rješenje predlažu časove odjeljenske zajednice za provođenje istog. Udruženje

¹²⁵ Libela, portal o rodu, spolu i demokraciji - <https://www.libela.org/sa-stavom/9087-zasto-mizandrija-i-obrnuti-seksizam-ne-postoje/>, pristupljeno 09.04.2019. godine u 21.15.

¹²⁶ „Depresivni medijski izvještaji svakodnevnog života u BiH koji se koncentriraju na korupciju, nacionalne tenzije i etnonacionalističku retoriku ne pružaju nikakvu nadu, i uz to u drugi plan stavljaju napredak i pozitivne pomake u izgradnji mira i suživota na terenu“. Spahić – Šiljak, Zilka, *Sjaj ljudskosti: životne priče mirotvorki u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija, TPO, 2013., str 10.

¹²⁷ U okviru kampanje „16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja“ u periodu od 2011. do 2018. godine, osnažena djeca korisnici/e servisa „Medice“ Zenica učestvovala su u aktivnostima koje su organizovane u svrhu predstavljanja rezultata ekonomskog osnaživanja „Medice“ Zenica. Web stranica organizacije „Medica“ Zenica - <https://medicazenica.org/sigurna-kuca/>, pristupljeno 29.04.2022. u 17:09.

Ženski centar Trebinje podržava ovaj stav, te navodi da je potrebno usvajati osnove ne samo o društvu, već i o porodici i zdravom odrastanju, kao i o postojećim mehanizmima zaštite međunarodnog i domaćeg prava.

5. Rat kao muška priča i rodni esencijalizam

*„Iskustva žena iz vremena agresije na Bosnu i Hercegovinu, kada su one obavljale niz zahtjevnih i općedruštveno korisnih zadataka, mahom humanitarnog, a u nekim slučajevima i vojnog karaktera, se pokazalo kao temeljno za novu ulogu i društveni status žena u BiH, kako bi one postale ravnopravni partneri i akteri na političkoj i društvenoj sceni u BiH i šire, a ne samo žrtve rata.“*¹²⁸

Kroz historiju ratovanja, mnoge žene su poginule za vrijeme sukoba, služeći svojoj zemlji, ali ratni spomenici rijetko nose imena žena poginulih u ratu.¹²⁹ U literaturi o strategiji, npr. u Klauzevicevoj knjizi „O ratu“, žene nijedanput nisu spomenute, a poslije Klauzevica, uglavnom se spominju kao inferiorna zamjena za muškarca. „Ipak, nijedno tumačenje rata – bar budućeg rata niskog intenziteta – ni izbliza ne može da bude potpuno ukoliko u obzir ne uzme različite uglove koje imaju žene, bilo kao podstrekivačice, kulturni objekti, negovane štice, ciljevi, žrtve, radnice ili borci“.¹³⁰ Iako su žene, kao borkinje, aktivno učestvovala u ratu, zasluge žena su ostale nevidljive, te se kroz ratne narative predstavljaju kao žrtve i spominjale su se samo na obilježavanju godišnjica kako bi se pokazalo da su postojale žene koje su bile dio odbrane BiH. Pasivna uloga žena, u slučaju kad ih društvo posmatra isključivo kao žrtve rata, direktno utiče na njihovo učešće u izgradnji mira, jer takav stav o njima u sjenu baca njihove stavove i mogućnosti kad je izgradnja mira u pitanju. „Dok su muškarci viđeni kao borci, političari i uopšte branioci svetosti i časti nacije, boreći se za njenu državotvornost da bi lakše bila odbranjena ali i uspostavljena, žene su simbolizovale pasivnost, nešto što se treba zaštititi i

¹²⁸ Muratović, Sead, *Civilno društvo i sigurnost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta Sarajevo, Sarajevo, 2017, str. 202.

¹²⁹ Interesantan je podatak da je nekada u Sarajevu postojalo 18 ulica koje su nosile ženska imena, a sada ih je 16. „Zanimljivo je da su izbačena uglavnom imena istaknutih političarki, socijalista kao i žena narodnih heroja iz NOB-a. Njihova imena su zamijenjena, uglavnom, imenima umjetnica, pjesnikinja, pjevačica. Nestala su imena političarki i na bilo koji način društveno angažiranih žena“ Gavrić, Saša i Stojić, Hana, *Žene u Bosni i Hercegovini „Dolje ti rijeka, dolje ti pruga“*, Buybook, Sarajevo, 2011, str. 37.

¹³⁰ Creveld, Martin van, *The Transformation of War/Transformacija rata*, New York: Free Press, 1991, preveo Branimir Gligorić, Javno preduzeće Službeni glasnik i Fakultet za bezbednosti, Beograd, 2010, str. 176.

odbraniti.“¹³¹ Na osnovu rečenog možemo pretpostaviti da ovakvo mišljenje ima uporište u činjenici da su žene obilježene drugačijem pristupu rješavanja sukoba, što ujedno i predstavlja i težnju miru¹³², te da je izgradnja mira moguća ukoliko nacionalizam, militarizam i patrijarhat kao oružje koje uglavnom koriste muškarci u ostvarenju svojih ciljeva (militarizam kao jačanje vojne moći države i dominacija vojnih institucija nad civilnim, kao i korištenje moći na agresivan način; nacionalizam kao dominantna ideologija u svijetu sa ključnom ulogom u izbijanju prvog i drugog svjetskog rata, koji se često poistovjećuje sa šovinizmom sa izraženim negativnim stereotipa o drugim narodima, te patrijarhat, kao oblik društvene organizacije u kojoj muškarci imaju primarnu kontrolu nad društvenim, političkim, ekonomskim i kulturnim institucijama), budu prevaziđeni, čime smo dokazali pomoćnu hipotezu o miru koji je moguć bez navedenih pojava.

U postkonfliktnim zajednicama, žene se više prepoznaju u viktimološkoj sferi nego u sferi odlučivanja. Kao što se rat opisuje kao muški, mir se opisuje kao ženski. Umjesto da se prihvati činjenica da žene čine polovinu stanovništva svijeta i imaju pravo na jednaka prava i mogućnosti, često se odlazi u drugu krajnost što žene zbog biološke datosti svrstava u posebnu grupu¹³³. Potreba da se žene uključe u procese izgradnje mira često se opravdava i još uvijek prisutnim stereotipima o miroljubivim ženama i nasilnim muškarcima. Na taj način žene se pokušavaju udaljiti od javne sfere i djelovanja gdje se donose ozbiljne odluke, kao što je bio slučaj sa DMS-om, jer ne mogu učestvovati u mirovnim procesima ako ne razumiju razloge zbog kojih se vode ratovi. U ovom slučaju, radi se o stavu koji žene posmatra kroz etiku brige, kao čuvarice domova i njegovateljice domaćinstava, generalizujući¹³⁴ tako sve žene, smatrajući ih više naklonjenim miru samim tim što su rođene kao žene. Upravo se kao prepreka pružanju jednakih mogućnosti i prava, izdvaja *rodni esencijalizam*, pretpostavka da su žene „po prirodi miroljubive“. Esencijalizam je, kako filozofkinja i prevoditeljica Adriana Zaharijević ističe,

¹³¹ Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, Sarajevo, 2013, str. 106.

¹³² „Ženska mirovna politika ne čuje se dovoljno: jer, već time što sam rođena kao žena, ja sam nesumnjivo miroljubiva – kaže naše društvo – i ono uvažava tu moju miroljubivost, ali samo dotle dok je držim kao ukras na opisu *Žene, bezbedno po društvo i sistem*. Međutim, potreba za mojom prirodnom ženskom miroljubivošću prestaje onog časa kada od nje pravim jasan vrednosni stav i odlučan politički čin, čime se zarivam u kompaktno telo kapitalističkog patrijarhata.“ Perković, Marija, *Ženska mirovna politika*, Neko je rekao feminizam: Kako je feminizam uticao na žene XXI veka? Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Boll – Ured u BiH, Fondacija CURE, Sarajevo, 2012, str. 376-390.

¹³³ Zajedno sa djecom, starcima, slijepima i nemoćnima spadale su u kategoriju „zaštićenih“.

¹³⁴ „Ideja da su žene miroljubivije i samim tim manje nacionalistički nastrojene nešto je poput urbanog mita – općepoznata, međutim slabo potkrijepljena teorija. Ratna politika Biljane Plavšić ekstremno je primjer neadekvatnosti ovakve vrste esencijalizma“ Aganović, Arijana, Miftari, Edita, i dr., *Publikacija 1995–2015: Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2015., str. 20.

„pretpostavka da postoji suština ili esencijalno svojstvo koje tako dominantno određuje neki entitet da ga je zapravo moguće svesti samo na njega. Ako kažemo da je suština žena njena mogućnost da bude majka, dok bi suština muškaraca, bila, na primer, da je *po prirodi* tlačitelj, time govorimo da se *svaka* žena može u krajnjoj instanci redukovati na materinstvo, a svaki muškarac na sopstvenu tlačiteljsku prirodu.”¹³⁵ U društvima gdje je patrijarhat dominantan, biološka zadatost postaje kulturna. Kako Galtung zaključuje, onog trenutka kad se u priču uvede biologija, nasilje će izgledati neizbježno, jer biologizam funkcioniše kao forma kulturnog nasilja nad ženama, tako što legitimiše mušku dominaciju pozivajući se na tjelesnu snagu i navodnu žensku nestabilnost i povlačenje tokom menstrualnih ciklusa ili trudnoće. U 19. vijeku naučnici su smatrali da su mentalne sposobnosti žena slabije nego kod muškaraca, zbog toga što je veličina muškog mozga veća za 9% od ženskog. Upravo nepoznavanje ili pogrešno tumačenje nauke može uticati na građenje stavova, a o tome svjedoči citat: “Ako dobro pogledamo, primetićemo da muški i ženski mozak nisu isti iz razloga što je muški mozak veći od ženskog za oko 9 odsto. U 19. veku su naučnici smatrali da to znači da su mentalne sposobnosti kod muškaraca veće nego kod žena, ali ne... Zahvaljujući novim metodama snimanja mozga (PET) i (fMRI) omogućen je uvid u ljudski mozak i došlo se do zaključka da muškarci i žene koriste različite oblasti mozga i moždane neuronske veze za rešavanje problema, način govora, iskustva i čuvanje jedne te iste snažne emocije. Struktura i hemija mozga su jedini razlog zašto je to tako. U moždanim centrima za govor i slušanje žene imaju 11 odsto više neurona od muškaraca. Hipokampus, kao glavni centar za oblikovanje emocija i sećanja, takođe je veći u ženskom mozgu. To znači da žene, u proseku, bolje izražavaju emocije. Muškarci, naprotiv, imaju dvostruko veći prostor u mozgu zadužen za polni nagon, kao i veće moždane centre za aktivnost i agresivnost”.¹³⁶ Elise Boulding, norveška sociologinja, tvrdi da, protivno biološkim objašnjenjima, socijalizacija određuje do koje mjere će osobe ili institucije mirno ili nasilno rješavati probleme sa kojima se svaka zajednica susreće. „Socijalizacija obuhvata sve procese kroz koje osoba prođe u svom životu, od ranog odgoja, društvenih usmjeravanja, kulturnih običaja, sankcija i propisa, i sl.”¹³⁷

Na samu odluku žene da se politički angažuje, može uticati društvo i način na koji to bude prihvaćeno, odnosno tradicionalna shvatanja i predrasude. Kao mogući uzrok problema unutar

¹³⁵ Zaharijević, Adriana, *Neko je rekao feminizam?*, Heinrich Böll Stiftung, Beograd, 2008, str. 99.

¹³⁶ Brizendine, Louann, *The Female Brain - Ženski mozak - Što nas čini ženama*, sa engl. preveo Milutinović Rade, Sezam book, Beograd, 2006, str. 25.

¹³⁷ BASELINE STUDIJA - Početna procjena programa "Žene, mirotvorstvo i pomirenje u BiH", TPO fondacija, Sarajevo, 2011, str 10.

bh. društva pored obrazovanja žena, kulture, tradicije i stereotipa izdvaja se i pojava zasnovana na shvatanju da se pitanjima sigurnosti bave muškarci što direktno utiče na podjelu zanimanja na muška i ženska. Kroz historiju je taj stav najviše prepoznatljiv kroz obrazovanje, dok su danas to zanimanja iz oblasti sigurnosti i odbrane. U knjizi „Kojeg je roda sigurnost?“, istaknuto je da postoji i kulturna konstrukcija favoriziranja muškaraca na vlasti.¹³⁸ Žene donose različite vizije o podjeli moći i imaju drugačije stavove o postizanju mira i sigurnosti. Upravo su to razlozi zbog kojih bi se izgradnji mira trebalo pristupiti iz ženskog ugla. Također, Galtung izdvaja knjigu Carol Gilligan, *Drugim glasom: Psihološka teorija i razvoj žene* (In a Different Voice: Psychological Theory and Woman's Development), koja pokazuje kako žene kao alternativu nasilja vide ljubav i direktnu brigu, dok muškarci, u strahu od sopstvene ili sklonosti ka nasilju drugih muškaraca, posežu za društvenim hijerarhijama sa čvrstom kontrolom u kojima oni na vrhu imaju monopol na nasilje i/ili verbalne hijerarhije zapovijesti, naredbi i općih normi koje proizvode teologija i zakonodavstvo.¹³⁹ Prof. dr. Ćurak u knjizi *Rasprava o miru i nasilju* ističe da je čovjek napredovao kroz povijest te da je, pored nasilja koje se definiše kroz ključnu dimenziju ljudske prirode, „drugom dimenziju svoje ljudskosti, a to je sklonost ka miru, razvio do neočekivanih visina“. To se odnosi na depatrijarhalizaciju sigurnosne sfere „kojom je tokom dugog historijskog trajanja gotovo u potpunosti vladao muškarac¹⁴⁰“. Napredak je upravo vidljiv u našem dobu, jer je „kroz proces globalizacije i liberalizacije svijeta, kroz proces rasta slobode moralo doći do depatrijarhalizacije dominirajućih sigurnosnih kadrova“.¹⁴¹ Kulturne i društvene pretpostavke koje utiču na implementiranje rodne ravnopravnosti ne smiju biti potisnute ili zaboravljene, jer se od društva očekuje da ženu posmatra kroz njene sposobnosti i kompetencije. Potrebno je primjenjivati rodnu perspektivu kao način preispitivanja ne samo potreba, već i potencijala koje društvo ima, a sve s ciljem izgradnje i promovisanja mira.

¹³⁸ Arsenijević, Damir, i Flessenkemper, Tobias, *Kojeg je roda sigurnost?*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2013, str. 130.

¹³⁹ Galtung, Johan, *Mirnim sredstvima do mira: mir i sukob, razvoj i civilizacija*. Službeni glasnik: Jugoistok XXI, Beograd, 2009., str. 7.

¹⁴⁰ Ćurak, Nerzuk, *Rasprava o miru i nasilju: (geo)politika rata – (geo)politika mira – studije mira*, Buybook Sarajevo, Zagreb, 2016, str. 158.

¹⁴¹ Ibid. str. 159.

6. Seksualno zlostavljanje tokom rata - "Najefikasnije" sredstvo etničkog čišćenja

*„...treba prethodno naglasiti neoborivu činjenicu: da su se u bosanskohercegovačkom ratu zločini, pogotovo masovna silovanja žena u ratu, koristila kao jedna od „najefikasnijih“ sredstava etničkog čišćenja. Genocid se stoga često s pravom imenuje i kao gendercid”.*¹⁴²

U uslovima sukoba, za ženu je ostavljena pozadinska uloga vezana za porodicu i dom, a rijetko su one i objekat ratnih sukoba kao žrtve nasilja. Kako su žene smatrane „čuvaricama kulture“, one su ugrožene u smislu seksualnog nasilja koje se upotrebljava kao oružje rata i genocida. Jedan od pozitivnih primjera ženskog aktivizma dolazi iz afričkih zemalja, a tiče se rodnih stereotipa koji su u korelaciji sa seksualnim zlostavljanjem u toku i nakon rata. Donedavno je praksa silovatelja oslobađala kazne ako oženi žrtvu silovanja. Veliki korak u odbrani ženskih prava predstavlja ukidanje tog zakona o braku-silovanju u Tunisu, Jordanu i u Libanu 2017. godine. Radi se o inicijativi institucije za ravnopravnost spolova “ABAAD” i libanskih UN žena. Kampanju su finansirali Vlada Japana i Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju.¹⁴³

Ne spadaju sva djela seksualnog nasilja, čak i onda kada su počinjena u zemlji za vrijeme oružanog sukoba, u krivična djela prema međunarodnom pravu. U elemente zločina protiv čovječnosti eksplicitno se uključuje silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilna trudnoća, prisilna sterilizacija, seksualno nasilje, te proganjanje na temelju roda. Usvajanjem Rezolucije 1820 UN-a 2008. godine, koja naglašava potrebu da se žene uključe u očuvanje mira i mirovne intervencije, prepoznaje se i osuđuje zlostavljanje u sukobima. Rezolucija napominje da “silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja mogu predstavljati ratne zločine, zločine protiv čovječnosti ili konstitutivni čin u pogledu genocida”.¹⁴⁴ Naglasak Vijeća sigurnosti UN-a je na “seksualnom nasilju povezanom s oružanim sukobom” koje predstavlja zločin prema međunarodnom (ali i nacionalnom) pravu i/ili koje je povezano s ponašanjem strana u oružanom sukobu. Priznavajući žrtve silovanja i ostalih oblika seksualnog zlostavljanja u ime „ratovanja“ je pitanje pravosuđa, a od vojnih institucija se očekuje da prepoznaju da formalno

¹⁴² Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, Sarajevo, 2013, str. 107.

¹⁴³ Web stranica magazina Lola, <http://lolamagazin.com/2017/08/29/veliki-korak-u-odbrani-zenskih-prava-jos-jedna-zemlja-ukinula-zakon-o-braku-silovanju/>, pristupljeno 27.09.2017. godine u 17:18.

¹⁴⁴ Web stranica organizacije UN-a, https://www.un.org/ruleoflaw/files/women_peace_security_resolution1820.pdf, pristupljeno 09.07.2019. u 17:00.

i neformalno odobravanje seksualnog zlostavljanja predstavlja ratni zločin te da i oni koji naređuju, odobravaju i izvršavaju to djelo moraju biti kažnjeni.

„U izvještajima međunarodnih aktera u BiH, u periodu od 1992. do 1995. godine, procjenjuje se da je silovano od 20.000 do 50.000 žena, djevojčica i muškaraca.“¹⁴⁵ Tačni pokazatelji o broju procesuiranih ratnih zločina seksualnog nasilja nad ženama nisu poznati. U 2011. godini doneseno je 75 konačnih presuda u predmetima ratnih zločina, od čega 38,6% slučajeva koji se odnose i na djela seksualnog nasilja nad ženama. Kao instrument etničkog čišćenja, silovanje za vrijeme rata je za cilj imalo prisilnu trudnoću žena, a položaj djece rođene nakon tih dešavanja nije regulisan, iako su i ona žrtve ratnih zločina. U sklopu prava na reparacije, žrtve ratnog seksualnog nasilja imaju pravo na novčanu kompenzaciju i besplatnu zdravstvenu, psihološku i pravnu pomoć, ali je pristup ovim pravima u BiH jako ograničen. Vlast u BiH uzima minimalno učešće u pružanju podrške žrtvama, te su nevladine organizacije te koje usmjeravaju svoje aktivnosti ka pomoći žrtvama seksualnog nasilja u BiH. Trenutno 11 nevladinih organizacija radi na pružanju pomoći ovim žrtvama, a neke od najaktivnijih su „Medica“ Zenica, Vive žene Tuzla, Snaga žene Tuzla i Žena-žrtva rata”.¹⁴⁶ Nakon završetka rata u Jugoslaviji, UN je uspostavio Međunarodni kazneni sud za zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, sa mandatom da odlučuje o ovim zločinima. Žene koje su tokom rata bile žrtve seksualnog nasilja su svojim javnim govorom o onome što im se dogodilo stvorile put ka izgradnji mira. Vršeći pritisak na Haški tribunal, ženske nevladine organizacije su odigrale značajnu ulogu, te je sistematsko silovanje 1998. godine konačno priznato na Međunarodnim sudovima za ratne zločine za Ruandu i bivšu Jugoslaviju kao „*ratni zločin, zločin protiv čovječnosti i element genocida*”. Presuda Haškog tribunala protiv fočanskih Srba Kunarca, Vukovića i Kovača¹⁴⁷ je u sudskoj praksi međunarodnog humanitarnog prava značajan presedan.

Imajući u vidu da je Haški tribunal 2017. godine zatvorio svoja vrata, pod znakom pitanja su procedure i pronalaženja sredstava za naknadu štete za sve žene – žrtve silovanja. Više od 20

¹⁴⁵ Web stranica Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-zrtve-ratno-silovanje-stigma-diskriminacija/31578526.html>, pristupljeno 02.12.2021. godine u 17:59.

¹⁴⁶ Terzić, Irina, *Položaj žrtava ratnog seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini*, istraživački rad, Sarajevo, 2016, str 8.

¹⁴⁷ „Foča je postala zloglasna zbog silovanja, kojim se služilo kao sredstvom potčinjavanja. Niz svjedočenja govori o sistematskom masovnom silovanju žena i djevojaka na mjestima kao što su srednja škola i sportska dvorana „Partizan“, uz specijalni režim organiziran za najljepše i najbistrije djevojke, od kojih su neke imale samo dvanaest godina, a koje bi po cijelu noć bivale silovane, i tako svaku noć.“ Vulliamy, Ed, *Rat je mrtav, živio rat – Bosna: svođenje računa*, Buybook, Sarajevo/Zagreb, 2017, str. 311.

godina nakon rata, BiH još uvijek nema jedinstven pravni okvir, a žrtve seksualnog nasilja nemaju jednak tretman u entitetima ni kantonima. Komitet za ukidanje diskriminacije žena je u Zaključnim zapažanjima na kombinovani četvrti i peti periodični izvještaj BiH o provedbi CEDAW-a iz 2013. godine¹⁴⁸ istakao da je duboko zabrinut za veoma nisku stopu procesuirajućih presuda za počinioce seksualnog nasilja, kao i neodgovarajuće definicije na državnom i entitetskim nivoima djela seksualnog nasilja kao ratnog zločina i zločina protiv čovječnosti. U okviru Šestog periodičnog izvještaja BiH o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (2013 – 2016), UN agencije u BiH su, u saradnji sa institucijama na svim nivoima vlasti, izradile zajednički program podrške pod nazivom „*Traženje zaštite, podrške i pravde za preživjele žrtve seksualnog nasilja tokom sukoba u BiH*“. Predviđene mjere u ovom programu su u skladu sa preporukama Komiteta i očekuje se da će doprinijeti rješavanju problema i potreba žena žrtava rata. U saradnji entitetskih ministarstava zdravlja i Populacijskog fonda UN-a – UNFPA, izrađeni su resursni paketi za podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja u zdravstvenom sektoru u FBiH i RS koji uključuju i postupanje sa žrtvama koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje tokom rata.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/02/CEDAW_4-5.pdf, pristupljeno 30.05.2017. godine u 15:50.

¹⁴⁹ Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/project/sesti-periodicni-izvjestaj-bosne-i-hercegovine-o-provedbi-konvencije-o-eliminaciji-svih-oblika-diskriminacije-zena-2013-2016/>, pristupljeno 13.03.2022. godine u 18:09.

Odnos institucija Bosne i Hercegovine prema pitanju rodne ravnopravnosti

Činjenica je da žene u BiH čine 50,9% stanovništva¹⁵⁰, ali su bile i još su uvijek politička manjina. Od sticanja nezavisnosti, odnosno prvih Općih izbora 1996. godine, u strukturi Predsjedništva BiH nikad nije postojala nijedna žena. „Nakon izbora 1990. godine, žene su zauzele vrlo mali broj mjesta na svim nivoima vlasti – u Parlamentu Bosne i Hercegovine od ukupno 240 mjesta žene su zauzele samo sedam mjesta (2,92%), a na lokalnom nivou su od 6.299 mjesta zauzele svega 315 mjesta (5%)“¹⁵¹ Poslije rata, na izborima 1996. godine, od 42 zastupnička mjesta u Predstavničkom domu Parlamenta BiH jedno je mjesto dobila žena (2.38%), dok je u Predstavničkom domu Parlamenta FBiH ženama pripalo sedam od mogućih 140 mjesta (5%), a u Parlamentu Republike Srpske žene su zauzele šest mjesta od mogućih 106 (1.89%). Nakon Opštih izbora 2014. godine, zastupljenost žena u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH je vidljivo veća i iznosila je 23.8%. Od devet Ministarstava u sklopu Vijeća ministara BiH, trenutno dva mjesta pripadaju ženama¹⁵².

Uz saradnju nevladinih organizacija, koordinaciju Misije OSCE-a u BiH i finansijsku pomoć Agencije za međunarodni razvoj Sjedinjenih Američkih Država (USAID) nastala je kampanja sa ciljem uvođenja „ženske“ kvote u privremena izborna Pravila i propise. Nakon lokalnih izbora, tačnije 1998. godine, od strane Privremene izborne komisije uvedena je kvota od 30% za žene na svim izbornim listama. Član 7.50 u privremenim izbornim pravilima i propisima se odnosio na obavezu da političke stranke između deset kandidata uključe najmanje tri kandidatkinje ravnomjerno raspoređene. „Uvođenje kvote u Izborni zakon bila je lavovska borba koju su osporavali skoro svi akteri, obrazlažući to činjenicom da je u pitanju nedemokratska mjera, jer unaprijed favorizira jedne, u ovom slučaju žene“.¹⁵³ Kao jedan od argumenata protiv uvođenja kvote, izdvaja se stav da se žene politički angažuju samo kako bi ispunile kvote, te da se ne posvećuje dovoljno pažnje njihovim kvalifikacijama. Ovakav stav bi bio opravdan u slučaju da se za sve kandidate i kandidatkinje prilikom zauzimanja mjesta na

¹⁵⁰ Prema Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova iz 2013. godine u BiH je živjelo 3.531.159 osoba, od čega 1.798.889 žena i 1.732.270 muškaraca. Web stranica Agencije za statistiku BiH, *Žene i muškarci u BiH* - https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2020/FAM_00_2019_TB_0_BS.pdf, pristupljeno 13.04.2022. godine u 17:13.

¹⁵¹ Web stranica Fondacije Infohouse - <http://infohouse.ba/doc/Zastupljenost-zena-u-politici.pdf>, pristupljeno 13.09.2017. godine u 20:03.

¹⁵² Ministrica Ankica Gudeljević, Ministarstvo civilnih poslova i ministrica Bisera Turković, Ministarstvo vanjskih poslova. U prošlom sazivu bile su to Marina Pendeš, ministrica odbrane i Semiha Borovac, ministrica za ljudska prava i izbjeglice

¹⁵³ Gavrić, Saša i Stojić, Hana, *Žene u Bosni i Hercegovini "Dolje ti rijeka, dolje ti pruga"*, Buybook, Sarajevo, 2011, str. 34.

listama, u obzir uzima obrazovanje, stručnost i kompetencije. U 2005. godini predloženo je smanjenje ženske kvote na 20%, što su osporile žene iz oba entiteta, gender centara, nevladinih organizacija, akademske zajednice i nekoliko političarki. Nakon usvajanja ZoRS-a u BiH 2013. godine, te njegovih izmjena i dopuna koje podrazumijevaju 40% predstavnika/ca manje zastupljenog spola, učinjen je veliki korak naprijed po ovom pitanju. Međutim, u mandatnom periodu od 2018. do 2022. godine, procenat žena u državnom i entitetskim Parlamentima/Skupštini je bio ispod 25%. U državnim institucijama je primjetan spolni disbalans na rukovodećim pozicijama, te je zastupljenost muškaraca znatno veća.¹⁵⁴

U više od 84 zemlje svijeta, uveden je neki oblik kvote kako bi se poboljšao izbor ženskih kandidata, te postoje dokazi da je upotreba kvota povećala broj žena u parlamentima u zemljama područja OSCE-a za 5,8% u odnosu na podatke od prije uvođenja kvote¹⁵⁵, ipak zastupljenost žena u zakonodavnoj vlasti daleko je ispod 40% utvrđenih u ZoRS u BiH. Pored obaveznog postotka i kvota uveden je i obavezni poredak pri rangiranju - pravilo nalaže najmanje jednog kandidata manje zastupljenog spola među prvih dva kandidata, dva kandidata manje zastupljenog spola među prvih pet kandidata, itd. Bez obzira na stav (8) člana 4.19 Izbornog zakona BiH¹⁵⁶ koji se odnosi na ovjeravanje kandidacijske liste u slučaju kad nisu ispunjeni uslovi ovog Zakona, na mjestima donošenja odluka žene se i dalje suočavaju sa fenomenom „staklenog plafona”¹⁵⁷, koji zahtjeva veće zalaganje kad su više pozicije u pitanju. Iz Infohouse-a poručuju da je pored podrške unutar političke stranke, potrebno da se žene izbere za svoje mjesto jer su poznate situacije da one čak nisu ni nositeljice na listama. „Za žene su rezervisana uglavnom druga mjesta na listama; nesrazmjerno je mali broj žena nositeljica kandidatskih listi u odnosu na muškarce; muškarci dominiraju na čelu kompenzacijskih listi.”¹⁵⁸

¹⁵⁴ Žene i muškarci u BiH, Agencija za statistiku BiH Sarajevo, 2022. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/FAM_00_2021_TB_1_BS.pdf, pristupljeno 08.05.2022. godine u 10:11.

¹⁵⁵ Publikacija *Kako do 40% žena u zakonodavnim tijelima u BiH?* - Analiza mogućih intervencija u izbornom sistemu BiH, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2015, str. 5.

¹⁵⁶ „Ako se na kandidacijskim listama nalazi veći broj kandidata od broja propisanog u stavovima (2) i (3) ovoga članka ili kandidacijska lista ne ispunjava uvjete iz stavka (4) ovoga članka, Središnje izborno povjerenstvo BiH ovjerit će kandidacijsku listu do broja na listi koji ispunjava uvjete propisane ovim Zakonom.“ Član 4.19, stav (8) Izbornog zakona BiH, web stranica Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine - <https://www.izbori.ba/Documents/documents/ZAKONI/POIZpw110508-hrv.pdf>, pristupljeno 07.12.2017. godine u 15:50.

¹⁵⁷ Engl. „Glass ceiling“ je politički termin kojim se opisuje nemogućnost žena i drugih manjina da u poslovnoj hijerarhiji napreduju do najviših rukovodećih pozicija, bez obzira na njihove kvalifikacije i dostignuća.

¹⁵⁸ Izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini za period 31.07.2014.-31.07.2015. godine, str. 11., web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/vijece-ministara-bih-usvojilo-izvjestaj-o-provedbi-akcionog-plana-za-implementaciju-rezolucije-un-1325-zene-mir-i-sigurnost/>, pristupljeno 29.05.2019. godine u 18:09.

Nakon usvajanja kvote, za koju se ispostavilo da je bilo veoma teško postići, u Zakon se uvodi i otvorena lista, koja je zapravo predstavljala mehanizam koji je nastao s ciljem smanjenja učinka kvote. Propisanu kvotu iz Izbornog zakona BiH političke stranke su u gotovo svim slučajevima primjenjivale na minimalistički način, npr. kandidacijske liste budu formirane prema važećem zakonskom okviru, ali u mandatima to ne bude slučaj, što nas dovodi do zaključka da prisutnost na izbornim listama nije nikakva garancija ravnopravne participacije žena. Sumiramo li sve prethodno navedene argumente, jasno je da ne postoji univerzalno rješenje. Jedan od konkretnih prijedloga se odnosi na povećanje kvote na 50% sa naizmjeničnim redoslijedom na listi¹⁵⁹, jer je na taj način moguće osigurati veću vidljivost kandidata/kinja. Sistem „lucky looser“ je pozitivan primjer, a primijenjen je u Zakonu o općim izborima za Kosovo - prema tom pravilu posljednji izborni kandidat većinskog spola će biti zamijenjen sljedećim kandidatom suprotnog spola s liste kandidata tog političkog subjekta. Takva izmjena će nastaviti sve dok god broj mjesta dodijeljenih manje zastupljenom spolu ne bude najmanje 30% na nivou zakonodavnog tijela.¹⁶⁰

Ravnopravna zastupljenost muškaraca i žena na pozicijama odlučivanja jača demokratiju, a njihovo ravnopravno učešće na svim nivoima vlasti je pokazatelj poštivanja neotuđivih prava kao i ostvarenog stepena rodne ravnopravnosti unutar države. Pored postojanja kvote, koja se smatra najuspješnijom mjerom „podaci o učešću žena u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti na svim nivoima organizacije vlasti u BiH iznosi oko 20%.“¹⁶¹ Prema Izvještaju Međuparlamentarne unije „Žene u parlamentu“, o zastupljenosti žena u zakonodavnoj vlasti, BiH se nalazi na 84. mjestu od 193 zemlje.¹⁶² Podaci se odnose na izbore 2014. godine, gdje je od 42 mjesta u Predstavničkom domu Parlamenta BiH devet pripalo ženama (21.4%), a 2015. godine od 15 mjesta u Domu naroda Parlamenta BiH dva su pripala ženama (13.3%). Podaci iz 2019. godine upućuju na minoran napredak - tri mjesta (20%) u Domu naroda, te 11 mjesta (26.19%) u Predstavničkom domu.¹⁶³ Komparacije radi, Ruanda se, nakon izbora iz 2018. godine nalazi na

¹⁵⁹ Publikacija *Kako do 40% žena u zakonodavnim tijelima u BiH?* - Analiza mogućih intervencija u izbornom sistemu BiH, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2015, str. 17.

¹⁶⁰ Ibid. str. 12.

¹⁶¹ Završni izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini 2014-2017. godina, str 16., web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/01/Završni-izvjestaj-AP-UNSCR-2014-2017.pdf>, pristupljeno 29.05.2019. godine u 18:09.

¹⁶² Web stranica Parline - globalni podaci o nacionalnim parlamentima - <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, pristupljeno 29.09.2017. godine u 20:21.

¹⁶³ Web stranica Parline - globalni podaci o nacionalnim parlamentima, https://data.ipu.org/content/bosnia-and-herzegovina?chamber_id=13346, pristupljeno 15.04.2021. godine u 19:00.

prvom mjestu sa 61,3% i 34,6% učešća žena u dvodomnoj legislativi (od 80 mjesta 49 pripada ženama, i od 26 mjesta, devet pripada ženama), dok je Švedska na 13. mjestu sa 46,1% učešća žena u parlamentu. Sumiramo li navedene argumente, žene u BiH nemaju jednake mogućnosti i šansu za ravnopravnim učešćem na pozicijama odlučivanja na svim nivoima vlasti. Izvještaji o implementaciji akcionih planova ističu uključivanje dodatnih afirmativnih mjera koje bi rezultirale većim stepenom zastupljenosti žena na mjestima donošenja odluka, što direktno potvrđuje hipotezu da je potrebno ulagati veće napore u već prihvaćene mjere.

7. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova

„Nije dovoljno ni donijeti zakone o ravnopravnosti spolova i/ili antidiskriminaciji već su za to bile potrebne posebne institucije. Prva tijela toga tipa formirana su u Švedskoj prije četrdeset godina, da bi zatim bila prihvaćena i promovirana od UN-a na konferenciji u Nairobiju kao jedan od uspješnih modela institucionalnog rada na ovim pitanjima.“¹⁶⁴

Najveća institucionalna dostignuća postignuta su uvođenjem mehanizama za rodnu ravnopravnost i uvođenjem rodne perspektive u međunarodne pravne dokumente, te se kroz izradu, reformu i unapređenje pravne regulative teži boljem pravnom položaju žena, a zakoni koji regulišu pitanje rodne ravnopravnosti, predstavljaju srž odgovornosti. Kao odgovor na pitanje broj 9. anketnog upitnika *„Kako ocjenjujete uticaj konvencija i rezolucija po pitanju rodne ravnopravnosti donesenih od strane međunarodnih organizacija, a obavezujućih za državu članicu, na uvođenje mehanizama za rodnu ravnopravnost u BiH?“* ARS BiH smatra da je isti neophodan, ali nedovoljan, jer je potrebno usklađivati unutardržavno zakonodavstvo. MS BiH smatra da je obavezujući i dovoljan, dok iz MO BiH dodaju da međunarodne konvencije i rezolucije nude adekvatnu pravnu osnovu za izradu pravnih popisa koji u dovoljnoj mjeri tretiraju pitanja rodne ravnopravnosti na nacionalnom nivou, tj. otvaraju mogućnost uvođenja mehanizama putem kojih se u praksi treba osigurati ravnopravno kvantitativno i kvalitativno učešće spolova.

Prema Članu 9., tačka (f) ZoRS u BiH¹⁶⁵ institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova *„predstavljaju tijela i osobe koja uspostavljaju nadležni zakonodavni, izvršni i organi uprave svih nivoa vlasti u BiH radi provođenja ZoRS u BiH, koordiniranja i realizacije programskih ciljeva iz Gender akcijskog plana BiH i osiguranja provođenje međunarodnih standarda u*

¹⁶⁴ Priručnik o rodu i rodnim pitanjima, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2022, str. 47.

¹⁶⁵ „Službeni glasnik BiH“, br.: 16/03, 102/09 i 32/10

oblasti ravnopravnosti spolova“, te su u okviru zakonodavne vlasti na svim nivoima uspostavljene komisije/odbori za ravnopravnost polova, što je prikazano u tabeli broj 1.

ZAKONODAVNA VLAST	
Državni nivo	<i>Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti polova</i>
Entiteti	<i>Gender centri entiteta i komisije u zakonodavnim tijelima</i>
Kantoni i općine	<i>Tijela pri kabinetima premijera/načelnika i zakonodavne/općinske komisije</i>

Tabela 1: Struktura mehanizama za ravnopravnost spolova u BiH (Izvor: obrada autorice)

Kad je riječ o izvršnoj vlasti, pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, djeluje ARS BiH, koja u saradnji sa nadležnim organima uprave priprema i prati mjere i aktivnosti koje proizilaze iz međunarodnog i pravnog okvira unutar države, dok su na entitetskom nivou uspostavljeni Gender Centar Federacije BiH i Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova moraju imati jasno definisan status, mandat i ovlaštenja u okviru vlade i državnih organa na svim nivoima, kao i budžet koji će omogućiti njihovo funkcionisanje, a imajući u vidu njihovu odlučujuću ulogu u implementaciji rodne ravnopravnosti, zahtijevaju kontinuiran rad i poboljšanje kroz efikasan rad ovlaštenih državnih tijela i organa. Neujednačena praksa usklađivanja zakonskih i podzakonskih akata sa međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova kao i nepostojanje sistema praćenja efekata primjene uvedenih odredbi unutar pojedinih institucija samo su neki od elemenata koji koče implementiranje rodne ravnopravnosti u BiH. Kako je navedeno u Priručniku o rodu i rodnim pitanjima, neophodno je da NVO, posebno ženske, imaju stalne predstavnike/ce u ovim tijelima, kako bi se omogućilo neometano sudjelovanje, nadgledanje i uticanje na rad institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i rad državnih organa.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Priručnik o rodu i rodnim pitanjima, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2022, str. 54.

8. Rodna ravnopravnost u sistemu sigurnosti Bosne i Hercegovine

„Kada govorimo o odnosu roda i sigurnosti većina teoretičara se slaže da ulazak žena u sigurnosne službe predstavlja uslov za ostvarivanje punopravnog građanstva.“¹⁶⁷

Sigurnosni sistem predstavlja skup cjelina povezanih općom funkcijom, u cilju suprotstavljanja sigurnosnim izazovima i prijetnjama koje ugrožavaju sigurnost društva i zemlje, dok se „pod nacionalnim sistemom sigurnosti podrazumijeva organizacija, funkcije, djelatnosti i mjere koje jedna država poduzima u interesu svoje sigurnosti.“¹⁶⁸ Kroz povećanje broja žena u sigurnosnom sistemu, žene zauzimaju pozicije koje im pružaju mogućnost da učestvuju u izradi politika, dok institucije i strukture dokazuju svoje opredjeljenje da poštuju rezolucije i konvencije o rodnoj ravnopravnosti. To podrazumijeva i uključivanje potreba i stavova žena u sigurnosni i odbrambeni sektor, garantuje bolji položaj žena u društvu, jača društvo kao cjelinu, te predstavlja jedan od uslova trajnog mira. Povećanje učešća žena u sigurnosnom i odbrambenom sektoru je dugoročan proces u koji treba ulagati i kontinuirano poboljšavati, jer iskustva drugih država potvrđuju da povećanje učešća žena u ovom sektoru doprinosi sagledavanju pitanja mira i sigurnosti sa većim naglaskom na društvena i ekonomska pitanja jačajući mirovne procese. Zbog dominantne uloge muškaraca koja je još uvijek prisutna u ovom sektoru, nije moguće očekivati brz napredak, ali je isti vidljiv u proteklom periodu. U knjizi *Edukacija kadrova u sigurnosnim službama Bosne i Hercegovine*, autorica Vildana Ganija primjećuje povećan broj žena u službama sigurnosti. „Primjenom konkursnih kvota, kod prijema u profesionalnu vojnu službu i kod prijema kadeta na policijske akademije, povećava se broj žena u službama sigurnosnog sistema, po principu jednakih mogućnosti. Istovremeno, zbog specifičnosti ovih poziva (profesionalno vojno lice i policijski službenik) prisutni su i zahtjevi za posjedovanje osnovnih i posebnih znanja kao i potrebnih vještina za ispunjenje misija i ciljeva sigurnosnih službi i institucija. Iz tih razloga i postoji obaveza da se institucionalno osigura ravnopravno participiranje oba spola u edukacijama i obukama.“¹⁶⁹

¹⁶⁷ Arsenijević, Damir, i Flessenkemper, Tobias, *Kojeg je roda sigurnost?*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2013, str. 82.

¹⁶⁸ Beridan, Izet, *Politika i sigurnost*, Sarajevo, Fakultet političkih nauka, 2008, str. 49.

¹⁶⁹ Ganija, Vildana, *Edukacija kadrova u sigurnosnim službama Bosne i Hercegovine*, Kiseljak, Autor, 2017, str. 90.

8.1. Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine i Oružane snage Bosne i Hercegovine i rodna ravnopravnost

„Reformom odbrambenog sektora u Bosni i Hercegovini, u razdoblju od 2003. godine do kraja 2005. godine, kreirana su rješenja koja su omogućila da građanke i građani Bosne i Hercegovine ravnopravno konkurišu i pristupe Oružanim snagama Bosne i Hercegovine.“¹⁷⁰

Izmijenjen sigurnosni ambijent i uloga modernih oružanih snaga stvorile su potrebu za uključivanjem i žena i muškaraca u oružane snage. Integracija gendera u vojsku zasnovana je na prihvatanju drugačijih percepcija sigurnosti koje zahtijevaju i drugačije mjere koje treba poduzeti za uključivanje ženske i muške perspektive u svim područjima nakon konflikta i za vrijeme izgradnje mira. Kako prof. dr. Muratović primjećuje, „upravo je ova činjenica legitimirala i pitanje rodne ravnopravnosti u oružanim snagama čije misije i zadaci naprosto zahtijevaju uključenost žena i muškaraca. Ovi i drugi aspekti iziskivali su nužne reforme odbrambenog i sigurnosnog sektora, kako u razvijenim, tako i u nerazvijenim zemljama i zemljama u tranziciji.“¹⁷¹ Prema publikaciji *„Integracija rodnih pitanja u praksi; Priručnik“*, suština integracije rodnih pitanja se odnosi na „... eliminisanje diskriminacije u vojnim i institucijama sistema odbrane koja je napravljena isključivo na osnovu rodne pripadnosti i integraciju rodne perspektive u istraživanja, te određivanje politike i prakse koje se primjenjuju u vojnim i institucijama odbrane.“¹⁷²

MO BiH i OS BiH imaju važnu ulogu u stvaranju sigurnog okruženja uvažavajući sve građanke i građane kroz jednaka prava i mogućnosti, a do sad su uspješno provodili unaprijed poduzete aktivnosti, poštujući princip ravnopravnosti spolova, kojim se ne promovise identičnost, već se uvažava pravo na različitost žena i muškaraca. MO BiH je nastavilo da provodi odbrambene reforme, sa posebnim fokusom na aktivnu ulogu žena pripadnica MO i OS BiH, analizi rodnih pitanja, podizanju svijesti i promovisanju rodne ravnopravnosti, te se „može naglasiti da su zakonske odredbe koje se odnose na jednake mogućnosti i vjerske slobode u skladu sa međunarodnim odredbama o ljudskim pravima.“¹⁷³ Upravo Zakon o državnoj službi u

¹⁷⁰ Muratović, Sead, *Civilno društvo i sigurnost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta Sarajevo, Sarajevo, 2017, str. 207.

¹⁷¹ Ibid. str. 206.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid.

institucijama BiH, Zakon o odbrani BiH i Zakon o službi u OS BiH pružaju jednake mogućnosti svim pripadnicama i pripadnicima OS BiH, kao i predstavnicama i predstavnicima MO BiH.

U **Zakonu o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovini**, kojim se uređuje pravni status državnih službenika u ministarstvima, samostalnim upravnim organizacijama i upravnim organizacijama u sastavu ministarstava, kao i drugim institucijama BiH osnovanim posebnim zakonom, u Članu 1. stav (3) prepoznata je potreba za korištenjem rodno senzitivnog jezika. Nadalje, Član 15. stav 2. ističe jednaka prava i mogućnosti zagarantovane bez obzira na spol, te glasi: „Državni službenik ima pravo na pošten i pravedan tretman u svim aspektima kadrovske politike, bez obzira na nacionalnost, socijalno porijeklo, entitetsko državljanstvo, prebivalište, religiju, politička i druga uvjerenja, spol, rasu, rođenje, bračni status, starosnu dob, imovinsko stanje, hendikepiranost ili drugi status.“¹⁷⁴

Zakon o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine u Članu 28. u stavu (1) govori o tretiranju svih profesionalnih vojnih lica i lica koja žele biti pripadnici OS BiH, sa punim poštovanjem svih principa transparentnosti, pravičnosti i istih mogućnosti. Zakon je eksplicitan u odredbi da neće biti diskriminacije ni po kojem osnovu, a na prvom mjestu navodi se spolna različitost.¹⁷⁵ U Članu 161. stav 1(t) prepoznat je i mogući disciplinski prijestup diskriminacije po spolu sa disciplinskim kaznama iz Člana 165. koje obuhvataju smanjenja procenta plaće i mogućnosti napredovanja do prestanka službe¹⁷⁶.

Zakon o odbrani Bosne i Hercegovine u Član 64. u stavu (1) prilikom izbora novih državnih službenika/ca, radnika/ca i zaposlenik/ca ukazuje da je ministar odbrane dužan da u toku imenovanja jedne ili više komisija za izbor vodi računa o nacionalnoj strukturi, spolu, stepenu stručne spreme i stručnim sposobnostima lica koja će biti imenovana u članstvo komisije za izbor.¹⁷⁷

Ministarstvo odbrane BiH od samog početka aktivno učestvuje u izradi i praćenju implementacije Akcionog plana za implementaciju Rezolucije 1325 u BiH, a od 2011. godine se sve organizacione jedinice Odlukom MO BiH obavezuju na realizaciju mjera iz akcionog plana. Kao prvi strateški cilj AP-a izdvaja se *Povećano učešće žena na mjestima donošenja*

¹⁷⁴ Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovini, („Sl. glasnik BiH“, br. 12/02, 19/02, 8/03, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 50/08 - dr. zakon, 43/09, 8/10, 40/12 i 93/17)

¹⁷⁵ U stavu (2) ovog Člana navodi se da ministar odbrane osigurava da se u Oružanim snagama poštuju gore navedene obaveze. Zakon o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BiH“, br.: 88/05, 53/07, 59/09, 74/10, 42/12 i 41/16).

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Zakon o odbrani Bosne i Hercegovine, („Službeni glasnik BiH“, br. 88/05)

odluka u vojsci, policiji i mirovnim misijama, te je MO BiH prepoznato kao jedan od ključnih nositelja. Konkretno mjere s ciljem povećanja broja žena u OS BiH odnose se na promotivne mjere pozitivne akcije i eliminaciju predrasuda koje su temeljene na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kog spola¹⁷⁸, te promociju vojnog poziva¹⁷⁹ putem plakata, biltena i brošura, a u saradnji sa javnim servisom TV BiH prikazuje se tematska emisija „Naša snaga“. Možemo zaključiti da MO i OS BiH pružaju jednake mogućnosti pri zapošljavanju, jer unutar ove institucije ne dominiraju predrasude o podjeli poslova na osnovu spola (sve službe i radna mjesta unutar OS BiH formalno-pravno otvoreni za oba, te ne postoji diskriminacija kad su plaće i naknade u pitanju).

U Završnom izvještaju za period 2014 - 2017 su navedeni podaci o učešću žena na rukovodećim pozicijama u sektorima odbrane i sigurnosti koji pokazuju da je u MO BiH žena na poziciji ministrice¹⁸⁰, tri žene su postavljene na mjesta šefica odsjeka, dok je 22% žena na rukovodećim pozicijama. Kako bismo približili zastupljenost žena u ovom sektoru, istražili smo i ukupan broj zaposlenih u MO BiH po kategorijama i spolnoj pripadnosti u 2017. godini. Informacija koju su ustupili iz MO BiH, nastavno na anketni upitnik, prikazana je u tabeli broj 2.

Kategorija	Broj	Muškarci	Žene
Rukovodeći državni službenici	9	9	0
Ostali državni službenici	147	86	61
Imenovana lica/poseban status	14	9	5
Zaposlenici	85	33	52
Ukupno	255	137	118

Tabela 2. Zaposleni/e u MO BiH u 2017. godini (Izvor: podaci prezentirani na osnovu odgovoru na anketni upitnik iz 2018. godine)

¹⁷⁸ Vizuelni materijali i pozivi na javne konkurse sadrže fotografije žena u uniformi kako bi se promijenila percepcija o vojsci kao isključivo muškom pozivu.

¹⁷⁹ „MO BiH navodi da informacije o konkursima planski objavljuju u medijima koji imaju prvenstveno žensku publiku. To je doprinijelo povećanju zastupljenosti žena među kandidatima/kinjama i primljenima na svim vrstama vojne obuke.“ Studija Regionalne radne grupe ministarstava odbrane Z. Balkana *Položaj žena u oružanim snagama Zapadnog Balkana*, 2014, str 7.

¹⁸⁰ Ministrica Marina Pendeš, a od 2019. godine ministar odbrane je Sifet Podžić.

Na ovaj način uvidjeli smo da na rukovodećim pozicijama u 2017. godini nema niti jedne žene od mogućih 9 pozicija koje kao takve postoje u MO BiH.¹⁸¹ U 2022. godini na devet rukovodećih mjesta pomoćnika ministra odbrane i dalje su zastupljeni samo muškarci.

Prema podacima objavljenim 2016. godine na stranici MO BiH „od ukupnog broja zaposlenih u OS BiH 6,7% su žene PVL¹⁸², a 24,1% žene civilna lica na službi u OS BiH. Najveći procenat žena PVL je u kategoriji vojnika, a najmanji procenat u činu oficira.“¹⁸³ Međutim, procenat učešća žena na rukovodećim pozicijama je i dalje veoma nizak (2,5%). Informacije koje su nam putem odgovora na anketni upitnik ustupili iz MO i OS BiH vidljivi su u tabeli broj 3. i prikazuju da od ukupnog broja PVL samo 5,72% su žene, dok su kao civilna lica u službi OS BiH žene zastupljene u procentu od 23,95%. Evidentan je trend povećanog interesa lica ženskog spola za prijem u OS BiH, te je u 2020. godini kao PVL zastupljeno 6,7%, a 25% žena su civilna lica na službi u OS BiH.¹⁸⁴

Čin	Broj	Muškarci	Žene
OR1 - OR4	3748	3446	302
OR5 - OR9	3019	2890	129
OF1 – OF5	1906	1838	68
OF6 i više	13	13	0
Ukupno	8718	8218	499
Civilna lica u službi u OS	643	489	154

Tabela 3: Lica u službi u OS BiH u 2017. godini (Izvor: podaci prezentirani na osnovu odgovoru na anketni upitnik iz 2018. godine)

MO BiH u saradnji sa ministarstvima odbrane Sjeverne Makedonije, Crne Gore i Srbije učestvuje u regionalnom projektu u organizaciji UNDP-a s ciljem obučavanja instruktora za rodnu ravnopravnost, te uzima učešće na sastanku koji za cilj ima razmjenu informacija o

¹⁸¹ MO BiH u svom sastavu ima 2 kabineta zamjenika ministra/ce i 7 sektora.

¹⁸² Profesionalna vojna lica – prema Član 3. Zakona o službi u OS BiH: vojnici, podoficiri, oficiri i generali.

¹⁸³ Web stranica Ministarstva odbrane BiH, <http://mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/?id=47340>, pristupljeno 11.04.2019. u 21:59.

¹⁸⁴ Žene i muškarci u BiH, Agencija za statistiku BiH Sarajevo, 2022. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/FAM_00_2021_TB_1_BS.pdf, pristupljeno 08.05.2022. godine u 10:11.

rodnoj ravnopravnosti u državama regiona, sa posebnim fokusom na postignute rezultate i preostale izazove.¹⁸⁵ Važnost saradnje različitih aktera u ovoj oblasti se ogleda u iznošenju iskustava, saznanja i interesovanja i žena i muškaraca kako bi se stvorio novi koncept politike. Rodna zastupljenost u planiranju edukacija zakonska je obaveza, a za cilj je podjednaka zastupljenost oba spola u procesima donošenja odluka kroz njihovo postavljanje na ključne pozicije unutar sigurnosnog sistema¹⁸⁶. U saradnji sa NATO savezom uspješno se provode obuke iz oblasti rodne ravnopravnosti što doprinosi kontinuiranom podizanju svijesti o važnosti uključivanja i primjene standarda ravnopravnosti spolova unutar sektora, te postoje obavezni sadržaji iz ove oblasti u okviru osnovne obuke za prijem kandidata/kinja u službu i podrazumijevaju teme o Rezoluciji 1325, te pitanjima roda i rodne ravnopravnosti. S ciljem poboljšanja izvođenja obuka, unutar MO BiH kreiran je Priručnik o rodu i rodnim pitanjima kao korisno sredstvo za razvoj obuka o rodnim pitanjima sa aktuelnim sadržajem koji pridonosi postizanju rodne ravnopravnosti unutar odbrambenog sistema BiH.¹⁸⁷

Jačanje stručnih kapaciteta unutar institucija za izvođenje obuka se, također, smatra veoma korisnim u implementaciji rodne ravnopravnosti. ARS BiH, MO BiH i MS BiH su nas putem anketnog upitnika informisali da raspolažu sa instruktorima/cama za izvođenje obuke iz ove oblasti. Kad je u pitanju edukacija i stručno usavršavanje unutar MO BiH, isto se organizira od 2008. godine kroz kurseve, seminare, radionice, konferencije i studijska putovanja i u tim oblicima edukacije sudjelovalo je oko 30% pripadnika/ca OS BiH. Primijećene su i prepreke koje žene imaju prilikom prijavljivanja na edukacije, tako da je sam proces usavršavanja usporen, što direktno utiče na učešće žena na mjestima donošenja odluka. „Procenat učešća žena na obukama u BiH i inostranstvu za pripadnike/ce OS BiH je veoma nizak (oko 6%) i ima čak trend smanjenja. Kao jedan od razloga navedeni su i zahtjevi organizatora, koji učešće na obukama uslovljavaju određenim predispozicijama (čin, nivo znanja stranog jezika, i dr.) koje nisu prilagođene statusu i pozicijama žena. MO BiH nastoji bar djelomično otkloniti ove barijere, tako što upućuje veći broj žena na kurseve za učenje engleskog jezika, kao jedne od identificiranih prepreka.“¹⁸⁸

¹⁸⁵ Web stranica Ministarstva odbrane BiH - <http://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/?id=69467>, pristupljeno 22.04.2019. u 16:41.

¹⁸⁶ Ganija, Vildana, *Edukacija kadrova u sigurnosim službama Bosne i Hercegovine*, Kiseljak, Autor, 2017, str. 90.

¹⁸⁷ Priručnik „Rod i rodna pitanja“, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2022.

¹⁸⁸ Završni izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini 2014-2017. godina, str. 13., web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/01/Završni-izvjestaj-AP-UNSCR-2014-2017.pdf>, pristupljeno 29.05.2019. godine u 18:09.

8.2. Ministarstvo sigurnosti BiH i rodna ravnopravnost

Kad je u pitanju Ministarstvo sigurnosti BiH i agencije koje su u sklopu istog, također je prepoznata potreba da se unutardržavno zakonodavstvo prilagodi međunarodnim dokumentima. Tako su i Državna agencija za istrage i zaštitu, Granična policija BiH, Direkcija za koordinaciju policijskih tijela i ostale agencije u sastavu MS BiH usvojili interni pravno obavezujući akt kojim se definišu aktivnosti u vezi sa primjenom ZoRS-a u BiH i drugim aktivnostima u cilju uređenja, promocije i zaštite ravnopravnosti spolova, garantiranja jednakih mogućnosti i ravnopravnog tretmana svih osoba bez obzira na spol.¹⁸⁹

Zakon o unutrašnjim poslovima Federacije BiH u Članu 21. stav 2. „definiše da policijski službenici podliježu principu nediskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što je spol, rasa, boja kože, religije, etničko ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, političko ili drugo mišljenje, imovina, rođenje ili drugi status.“¹⁹⁰

Zakon o policiji i unutrašnjim poslovima Republike Srpske u Članu 4., stav (2) naglašava dužnost zaposlenih u Ministarstvu da u vršenju poslova iz svoje nadležnosti „poštuju ljudska prava i slobode, bez obzira na rasu, pol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovinsko stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili druge okolnosti.“¹⁹¹ Stav (3) ovog Člana ističe da Ministarstvo poduzima mjere da bi se promovisala ravnopravnost žena i muškaraca u strukturi zaposlenih, a u stavu (4) se navodi da gramatički izrazi upotrijebljeni u zakonu za označavanje muškog i ženskog roda podrazumijevaju oba pola.¹⁹² Član 60. zabranjuje i diskriminaciju na osnovu pola, dok Član 28. stav 4. **Zakona o policiji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine** definiše da u „Nezavisnom odboru koji je stalno tijelo Skupštine Brčko distrikta BiH moraju biti zastupljena oba spola.“¹⁹³

Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine u Članovima 105. i 110. disciplinskom odgovornošću zbog teže povrede službene dužnosti kažnjava diskriminaciju pri izvršavanju dužnosti po osnovu spola „s najvećim brojem bodova 25-30, a sankcije se

¹⁸⁹ Ibid. str. 36.

¹⁹⁰ Zakon o unutrašnjim poslovima Federacije BiH, („Službene novine Federacije BiH, br.: 49/05)

¹⁹¹ Zakon o policiji i unutrašnjim poslovima Republike Srpske, („Službeni glasnik RS“, br.: 57/16, 110/16, 58/19, 82/19 i 18/22 - odluka US)

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Zakon o policiji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br.: 31/09, 60/10 i 31/11)

impliciraju na unapređenje u viši čin ili se izriče novčana kazna, pa čak i prestanak radnog odnosa“¹⁹⁴.

MS BiH je nadležno za aktivnosti koje se tiču *rodno - osjetljive baze podataka* koja podrazumijeva prikupljanje podataka o zastupljenosti žena od svih ministarstava unutrašnjih poslova i ostalih agencija za provođenje zakona, na svim nivoima vlasti unutar države. Objedinjeni i analizirani podaci se prosljeđuju svim relevantnim tijelima, uključujući i ARS BiH. S ciljem povećanja zastupljenosti policijskih službenica u agencijama za provođenje zakona u BiH poduzete su i određene afirmativne mjere kao što je Odluka direktora Granične policije BiH i direktora SIPA-e da od ukupnog broja primljenih kandidata/kinja 30% bude ženskog spola.¹⁹⁵ Prema Završnom izvještaju o provedbi Akcionog plana za period 2014 - 2017. godina, podaci MS BiH o učešću žena na rukovodećim pozicijama u institucijama sektora sigurnosti na svim nivoima vlasti, pokazuju da su žene najvećim dijelom zastupljene na nivou srednjeg menadžmenta - šefica odsjeka/odjela, dok je minimalna zastupljenost na višim rukovodećim pozicijama - pomoćnika ministra/direktora, gdje su samo tri žene. Dok je u ukupnom broju zaposlenih u MS BiH, agencijama za provođenje zakona u BiH, entitetskim i kantonalnim ministarstvima i policiji BD, zastupljenost žena u prosjeku 50,5%.¹⁹⁶ Omjer učešća muškaraca i žena u radnim grupama varira od sektora do sektora. „Dok u radnim grupama iz djelokruga rada Sektora za imigracije učestvuje znatno veći broj žena nego muškaraca, radna grupa za izradu Strategije za borbu protiv organiziranog kriminala u BiH broji 16 članova od koji je samo jedna žena. Niska zastupljenost žena u sastavu ove Radne grupe, koja je uzeta kao primjer, ukazuje, još uvijek, na podzastupljenost žena u radu ekspertskih radnih grupa koje kreiraju ključne strateške dokumente iz oblasti sigurnosti.“¹⁹⁷

¹⁹⁴ Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine, („Službeni glasnik BiH, br.: 27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 i 7/12)

¹⁹⁵ Završni izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini 2014-2017. godina, str. 37., web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/01/Završni-izvjestaj-AP-UNSCR-2014-2017.pdf>, pristupljeno 29.05.2019. godine u 18:09.

¹⁹⁶ Ibid. str. 10.

¹⁹⁷ Ibid, str. 38.

Na osnovu odgovora na anketni upitnik u nastavku je prikazana zastupljenost žena u Ministarstvu sigurnosti BiH u 2017. godini. Od 111 državnih službenika zaposleno je 58 žena, ali od 10 rukovodećih mjesta, samo jedno pripada ženi.

Kategorija	Broj	Muškarci	Žene
Rukovodeći državni službenici	10	9	1
Ostali državni službenici	101	44	57
Ukupno	111	53	58

Tabela 4: Zaposleni/e u MS BiH u 2017. godini (Izvor: podaci prezentirani na osnovu odgovoru na anketni upitnik iz 2018. godine)

U namjeri da predstavimo na koji način se unutar institucija relevantnim za ovu oblast integrira rodna ravnopravnost u nastavku navodimo odgovore Agencije za ravnopravnost spolova u BiH, MO BiH i MS BiH na pitanje *Navedite na koje načine se unutar institucije integrira rodna ravnopravnost u BiH.* Iz ARS-a BiH su izdvojili usklađivanje zakona i podzakonskih akata sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, obuke u saradnji sa Agencijom za državnu službu, te izradu i implementacija strateških dokumenata po međunarodnim konvencijama. U MO BiH ističu primjenu zakonskih odredbi koje pružaju jednake mogućnosti: usklađivanje zakonskih i podzakonskih akata sa domaćim i međunarodnim propisima po standardima rodne ravnopravnosti, usaglašavanje podzakonskih akata sa ZoRS u BiH, imenovanje osoba za rodna pitanja unutar odbrambenog sistema, donošenje propisa za njihov rad, putem statističkih podataka, izradom izvještaja i analiza, te promociju javnog poziva i edukaciju i obuku personala, dok su u MS BiH prednost dali ohrabrivanju prijavljivanja na konkurse i istakli važnost ravnopravne zastupljenosti u pregovaračkim timovima i na obukama. Na osnovu već prikupljenih podataka može se zaključiti da je u sigurnosnom i odbrambenom sektoru po pitanju rodne ravnopravnosti vidljiv pomak kroz obuke i edukacije, te da je trend održavanja zainteresovanosti žena za vojni poziv još uvijek prisutan, kao i učešće žena u različitim radnim grupama i pregovaračkim timovima, ali smo na osnovu rezultata do kojih smo došli utvrdili da su žene u BiH još uvijek nedovoljno zastupljene na rukovodećim pozicijama. Pored stereotipa prema kojem se sigurnost smatra muškim poslom, potrebno je ukazati i na kompleksan politički sistem unutar BiH, ali i prisutne etnonacionalne podjele, te „nacionalni ključ“ koji nije zanemarljiv u procesima zapošljavanja i edukacije službenika/ca, te postavljanja na više

pozicije, stoga se implementacija rodne ravnopravnosti doživljava kao otežavajući faktor u već komplikovanom sistemu. Daljnji napredak po ovom pitanju zavisi od spremnosti vladinih institucija da nastave poboljšavati mehanizme za rodnu ravnopravnost kroz aktivno zalaganje za veću zastupljenost žena u sigurnosnom i odbrambenom sektoru. U tom smislu neophodno je da se teži postizanju ravnopravne zastupljenosti spolova u kreiranju politika i donošenju odluka na svim nivoima vlasti u BiH, sa fokusom na pozicije odlučivanja, što zahtjeva i veću podršku muškaraca u vlasti da se ovo pitanje nametne kao imperativ. S obzirom na to da su žene nedovoljno zastupljene i na pozicijama odlučivanja, smatramo da smo uspjeli dokazati pomoćnu hipotezu koja se odnosila na Rezoluciju 1325 koja je prepoznala potrebu da se žene uključe u sve aspekte mira i sigurnosti, ali je ista u manjoj mjeri implementirana. Na pitanje broj 6. anketnog uputnika koji smo uputili NVO „*Na šta konkretno mislimo kad kažemo da su te rezolucije implementirane, te da li postoje određeni pokazatelji na osnovu kojih se za neku od rezolucija može reći da je implementirana?*“ iz Fondacije CURE su naglasili da postoje procesi praćenja implementacije, kao što su Akcioni planovi, monitoring i evaluacija, te izvještaji organizacija civilnog društva. Udruženje Vive žene ističe da niti jedan međunarodni dokument koji je BiH ratificirala u pogledu unapređenja rodne ravnopravnosti nije potpuno implementiran (implementirani su tek manji dijelovi obaveza), jer nema kontinuirane, sistematske implementacije, niti dovoljno finansijskih sredstava. Udruženje Ženski centar Trebinje izdvaja zakone, politike i stanje na terenu (npr. broj žena u vojnim i policijskim strukturama) kao pokazatelje implementacije. Ostale NVO na ovo pitanje nisu dale odgovor. Neki od ciljeva prvog Akcionog plana su se upravo odnosili na povećano učešće žena na mjestima donošenja odluka na svim nivoima vlasti, povećan broj žena u vojnim i policijskim snagama, te veće učešće žena u mirovnim misijama zbog uspješnosti same misije, o čemu će biti govora u narednom poglavlju.

8.3. Učešće žena u mirovnim misijama

Na Regionalnoj konferenciji pod nazivom *Žene u izgradnji mira* izrečeno je da je "*sudjelovanje žena u UN-ovim mirovnim operacijama imalo najpozitivniji učinak na sveukupno javno viđenje njihove uloge u sigurnosnom sektoru*".¹⁹⁸

Pojavom novih izazova i novih uslova tokom mirovnih misija, razvila se potreba i za modernijim mirovnim misijama koje su se svoje aktivnosti bazirale na zaštitu civilnog stanovništva i rekonstrukciju. Tako se i angažovanje žena u mirovnim misijama nametnulo kao imperativ. Upravo zbog negativnih iskustava u misijama, UN prepoznaje hitnu potrebu uvođenja rodne perspektive u mirovne operacije i usvajanjem Rezolucije 1325 jasno ukazuje na potrebu za većim prisustvom i učešćem žena u mirovnim procesima. S tim u vezi, na konferenciji "Women, Peace and Security" bivši glavni sekretar NATO-a Anders Fogh Rasmussen naglašava važnost učešća žena u misijama, kako za njihov status u društvu, tako i za uspjeh misije. „Moramo više upotrebljavati potencijale žena koje one mogu ponuditi za djelovanje Saveza. Tokom posljednjih nekoliko godina, NATO-ove snage u Afganistanu povećale su fokus na pitanja ravnopravnosti spolova. Moramo raditi ne samo na integrisanju rodni pitanja u naše planiranje i naše poslovanje, već moramo raditi pro-aktivno i razvijati naše sposobnosti u ovom području.“¹⁹⁹ Jedan od vidljivih napredaka u oblasti mira, sigurnosti i rodne ravnopravnosti je uključivanje više žena u misiji ISAF (International Security Assistance Force)²⁰⁰ u Afganistanu od strane NATO-a. Žene su uspjele dokazati da su spremne suočiti se sa situacijama kao i njihove muške kolege. Ovaj slučaj ukazuje na to da zapošljavanje ženskog osoblja koje traži i uspostavlja kontakte sa lokalnim ženama ima pozitivan učinak na uspješnost misija, te boljim prihvaćanjem mirovnjaka u nekoj zemlji. U knjizi Swanee Hunt, *Ovo nije bio naš rat: Bosanke obnavljaju mir*, naveden je upravo primjer vojne misije ISAF gdje je raspoređeno samo 1,32% žena pripadnica oružanih snaga. „To pokazuje veoma nisku zastupljenost žena u tom sektoru sigurnosti, ali opet pokazuje da žena može vršiti misije i obavljati zadatke vojne prirode u Afganistanu“²⁰¹. Nakon invazije pokrenute od strane SAD-a i

¹⁹⁸ *Žene u izgradnji mira: pristupanje pravosuđu za žene u postkonfliktnim zemljama*, web stranica Vlade R. Hrvatske, Ured za ravnopravnost spolova, <https://ravnopravnost.gov.hr/>, pristupljeno 05.08.2017. u 11:47.

¹⁹⁹ Euroatlantski tjednik - bilten Organizacije za promicanje sjeverno-atlantskih integracija (OPSA), Zagreb, godina 3., broj 97., str. 3.

²⁰⁰ International Security Assistance Force - Međunarodne snage za podršku sigurnosti je međunarodna mirovna misija, ustanovljena Rezolucijom VS 1386 iz 2001. godine. Prve dvije godine misija je bila pod vodstvom UN-a, a odlukom VS 2003. vođenje operacije prepušteno je NATO-u, kad je promijenjen i mandat misije. Web stranica NATO-a, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_69366.htm, pristupljeno 03.03.2018. godine u 12:16.

²⁰¹ Hunt, Swanee, *Ovo nije bio naš rat: Bosanke obnavljaju mir*, Dani, Sarajevo, 2001, str. 27.

Velike Britanije u Afganistanu, uključivanje žena je postala glavna strategija za promovisanje demokratije, a žene su učestvovala u procesu 2002. i 2003. godine. Ovo je dokaz da se rodna ravnopravnost i poštivanje međunarodnog pravnog okvira koji reguliše ovu oblast, može koristiti u promicanju demokratije.

BiH je učestvovala u 11 različitih mirovnih misija pod pokroviteljstvom UN-a, NATO-a i EU, a u nekoliko od tih misija njen angažman i dalje je aktivan.²⁰² Podaci o učešću žena iz BiH u mirovnim misijama pokazuju trend održavanja zainteresovanosti i sudjelovanja žena u mirovnim misijama. Procenat sudjelovanja žena iz policijskih struktura iz BiH je veći od prosječnog prosjeka država članica NATO-a i EU. Uspjeh je postignut zahvaljujući razumijevanju i podršci svih agencija za provođenje zakona u BiH koji u početnoj fazi daju saglasnost za kandidiranje svojih policijskih službenika/ca u postupak njihovog odabira prije upućivanja u mirovnu misiju. OS BiH su kroz proces reforme odbrambenog sistema izgradile sposobnosti za učešće u mirovnim misijama, NATO i drugim operacijama. „Samo iz BiH u mirovnim misijama UN-a u periodu od 2000. do 2013. učestvovala su 32 žene participirajući u izgradnji postkonfliktnih zajednica u Liberiji, Sudanu, Južnom Sudanu, Libiji, Kipru, Haitiju, Istočnom Timoru. To je 15 posto od ukupnog broja bh. mirovnjaka u navedenom periodu, što je jedna od empirijskih potvrda nove epohe: rodne senzibilizacije izgradnje mira.²⁰³“ Ovaj postotak je 2014. i 2015. godine bio veći od prosječnog prosjeka država članica NATO i EU. Međutim, posmatramo li duži period, od 2001. do 2017. godine, od ukupno 1222 pripadnika MO i OS BiH koji su učestvovali u operacijama podrške miru i mirovnim misijama, žene su uzele učešće u samo 4% slučajeva. Prema podacima koje je Centar za sigurnosne studije dobio od MO BiH u septembru 2017. godine²⁰⁴, 66 pripadnika OS BiH, od čega je i 5 žena, u činu vojnika, podoficira i oficira, raspoređeni su i angažovani u UN misijama i operacijama podrške mira u Republici Kongo, Republici Mali i Centralnoafričkoj Republici i Republici Afganistan.

²⁰² Izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini za period 31.07.2014.-31.07.2015. godine, str 5., web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/vijece-ministara-bih-usvojilo-izvjestaj-o-provedbi-akcionog-plana-za-implementation-rezolucije-un-1325-zene-mir-i-sigurnost/>, pristupljeno 29.05.2019. godine u 18:09.

²⁰³ Ćurak, Nerzuk, *Rasprava o miru i nasilju: (geo)politika rata – (geo)politika mira – studije mira*, Buybook Sarajevo, Zagreb, 2016, str. 159.

²⁰⁴ Bosna i Hercegovina u mirovnim misijama - doprinos održavanju mira širom svijeta, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2018.

Iz MO i OS BiH su nam ustupili informaciju da je u periodu od 2015 – 2017. godine od ukupno 341 lica, u mirovne misije upućeno 26 žena, što procentualno iznosi 7,62%.

Godina	Broj	Muškarci	Žene
2015	114	105	9
2016	117	109	8
2017	110	101	9

Tabela 5: Učešće pripadnika/ca OS BiH u mirovnim misijama u periodu od 2015 - 2017. godine (Izvor: podaci prezentirani na osnovu odgovoru na anketni upitnik iz 2018. godine)

Edukacija o rodnoj ravnopravnosti za sudjelovanje u multinacionalnim operacijama se provodi u Centru za obuku za operacije podrške miru (PSOTC).²⁰⁵ Zbog godina radnog iskustva, kao jedan od glavnih kriterija za prijavu za sudjelovanje u postupku izbora za upućivanje u mirovne misije, MS BiH uvodi afirmativnu mjeru smanjivši broj potrebnih godina radnog iskustva sa osam na pet godina za žene. Primjetan je nedovoljan broj žena koje posjeduju potrebno znanje engleskog jezika, kao jednog od kriterija za odabir kandidata, te su MS BiH i MO BiH na osnovu Sporazuma o saradnji na području edukacije pokrenuli inicijativu učenja engleskog jezika, kako bi se i animirao što veći broj kandidatkinja.

Govorimo li o iskustvima žena u mirovnim misijama, zabilježeni su slučajevi kada su žene lakše i brže od muških kolega mogle uspostaviti kontakt i komunikaciju s lokalnim stanovništvom. „Žene u mirovnim misijama na neki način postaju idoli lokalnim ženama koje onda s njima odluče podijeliti neke korisne informacije koje muškarci ne smatraju bitnima”.²⁰⁶ Ženske mirovne snage trebaju biti imperativ u današnjem društvu, jer žene u mirovnim misijama mogu saznati više podataka od lokalnog stanovništva zbog načina na koji pristupaju misiji, kao i razumijevanju koje mogu pružiti kad su žrtve seksualnog nasilja dio tog stanovništva, te pomenutim pristupom i aktivnostima povećati ugled mirovne misije.

²⁰⁵ „Sve oficirski i podoficirski kursevi o mirovnim operacijama imaju gender modul u trajanju od 1-3 sata koji uključuje teoretsko predavanje i kratku praktičnu vježbu/diskusiju.“ Studija Regionalne radne grupe ministarstava odbrane Z. Balkana, *Položaj žena u oružanim snagama Zapadnog Balkana*, 2014, str. 95.

²⁰⁶ Euroatlantski tjednik - bilten Organizacije za promicanje sjeverno-atlantskih integracija (OPSA), Zagreb, godina 3., broj 97., str. 3.

Nevladine organizacije i akteri civilnog društva kroz doprinos izgradnji mira

„Permanentna politička kriza i očita nužnost međunarodne intervencije u unutarnjem bosanskohercegovačkom političkom prostoru otvaraju neka suštinska pitanja: da li je unapređenje tranzicijskih procesa u BiH, a naročito procesa demokratske transformacije, ovisno isključivo o djelovanju klasičnih institucija političkog sistema, uz asistenciju međunarodne zajednice, ili postoje i druge snage koje daju pozitivan doprinos ovim procesima i nose određeni demokratizacijski potencijal?“²⁰⁷

Prema Johan Galtungu politika mira je umjerena politika, koja u velikoj mjeri zavisi od konkretnih odluka koje donese elite, „ali sve više i od običnih ljudi koji sami sprovode svoju politiku mira: na mikro nivou – nivou pojedinca i porodice na mezo nivou – nivou društva; i na mikro nivou – nivou međudruštvenih, čak i međuregionalnih sukoba. Na svakom od ovih nivoa ima mesta za politiku u smislu mirnog upravljanja ka miru“.²⁰⁸ Upravo pojavom ženskog pokreta na djelu su vidljive brojne promjene u kojima pojedinke, neformalne grupe i organizacije, kroz aktivnost, komunikaciju i konflikte, definišu sami sebe i svoju društvenu poziciju i bore se da je izmijene.²⁰⁹ U tzv. klasičnom ženskom pokretu, žene se nisu borile samo za jednaka prava sa muškarcima, već za ukidanje ropstva²¹⁰, zaštita marginalnih i ugroženih slojeva, prava djece i siročadi, sve ono što je bilo nevidljivo u javnoj sferi. Prema mišljenju američkog politologa Čarlsa Tiliya, društveni pokreti imaju tzv. WUNC²¹¹ obilježja:

- *Worthiness* - vrijednost ciljeva za koje se pokreti zalažu, ne samo za aktiviste/kinje pokreta već i širu društveno-političku zajednicu,
- *Unity* - jedinstvo ljudi okupljenih oko pokreta,
- *Number* - okupljanje velikog broja ljudi, formalnih i neformalnih organizacija/grupa, i
- *Commitment* - predanost ciljevima od javnog značaja.

²⁰⁷ Sejfija, Ismet, *NVO sektor u BiH – tranzicijski izazovi*, Bosanska riječ, Tuzla, 2009., str. 14.

²⁰⁸ Galtung, Johan, *Mirnim sredstvima do mira: mir i sukob, razvoj i civilizacija*, Službeni glasnik Jugoistok XXI, Beograd, 2009., str. 9.

²⁰⁹ Nash, Kate, *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*, Službeni glasnik, Beograd, 2006, str. 166.

²¹⁰ Ističe se presudna uloga abolicionističkog pokreta za nastanak ženskog aktivizma. „U njemu žene stiču značajne političke i socijalne vještine, nailaze na prepreke u svom punom angažmanu i postaju svjesne povezanosti između ropškog statusa Afroamerikanaca i vlastite deprivacije. Na taj način se zapravo uviđa da su rasa i seksualnost instrumenti „biologizujuće moći moderne države“ i lukavih hijerarhija unutar liberalnog sistema vrijednosti, slobode i jednakosti, budući da im je, navodno, izvor u biologiji“. Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, Sarajevo, 2013, str. 30.

²¹¹ Tilly, Charles, *Social Movements, 1768-2004 - Društveni pokreti, 1768-2004*, New York, 2004, str. 3-4.

Organizacije civilnog društva je kolektivni naziv za sve vrste organizacija i udruženja koje nisu dio vlade i predstavljaju neprofitne interesne grupe, profesije i različite zajednice unutar jednog društva. Tu spadaju NVO, organizacije na nivou zajednice, vjerske grupe, ženske organizacije, grupe mladih i studenata, trgovinske organizacije, profesionalne organizacije, kulturna društva i naučna zajednica, a mogu uključivati i medije.²¹² U knjizi *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, autorica pokazuje da je ženski pokret izuzetno značajan segment civilnog društva u BiH, te da su pokretačka snaga njegovog razvoja.²¹³

Rad ženskih organizacija u BiH najviše podsjeća na društveni pokret²¹⁴ upravo zbog njihove potrebe da promjene stav društva o njihovim mogućnostima. Žene zagovaraju ravnopravnost, slobodu i demokratiju, posvećene su javnom aktivizmu, te koriste nenasilna sredstva i teže „grassroots“ transformaciji moći i politike u zemlji. Značaj ženskog pokreta se, kako je već spomenuto, ogleda prvenstveno u tome da se nije fokusirao samo na žene, iako mu je uključenost žena bila glavna strategija. Pokret je „uzimao učešće i u mirovnim inicijativama, borbama protiv rasizma, kolonijalizma, militarizma, nepravde, represije svake vrste, uništenja i besomučne eksploatacije prirode...“.²¹⁵ Porast broja ženskih mirovnih organizacija može se jednim dijelom pripisati drugačijem iskustvu rata koje žene imaju u odnosu na muškarce, dok se važnost njihovog postojanja i rada ogleda u stručnosti koja se razvijala unutar njih kad je u pitanju pružanje medicinske pomoći ili psiho-socijalne podrške. „U međuvremenu, druge institucije poput centara za mentalno zdravlje ili centara za socijalnu zaštitu nisu uradile skoro ništa da unaprijede svoje kapacitete u pružanju usluga i podrške“.²¹⁶ U knjizi *Mirnim sredstvima do mira*, Galtung navodi da nevladine organizacije uspostavljaju dijalog između naroda, pružajući pomoć mnogo više usmjerene na osnovne potrebe, što opravdava različitim interesima vladinog i nevladinog sektora, odnosno kako Galtung ističe „narodnih“ organizacija, te ističe da su naročito korisne ženske organizacije.²¹⁷

²¹² V Bastick, Meghan, i Whitman, Tobie, *Vodič za žene kroz reformu sektora sigurnosti*, Washington, Institut za inkluzivnu sigurnost i DCAF, 2013., str 7.

²¹³ Ibid. str. 12.

²¹⁴ „Društveni ili socijalni pokreti predstavljaju kolektivne političke aktere koji su usmjereni na značajne društvene promjene. Nosioци su uvijek velike društvene grupe – klase, nacionalne, rasne, religijske, rodne i slične grupe.“ Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, Sarajevo, 2013, str. 37.

²¹⁵ Ibid. str. 48.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ „Narodne organizacije (koje vlade nazivaju „nevladinim organizacijama“, kao da narod postoji samo kao negacija vlade, kako kad bismo vladu zvali „nenarodnom“) u sklopu pomoći u razvoju mogu da promovišu sopstvene interese. Međutim, ti interesi su uglavnom neškodljivi, čak mogu biti i korisni za primaoca. Kad pomoć „daju“ vlade, tu su, generalno gledano, upleteni i nacionalni interesi, onakvim kakvim ih vlade vide, a takvi interesi su daleko od neškodljivih: promocija izvoza nacionalnih proizvoda, politički reciprocitet u obliku podrške, čak

Prema Galtungu, izgradnja mira počinje kad i sam konflikt. Ženama je u ratu pripala pozadinska uloga, te one svoju afirmaciju pronalaze na polju mirovnog djelovanja - kroz kampanje za mir. Tokom i nakon rata, žene su se aktivno bavile posljedicama nasilja i učestvovala u aktivnostima od ključnog značaja za preživljavanje i oporavak zajednice, tražeći istinu o nestalim članovima porodice. „Neke žene su također bile na čelu teškog procesa povratka, često na mjesta gdje su mnoge od njih izgubile članove uže porodice ili su i same bile žrtve. One su imale praktično iskustvo i znale su šta je potrebno za održiv povratak – ne samo vraćanje imovine (što je bio glavni fokus međunarodne zajednice) već i pristup ekonomskim, socijalnim i političkim pravima”.²¹⁸ Govoreći o mirovnom aktivizmu nevladinih organizacija osnovanih od strane žena, potrebno je ukazati na njegovu važnost i postignute rezultate, te naglasiti da se “ženskim pitanjima” bave ženske nevladine organizacije, kao i da žrtvama najveću podršku i razumijevanje pruža nevladin sektor, čije aktivnosti i doprinos izgradnji mira predstavljamo u narednom poglavlju.

glasova u međuvladinim organizacijama, pravo na postavljanje vojnih baza, zajednički vojni poduhvati, itd.“ Galtung, Johan, *Mirnim sredstvima do mira: mir i sukob, razvoj i civilizacija*. Službeni glasnik: Jugoistok XXI, Beograd, 2009., str. 196.

²¹⁸ Web stranica Forced Migration Review (FMR) - publikacija o prisilnoj migraciji, članak *Bosna i Hercegovina 20 godina nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma*, <http://www.fmreview.org/dayton20-bosnian#sthash.sU6Yjmuk.dpuf>, pristupljeno 09.05.2017. godine u 13:47.

9. Pokretači promjena u Bosni i Hercegovini

„Ženske grupe su od samog početka apelovale na značaj njihovog uključivanja u obnovu zemlje u smislu davanja jednakih prilika i mogućnosti i njima koje su činile više od 50% bh. populacije”.²¹⁹

Postoje navodi da je 1913. godine u Sarajevu postojalo pet ženskih udruženja, koja su se bavila humanitarnim radom i brojala su 1330 članica.²²⁰ Nakon toga, 1919. godine formiran je Narodni savez Srpkinja, Hrvatica i Slovenki koji je naglasak stavljao na obrazovanje i prava žena. Narodni savez je 1925. godine uputio zahtjev Narodnoj skupštini za izjednačavanjem muškaraca i žena kad je nasljedno pravo u pitanju, nažalost bezuspješno. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, žene su se uključile u prodemokratske akcije²²¹, a pokret je prerastao u Antifašistički front žena sa 2 miliona članica. AFŽ je bio "isključivo ženska, masovna organizacija koja je skupila i usmjerila žensku energiju na unapređenje položaja žena u društvu. AFŽ je bila svojevrsna škola u kojoj su žene naučile da budu aktivne u javnom i političkom životu zemlje."²²² Kao osnovno opredjeljenje organizacije navodi se ravnopravnost sa muškarcima u svim segmentima života i rada. Ravnopravnost žena je bila dio komunističke ideologije te su dostupne informacije da su žene imale podršku i od samog političkog i vojnog vrha, Josipa Broza Tita. Nakon „samoukidanja AFŽ-a“²²³, dolazi do njegove transformacije u Savez ženskih društava 1953. godine. Za vrijeme postojanja SFRJ žene su bile učesnice u ratu koji je za njih predstavljao borbu za mir, te su usmjeravale pažnju na humanitarnu pomoć. „U publikaciji *Borbeni put žena Jugoslavije* navodi se da su najčešće u salama u kojima su se okupljale žene stajali natpisi: *Za živote naše djece, za mir naših domova, da nikada više ne bude*

²¹⁹ Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u BiH, str. 33., web stranica portala Diskriminacija, <https://www.diskriminacija.ba/sites/default/files/>, pristupljeno 25.03.2017. godine u 09:46.

²²⁰ Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, Sarajevo, 2013, str. 62.

²²¹ „Rat često ženama donosi i neke koristi, sociološki govoreći, pošto napreduju, dobijaju poslove jer su muškarci u vojsci. Drugi Svjetski rat nije u tome bio izuzetak. Jugoslovenke su zauzele mnoge položaje u lokalnoj vlasti. Na frontu, one su sudjelovale u organizaciji dopremanja zaliha za armiju, regrutaciji, mobilizaciji i samoj borbi. Žene su poticane na aktivnost, ali s ciljem borbe. Zauzvrat rat je donio oficijelnu proklamaciju jednakih prava, uključujući i pravo glasa.“ Hunt, Swanee, *Ovo nije bio naš rat: Bosanke obnavljaju mir*, Dani, Sarajevo, 2001, str. 206.

²²² Spahić, Aida, i dr., *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku*, Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE, 2015, str. 105.

²²³ „Iako je sama Vida Tomšić u svom izlaganju na četvrtom kongresu ispred izvršnog odbora AFŽ-a predložila ukidanje AFŽ-a u njegovoj dosadašnjoj formi, ostaje činjenica da je u svojim izlaganjima uočila probleme usljed formulisane težnje za jednakim statusom žena i muškaraca i potrebe da se ženskom pitanju priđe na specifičan način usljed višestruke opterećenosti žena.“ Popov-Momčinović, Zlatiborka, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR, Sarajevo, 2013, str. 80.

klanja i ubijanja – Mi smo se ujedinile”.²²⁴ Ne počinje sve od danas stoga se kao važnim pomenu izdvojio ovaj historijski pregled jer su se žene izborile za prostor u kojem će se aktivno baviti stvaranjem novog odnosa među spolovima koji će biti koristan za kreiranje novog društva.

Osnivanjem velikog broja nevladinih organizacija početkom 1996. godine prelaze se entitetske linije i uspostavlja se komunikacija i povjerenje. Važno je ukazati na ovu činjenicu jer su žene svjesne situacije u kojoj se nalaze, uspjele da se aktiviraju, solidarišu u različitosti i nametnute podjele usmjere ka pozitivnom ishodu, te ih iskoriste kao da je upravo u raznolikosti moć. U junu iste godine, u Sarajevu, okupilo se preko 500 žena na konferenciji „Žene mijenjanju sebe i društvo“, a sredinom 1997. godine započele su program koji usmjerava pažnju na praktične potrebe žena, te za cilj ima osnažen položaj žena i veći nivo poštivanja ženskih prava.

U početku su se aktivistkinje bavile pružanjem pomoći oslabljenom dijelu stanovništva prelaskom granica i organizacijom susreta ljudi koji su bili primorani da se razdvoje pod uticajem ratnih dešavanja. Vremenom je taj uticaj rastao, te bio prepoznatljiv kroz suočavanje bh. društva sa prošlošću i saniranje ratnih trauma. Aktivistkinje su razvijale svijest o efektima neravnopravnosti i organizirale aktivnosti u vezi sa učešćem žena u politici, borbom protiv nasilja nad ženama, pružanjem pomoći u posttraumatskom oporavku žena-žrtava rata, obrazovanjem, potrebom jačanja žena u cilju osnivanja grupa i udruženja, te su radeći na lokalnom nivou uspjele napraviti vidljiv pomak. „Čineći to, one su mijenjale sebe – od žrtava preko iscjeliteljki postajale su graditeljke.”²²⁵ Uz saradnju nevladinih organizacija, koordinaciju Misije OSCE-a u BiH, te finansijsku pomoć USAID-a nastala je kampanja sa ciljem uvođenja kvote koja se provodila na cijelom teritoriju BiH, u oba entiteta i uključivala je 14.000 žena u gradovima i selima oba entiteta. Ženska kvota je uvedena 1997. godine što potvrđuje činjenicu da je nadležnim institucijama i bh. društvu bilo potrebno probuditi svijest o ovom problemu. „Dugogodišnja aktivistica i stručnjakinja u oblasti ženskih ljudskih prava Klelija Balta, također naglašava presudnu ulogu samih žena u uvođenju kvota”.

Elif Šafak je prepoznala da „...onog trena kad prestanemo da slušamo drugačija mišljenja, prestanemo i da učimo. Jer istina je da iz istovjetnog i jednoličnog ne možemo da naučimo bogzna šta. Obično učimo iz različitosti.”²²⁶ Za vrijeme i nakon rata na ovim prostorima, bez obzira na religijsku pripadnost, žene su se organizovale i uspjele pružiti pomoć u poslijeratnom

²²⁴ Spahić, Aida i dr., *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku*, Sarajevo, Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE, 2015, str. 89-90.

²²⁵ Hunt, Swanee, *Ovo nije bio naš rat: Bosanke obnavljaju mir*, Dani, Sarajevo, 2001, str. 272.

²²⁶ Šafak, Elif, *Kako sačuvati zdrav razum u doba podela*, Laguna, Beograd, 2021, str. 18.

periodu. Religija nije bila korištena kao argument za otvaranje dijaloga jer je njihovo djelovanje na izgradnji mira bilo odvojeno od vjerske motivacije. Tek se kasnije religija pojavljuje kao jedan od argumenata u slučajevima silovanja žena kako bi im se pomoglo da lakše prebrode sve što sa sobom nosi taj čin. Religiju nastojimo predstaviti kroz ovaj smisao djelovanja²²⁷, kao jedan vid pomoći u izgradnji mira ako joj se pravilno pristupi u programima obrazovanja za mir, ali ujedno i skrenuti pažnju da postoje primjeri u izvještavanju pojedinih medija u BiH, gdje se različitosti predstavljaju kroz negativne konotacije, što zasigurno bh. društvo dobrim dijelom sputava u pokušaju tranzicije i suživota.

Da religija nije korištena za otvaranje dijaloga, potvrđuje i rad nevladine organizacije **Medica – centar za terapiju žena iz Zenice**, osnovane 1993. godine. U ovoj organizaciji i danas rade bosanske Muslimanke, Srпкиnje i Hrvatice. „Od pokreta koji je tokom rata radio na tome da se brine za stanovništvo, izbjeglice, te do onih koji su sa Medicom krenule direktno u saniranje posljedica rata, ove grupe poslije rata postaju sve snažnije i organizovanije u pružanju pomoći stanovništvu i odgovaranju na različite potrebe društva, poput rada na pomirenju, obrazovanju, udruživanju i sl”.²²⁸ „Medica” Zenica osnovala je iste godine prvu sigurnu kuću na području BiH, kao jedan od odgovora na ratna dešavanja, stradanja žena i djece koja su u ratnim okolnostima preživjela različite vidove nasilja i traume. Od svog osnivanja pa do danas, organizacija je obezbijedila preko 400.000 usluga za svoje korisnice i korisnike – od psihološkog savjetovanja do sigurnih kuća i pružanja podrške svjedokinjama i svjedocima u procesima za ratne zločine. Ukupan broj osoba smještenih u sigurnoj kući u periodu od aprila 1993. godine do kraja decembra 2021. godine je 2412.²²⁹ Direktorica Sabiha Husić je danas jedna od vodećih bh. mirotvorki, a „Medica” Zenica je prepoznata kao jedna od najbitnijih NVO za pružanje pomoći žrtvama ratnog i poslijeratnog seksualnog i rodno zasnovanog

²²⁷ U Sarajevu je 08. marta. 2019. održana izložba „Mir sa ženskim licem” kao rezultat saradnje ženskog mirovnog pokreta u BiH *Mir sa ženskim licem* i Foruma *Civilna služba*, uz podršku Historijskog muzeja sa ciljem predstavljanja priča žena BiH i prepoznavanja njihovog angažmana nakon rata. Psiholog Srđan Puhalo ističe da je ova izložba u isto vrijeme posebna jer su se žene suprotstavile ratu, nacionalizmu, patrijarhatu, kapitalizmu, nasilnicima i svojim strahovima, ali i opasna „jer svaki Srbin, Hrvat, Bošnjak i Ostali u Bosni i Hercegovini može da razumije kroz šta su prolazile i kako su se osjećale Štefica, Anđa, Emina, Seida, Dubravka, Danka, Ifeta, Azra, Milena, Indira, Smilja, Dudija, Jasminka, Bojana, Rejha, Nada, Mara, Vildana, Edina i Suada. One su opasne jer njihove sudbine razaraju iluzije etničkih podjela, nacionalističkih fatamorgana i slatkorječivog patriotizma. Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH - <https://arsbih.gov.ba/izlozba-mir-sa-zenskim-licem/>, pristupljeno 08.04.2019. u 19:18.

²²⁸ Spahić, Aida i dr., *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku*, Sarajevo, Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE, 2015, str. 233.

²²⁹ Web stranica nevladine organizacije „Medica” Zenica, <https://medicazenica.org>, pristupljeno 15.06.2022. godine u 20:25.

nasilja.²³⁰ Ova organizacija je uspjela obezbijediti djelomično sufinansiranje iz kantonalnih budžeta i budžeta lokalnih zajednica kroz potpisivanje Protokola o međusobnoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici i zajednici, sa 8 lokalnih zajednica i Ministarstvom za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona, te uspjela osigurati 60% sredstava za sigurnu kuću. Sa 7 nevladinih organizacija u BiH koje vode sigurne kuće²³¹, “Medica” Zenica je u aprilu 2022. godine kroz projekat „*Sigurni zajedno: Uspostavljanje netradicionalnih partnerstava na lokalnom nivou između sigurnih kuća i vjerskih zajednica radi unapređenja prava preživjelih seksualnog nasilja u ratu na području Bosne i Hercegovine*”, koji finansira vlada Ujedinjenog Kraljevstva, ostvarila saradnju koji podrazumijeva povezivanje sigurnih kuća s vjerskim zajednicama u cilju destigmatizacije žena koje su bile žrtve nasilja.²³²

U okviru ovog projekta **Fondacija lokalne demokratije** je uspostavila uslugu besplatne pravne i psihološke podrške ženama žrtvama seksualnog nasilja u ratu. Fondacija lokalne demokratije je nevladina organizacija osnovana 1996. godine, sa primarnim fokusom rada u oblasti zaštite i unapređenja ljudskih prava žrtava nasilja na osnovu spola, osnaživanju žena, te unapređenju zakonskog okvira. Fondacija, uz saradnju sa UN-om i EU, provodi i kampanju “Nasilje nije privatna stvar” za usvajanje novog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u FBiH, s ciljem usklađivanja sa preporukama Istanbulske konvencije, ukazavši na potrebu da podrška koja se u okviru organizacija civilnog društva pruža žrtvama nasilja treba biti systemska i održiva te jednako dostupna svim žrtvama nasilja, a kvalitetna zakonska rješenja, u skladu sa međunarodnim konvencijama su put ka tome.²³³

Udruženje građana Vive Žene – Centar za terapiju i rehabilitaciju, osnovano 1994. godine, vodeća je nevladina organizacija za pružanje psihosocijalne pomoći i podrške osobama koje su doživjele traumatska iskustva rata. Udruženje kontinuirano radi na otklanjanju posljedica tih

²³⁰ Web stranica inicijative Građanke za ustavne promjene - <https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com/2015/11/23/zene-su-prevodile-a-ne-predvodile-pregovore/>, pristupljeno 17.12.2017. godine u 20:02.

²³¹ Udruženje Građana Vive Žene, Fondacija Udružene Žene, Fondacija lokalne demokratije, Fondacija Lara, UG Budućnost, Udruženje Žene BiH, Udruženje Žene Sa Une

²³² Web stranica organizacije “Medica” Zenica - <https://medicazenica.org/sigurne-kuce-i-religijske-zajednice-zajedno-u-misiji/>, pristupljeno 29.04.2022. u 17:09.

²³³ Web stranica Fondacije lokalne demokratije - <https://fld.ba/bs/novosti/nasilje-nije-privatna-stvar-inicijativa-za-izmjenju-zakona-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici-u-fbih/380>, pristupljeno 01.06.2022. u 18:11.

trauma, prevenciji svih oblika nasilja, izgradnji multietničke saradnje i poštovanju ljudskih prava u BiH.²³⁴

“Udružene žene” Banja Luka je nevladina organizacija osnovana je 1996. godine sa ciljem djelovanja u pravcu unapređenja društvenog položaja žene i prava na život bez nasilja u porodici i javnom životu. Aktivnosti su bile usmjerene „od osnaživanja žena u gradskim i seoskim sredinama kroz rad na programima humanitarnog i edukativnog karaktera, do direktnih servisa za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja putem besplatnog pravnog savjetovanja, SOS telefona, i sigurne kuće za žene i djecu žrtve nasilja.“²³⁵ Pokrenute su i realizovane aktivnosti usmjerene na unapređenje zakona i javnih politika u oblasti zaštite ženskih ljudskih prava i ravnopravnosti spolova u praksi, od kojih se izdvaja prepoznavanje silovanja u braku i nasilja u porodici kao krivičnih djela u Krivičnom zakonu RS i usvajanje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u RS.

Rad ovih nevladinih organizacija svjedoči da žene, njihova prava i potrebe nisu zanemarene. U radu je navedeno da žene ostaju izostavljene iz javnog i političkog života, jer su svojim aktivnostima izabrale da se bore za izgradnju mira na lokalnom nivou. Zbog takve uloge, žene su spremnije da vode neformalne procese u izgradnji mira, da pomažu i komuniciraju. Kroz zabilježene priče mirotvorki neformalni procesi izgradnje mira u BiH postali su dostupni, vidljivi i prepoznati. Priče žena iz BiH nisu samo lične ispovijesti, one otvaraju prostor za ženu u kontekstu društva i vremena, te ističu važnost ispričanog koje kasnije može biti iskorišteno kao sredstvo za osnaživanje na lokalnom nivou. Pričama koje su ispričale bosanske žene je potrebno posvetiti dodatnu pažnju „... jer je zapisano najbolja garancija da se sjećamo važnih postignuća i uspomena na istinsku ljudskost“²³⁶, a u tim pričama se krije nova i bolja strategija za aktivno učešće žena u mirovnim procesima. Ako ne znamo šta misle, ne možemo znati šta žele. Imajući u vidu dosadašnji doprinos nevladinih organizacija u izgradnji mira, evidentno je da su neformalni procesi pozitivno uticali na stvaranje mirnog okruženja, te je potvrđeno da nevladin sektor, preciznije ženske nevladine organizacije i grupe civilnog društva, predstavljaju stvarni akter transformacije bh. društva kao i stanja rodne ravnopravnosti u BiH. Fokus magistarskog rada je upravo na aktivnostima koje su poduzele nevladine organizacije kao

²³⁴ Web stranica Udruženja građana Vive Žene - <https://vivezene.ba/o-nama/>, pristupljeno 10.05.2021. godine u 16:14.

²³⁵ Web stranica organizacije “Udružene žene” Banja Luka, http://unitedwomenbl.org/v2/?page_id=1601, pristupljeno 10.05.2021. godine u 15:10.

²³⁶ Spahić – Šiljak Zilka, *Sjaj ljudskosti: životne priče mirotvorki u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija, TPO, 2013, str. 11.

pokretači promjena jer imaju značajan uticaj na aktivnosti unutar vladinog sektora. Značajno je istaći različita iskustva i aktivnosti vladinog sektora i nevladinog sektora jer važnost njihove saradnje ogleda u promjenama koje mogu uslijediti kad je u pitanju zaštita i sloboda žena u privatnoj i javnoj sferi život stvarajući kompletnu sliku rodne ravnopravnosti. U odnosu na vlastite aktivnosti i mogućnosti, oba aktera rade na poboljšanju implementacije rodne ravnopravnosti, te je naredno poglavlje posvećeno njihovoj saradnji s ciljem ukazivanja na potrebu da se uloži zajednički napor za unapređenje trenutnog stanja koje treba biti prepoznato kao problem koje se tiče društva u cjelini.

10. Saradnja vladinih institucija sa nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini

Kao uvodni dio ovog poglavlja, apostrofirali bismo činjenicu da je produktivna saradnja dijela nevladinih organizacija na predstavljanju i afirmiranju Rezolucije 1325 i partnerstvo sa vladinim sektorom i međunarodnim organizacijama omogućilo da BiH, prva u regionu, usvoji prvi Akcioni plan za implementaciju Rezolucije, nakon čega saradnja vladinog sektora u oblasti rodne ravnopravnosti sa civilnim društvom i nevladinim organizacijama dobija na sve većem značaju.

Koordinacioni odbor za praćenje provedbe Akcionog plana za implementaciju Rezolucija 1325 u Bosni i Hercegovini sastoji se od dvadeset i pet članova koji se imenuju na period trajanja Akcionog plana. Članovi i članice KO su predstavnici/ce vladinog sektora²³⁷, te Udruženja „Udružene žene“ koje predstavlja nevladin sektor u BiH. Ovdje je važno prepoznati prisutnost nevladinog sektora²³⁸, a posebno žena članica kako bi se omogućilo neometano učestvovanje, nadgledanje i uticanje na rad institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i rad državnih organa, ali zbog aktivnosti i doprinosa izgradnji mira u BiH. Saradnja je unaprijeđena uz podršku UN Women u BiH kroz uspostavljanje Koordinacione grupe NVO-a u kojoj su zastupljeni predstavnici/e 17 nevladinih organizacija u BiH koje su učestvovala u izradi drugog Akcionog plana. U okviru Gender akcionog plana BiH za period 2018. - 2022. godine, u dijelu koji se tiče principa saradnje s NVO, nadležne institucije bi, po potrebi, trebalo da saraduju s nevladinim organizacijama „u onim oblastima u kojima su nevladine organizacije izgradile kapacitete za rad na pitanjima ravnopravnosti spolova. Nvladine organizacije koje rade s krajnjim korisnicima imaju informacije o potrebama tih grupa i mogu doprinijeti efikasnijem provođenju aktivnosti iz GAP-a BiH.“²³⁹ ARS u BiH i gender centri entiteta su razvili saradnju, ali Komitet i dalje izražava zabrinutost jer smatra da postoji ograničena saradnja između nadležnih ministarstava i tijela koja se bave pitanjima rodne ravnopravnosti, što utiče na provođenje Gender akcionog plana, te se ističe potreba za djelotvornijim mehanizmima saradnje između postojećih tijela. Kao mogući uzrok ograničene saradnje, izdvaja se i nejasnoća podjele nadležnosti, te nedovoljna uključenost žena u izradu politika i programa. Pozitivan

²³⁷ Članovi/ice KO su predstavnici/ce ARS BiH, Ministarstva sigurnosti BiH, Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine i Oružanih snaga BiH, Agencije za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine, Granične policije Bosne i Hercegovine, Ministarstva finansija i trezora Bosne i Hercegovine, te gender centara oba entiteta, Ministarstva unutrašnjih poslova RS i Centra za deminiranje BiH.

²³⁸ „Civilno društvo u BiH se smatra ključnim za uspješnu primjenu Rezolucije UN SCR 1325, a nevladine organizacije igraju važnu ulogu u nadgledanju izvršenih obaveza“. Muratović, Sead, *Civilno društvo i sigurnost*, Fakultet političkih nauka Sarajevo, 2017, str. 205.

²³⁹ Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022. godine, 2018., str 8.

primjer je uspostavljena saradnja u KS po pitanju finansiranja rada Sigurne kuće, te su ministrica za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS i direktorica Fondacije lokalne demokratije potpisale u augustu 2021. godine Sporazum o smještaju socijalno ugroženih osoba žrtava nasilja u porodici u Sigurnu kuću. „Odredbama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici je propisano da se sredstva za finansiranje privremenog zbrinjavanja žrtve nasilja u sigurnoj kući osiguravaju iz budžeta kantona u iznosu od 30% i budžeta FBiH u iznosu od 70%. S obzirom na to da se iz budžeta FBiH ne obezbjeđuju sredstva u propisanom iznosu, Vlada KS je odlučila obezbijediti finansiranje Sigurne kuće za žrtve nasilja u KS u stopostotnom iznosu.“²⁴⁰

Za rodnu ravnopravnost se zalažu i vladin i nevladin sektor, a pristup navedenih subjekata omogućio je da se o ovom pitanju diskutuje na partnerskoj osnovi. Vladin sektor bi trebao analizirati rezultate djelovanja postojećih mehanizama, te zbog mjera i sankcija koje može poduzeti treba pokazati odgovornost i volju da te mehanizme pretvori u operativno djelovanje na terenu. Jedna od pomoćnih hipoteza na osnovu koje smo istraživali ovu temu odnosi se na izgradnju mira koja na svim nivoima zahtjeva veći angažman institucija u promovisanju ženskog mirovnog aktivizma. Kroz aktivnosti koje poduzima, potrebno je da relevantne institucije na svim nivoima podstiču rad NVO koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti, te kroz odgovarajuću logističku i finansijsku pomoć uspostave aktivnu saradnju. Na pitanje broj 9. koje se tiče saradnje, odnosno *Na koji način organizacija/udruženje ostvaruje saradnju sa vladinim sektorom kad je rodna ravnopravnost u pitanju?* Fondacija CURE navela je realizaciju zajedničkih događaja kojim se promovišu navedena pitanja osobito s Gender tijelima; uključivanje u procese istraživanja, analiza i izvještaja, te rad na edukaciji kroz dobijanje dozvole za provođenje neformalnih edukacija o rodno zasnovanom nasilju u školi KS (što se pokazalo kao uspješna saradnja kroz dozvolu od strane Ministarstva obrazovanja na Federalnom nivou). Medica Zenica je godinama radila na potpisivanju protokola i dokumentovanju saradnje. Primjeri te saradnje jesu uspostavljeni referalni mehanizmi na području ZDK, uspostavljene Institucionalne mreže u slučajevima ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih krivičnih dijela na području 6 kantona u BiH, te potpisani razni protokoli, od kojih izdvajaju Protokol o međusobnoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti žrtava nasilja u porodici potpisan 2010. godine od strane resornih ministarstava, institucija, ustanova, nevladinih organizacija i 8 općina ZDK.

²⁴⁰ Fokus, stranica za vijesti i medije - <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/kanton-sarajevo-preuzeo-obavezu-finansiranja-rada-sigurne-kuce/2129426/>, pristupljeno 01.09.2021. u 19:02.

Zahvaljujući saradnji Udruženja Ženski centar Trebinje sa Vladom RS, žene žrtve porodičnog nasilja su uključene po prvi put u Program samozapošljavanja za RS za 2017. godinu, a Udruženje građana Vive Žene ističe direktnu saradnju u zaštiti žrtava nasilja, te lobiranje za promjenu i usvajanje novih zakona, pravilnika, podnošenje inicijativa i učešće u radnim grupama. U sklopu ARS BiH saradnju sa NVO ostvaruje se putem zajedničkih projekata, a Agencija pruža i finansijsku podršku kroz projekte vezane za implementaciju Rezolucije 1325. Članice i članovi NVO su pozvani i na obuke, radionice i konferencije u organizaciji ARS BiH. Značajnim se izdvaja i potpisivanje Memoranduma o razumijevanju između KO za praćenje provedbe Akcionog plana za Rezoluciju 1325 u BiH i trinaest nevladinih organizacija, koji predstavlja novi model i platformu za saradnju, koordinaciju aktivnosti i razmjenu informacija između predstavnika civilnog društva i institucija vlasti u BiH, a u odnosu na odgovor koji su nam putem anketnog upitnika ustupili iz ARS BiH istakli bismo da je saradnja vladinog sa nevladinim sektorom značajna i potrebna u većem obimu. Kao prepreke koje su NVO navele u odgovorima, izdvojili bismo rodne stereotipe prisutne u društvu, te nedovoljnu podršku vladajućeg političkog kadra u procesu implementacije postojeće zakonske regulative te manjak interesa u procesu donošenja novih mjera koje poboljšavaju rodnu ravnopravnost. Neke institucije nisu dovoljno otvorene za saradnju, komunikaciju ili partnerstvo u cilju pomenutog, a mnoge od njih nisu u dovoljnoj mjeri upoznate sa stvarnom situacijom u odnosu na organizacije koje su u direktnom kontaktu sa klijentima koji su preživjeli rodno zasnovano nasilje ili neki drugi oblik nasilja.

11. Rodna ravnopravnost kao glavna strategija za promovisanje demokratije – komparativni uvidi

Jačanje demokratije podrazumijeva unapređenje i zaštitu ljudskih prava, a postizanje ravnopravnosti između žena i muškaraca je integralni dio procesa koji vodi ka stvarnoj demokratiji. Od velike je važnosti imati u vidu primjere i poduzete mjere drugih država kako bi se postigla rodna ravnopravnost, ali ukazati i na one koje bilježe strahovita kršenja ženskih prava kao što su Arapske zemlje Bliskog istoka i Sjeverne Afrike. „Nijedna arapska zemlja se ne nalazi među prvih stotinu država u izvještaju *Svjetskog ekonomskog foruma* o odnosu među spolovima.“²⁴¹ U Jemenu je 49% žena nepismeno, 59% nezaposleno, a parlament nikad nije upoznao rad nijedne žene. „U Kuvajtu su četiri žene koje su 2009. godine izabrane u parlament, postale meta konzervativaca koji su zahtijevali da dvije poslanice koje nisu pokrivala glavu nose marame.“²⁴² U Egiptu je za vrijeme predizborne kampanje, egipatska partija Nour naljepila cvijet preko lica svake kandidatkinje u propagandnim materijalima. „Žene se ne smiju ni vidjeti niti čuti; čak i njihovi glasovi dovode u iskušenje.“²⁴³ Tunis je prva zemlja arapskog svijeta koja u ustavu priznaje da su žene i muškarci jednaki.²⁴⁴ Da je implementacija rodne ravnopravnosti moguća, svjedoči Ruanda, zemlja u srednjoj Africi sa najvećim udjelom žena u parlamentu – 61,3%. Skandinavijske zemlje se ističu u zatvaranju rodnog jaza te su se posljednjih godina svrstale na sam vrh svjetske ljestvice. Prema *Globalnom izvještaju o rodnom jazu* iz 2021. godine, Island je po 12. put rodno najravnopravnija zemlja na svijetu.²⁴⁵ U Finskoj je nakon izbora 2002. godine, prvi put izglasana većinska ženska vlada, te Finska trenutno zauzima 14. mjesto sa udjelom od 45,5%, dok je u Norveškoj u parlamentu zastupljeno 45% žena. Norveška, Danska, Finska i Island su već imale žene na čelu vlade, dok je u novembru 2021. godine Magdalena Andersson postala prva premijerka u historiji Švedske.²⁴⁶

²⁴¹ Eltahawy, Mona, *Hidžabi i himeni - zašto je Bliskom istoku potrebna seksualna revolucija*, Buybook, Sarajevo, 2015, str. 13.

²⁴² Ibid. str. 19.

²⁴³ Ibid. str. 20.

²⁴⁴ “Svi muški i ženski građani imat će ista prava i dužnosti. Oni su jednaki pred zakonom bez diskriminacije”, navedeno je u članu 20 prijedloga novog ustava, za koji je glasalo 159 od ukupno 169 poslanika. Web stranica informativnog kanala Al Jazeera Balkans - <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2014/1/6/poslanici-tunisa-za-ravnopravnost-spolova>, pristupljeno 02.05.2022. godine u 13:19.

²⁴⁵ Web stranica Svjetskog ekonomskog foruma - The World Economic Forum - https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf, pristupljeno 10.06.2022. godine u 17:09.

²⁴⁶ Web stranica informativnog kanala Al Jazeera Balkans - <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/11/24/svedski-parlament-potvrdio-andersson-za-novu-premijerku>, pristupljeno 02.05.2022. godine u 13:19.

11.1. Kraljevina Švedska – primjer dobre prakse

Kraljevina Švedska se kad je u pitanju učešće žena u parlamentu nalazi na 13. mjestu sa 46,1%, a izdvaja se po mehanizmima i mjerama koje je uvela kako bi se poboljšala implementacija rodne ravnopravnosti u državi. Evropski institut - EIGE je 2021. godine objavio indeks ravnopravnosti spolova u EU²⁴⁷ prema kojem se Švedska nalazi na prvom mjestu i to zahvaljujući uređenju države u kojem i žene imaju aktivnu ulogu u društvu, a ravnopravnost spolova predstavlja prioritet u svim djelovanjima. U Ustavu Kraljevine Švedske uvođenje demokratije se veže za pravo glasa muškaraca i žena. Pravo glasa svim muškarcima reformom je uvedeno 1909. godine. Parlament Riksdagen, kao nacionalno zakonodavno i vrhovno tijelo za donošenje odluka u Švedskoj, 1919. godine donosi odluku o općem i jednakom pravu glasa za žene i muškarce. Dvije godine nakon odluke održani su prvi parlamentarni izbori. „Nakon izbora 1921. godine pet žena je izabrano u parlament, te se 1921. godina računa kao godina definitivnog prodora demokratije u Švedsku.“²⁴⁸ Član 13. Ustava prepoznaje da nijedan zakon ili druga odredba ne može nepovoljno tretirati nekoga na osnovu spola, osim ako odredba ne uključuje napor da se promoviše jednakost između muškaraca i žena ili se odnosi na obaveznu vojnu službu ili druge ekvivalentne službene dužnosti.²⁴⁹ Mehanizmi za ravnopravnost spolova nastali s ciljem ostvarivanja rodne ravnopravnosti na državnom nivou prvi put su formirani u Švedskoj, da bi kasnije bili promovisani od strane UN-a kao jedan od uspješnih modela institucionalnog rada u ovoj oblasti. Kraljevina Švedska se izdvaja po mehanizmima koje koristi za aktivno učešće žena i promovisanje rodne ravnopravnosti, te se izdvaja *Gender Mainstreaming in Government Agencies (GMGA)* - inicijativa vlade da Švedska agencija za rodnu ravnopravnost da podršku vladinim agencijama u radu na integraciji rodne perspektive u svim operacijama. Kao instrument finansijske politike, izdvaja se rodno budžetiranje koje podrazumijeva rodno senzitivni pristup procesu budžetiranja, njihovim prioritetima, planiranju i implementaciji koje imaju za cilj pravednu raspodjelu sredstava prema potrebama svih građana/ki, te se rodna ravnopravnost koristi za promovisanje napretka u svim aspektima društva. Rodna diskriminacija na radnom mjestu je nezakonita od 1980. godine, a švedski zakon

²⁴⁷ Web stranica Evropskog instituta za ravnopravnost – EIGE, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2021>, pristupljeno 28.04.2022. godine u 18:00.

²⁴⁸ Službena web stranica Parlamenta Sveriges Riksdag - <http://www.riksdagen.se/bs-HR-SR/sprak/other-languages/bosanski-hrvatski-srpski-bosniska-kroatiska-serbiska/vedski-parlament-i-demokratija/>, pristupljeno 06.09.2017. godine u 21:23.

²⁴⁹ Član 13, *Ustav Kraljevine Švedske*, službena web stranica Parlamenta Sveriges Riksdag - <http://www.riksdagen.se/en/documents-and-laws/>, pristupljeno 06.09.2017. godine u 22:16.

o diskriminaciji (Discrimination Act) iz 2009. godine²⁵⁰ zahtijeva od poslodavaca da poduzmu mjere protiv uznemiravanja.²⁵¹ Žene i muškarci imaju ravnopravnu zastupljenost u političkom odlučivanju - u državnom sastavu je 50% ministrica, dok je u parlamentu prisutno 44% žena²⁵², a Vlada Švedske u budućnosti želi obavezati i privatni sektor da u upravnim odborima bude najmanje 40% žena. Zakonom o plaćenom porodiljskom dopustu osiguran je roditeljski dopust za oba roditelja, te na taj način žene i muškarci jednako preuzimaju ulogu u brizi za djecu.²⁵³ Ambasada Švedske u BiH realizuje nekoliko projekata koji se tiču ravnopravnosti spolova, a izdvajaju se Mehanizam finansiranja za implementaciju akcionih planova spolne ravnopravnosti (FIGAP), Žene u izbornim procesima²⁵⁴, Ravnopravnost spolova u pravdi i Standardi za smanjenje nasilja na temelju spolova.

Na osnovu odgovora na anketni upitnik vezano za prepreke u implementaciji rodne ravnopravnosti, da se zaključiti da Bh savez žena u Švedskoj ne nailazi na prepreke u sprovođenju aktivnosti svog kruga djelovanja zbog očite razlike u shvatanju ovog pitanja, jer je Švedska u potpunosti pristupila implementaciji dokumenata koji regulišu pitanje rodne ravnopravnosti kao što su Rezolucija 1325, Pekinška deklaracija i CEDAW. Komparirajući odgovore Saveza sa NVO koje djeluju na prostoru BiH, vidljiva je razlika u odobravanju sredstava za projekte koja su osigurana od strane organizacije, odnosno Agencije za civilna pitanja mladih u Švedskoj, koja je na neki način instrument vlade, tako da je i "nevladin" sektor na neki način oruđe vlade i aktivno učestvuje u implementaciji rodne ravnopravnosti.

²⁵⁰ Web stranica Vlade Švedske - https://www.government.se/contentassets/6732121a2cb54ee3b21da9c628b6bdc7/oversattning-diskrimineringslagen_eng.pdf, pristupljeno 02.05.2022. u 17:13.

²⁵¹ Web stranica Švedskog instituta - <https://sweden.se/life/equality/gender-equality>, pristupljeno 02.05.2022. u 17:14.

²⁵² Web stranica portala Poduzetnice.ba - <http://poduzetnice.ba/rodna-ravnopravnost-na-primjeru-svedske-zene-u-politici-muskarci-na-porodiljskom/>, pristupljeno 20.03.2019. u 15.21.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ U Sarajevu je 21. do 23.02.2020. godine održana prva konferencija FEMPOWER - Liderke za razvoj u okviru projekta Žene na izborima u BiH. Vlada Švedske u partnerstvu sa UNDP-om i UN Women promoviše veću zastupljenost žena u svim aspektima i sferama procesa donošenja odluka. Kroz ovaj projekat nastoji se osigurati jednaka šansa kandidatkinjama na lokalnim izborima u 2020. godini. Ključno je istaći da su liderke u različitim oblastima iz cijele BiH imale priliku da se upoznaju, sarađuju i razmjene iskustva te motivišu jedna drugu za snažnije djelovanje pred izazovima i preprekama koje donose privatni, poslovni, javni i politički život.

Zaključak

*Putniče, putevi ne postoje. Oni nastaju hodanjem.*²⁵⁵

Kao početak zaključka ovog istraživanja, postavimo pitanje šta nas uvjerava da ima smisla izboriti se za rodnu ravnopravnost i izgradnju mira u Bosni i Hercegovini? Rodna ravnopravnost spada u osnovna i društveno priznata građanska, kulturna, ekonomska i politička prava. Važnost ravnopravnog učešća žena u javnoj sferi, prvenstveno zbog iskorištavanja cjelokupnog potencijala društva, ogleda se u poštivanju ljudskih prava i pružanju jednakih mogućnosti, ali ponajviše u tome što žene svojim pristupom mogu iznijeti novo, drugačije iskustvo koje širi i produbljuje mirovni aktivizam i neformalne pristupe izgradnji mira. Dosadašnji rezultati ukazuju na vidljiv pomak u pružanju jednakih prava i mogućnosti, ali bi se trebalo zapitati da li na dostignutom stepenu društvenog razvoja postoji rodna ravnopravnost. Uprkos svim postojećim aktivnostima međunarodnih organizacija i implementaciji Rezolucije 1325, te uvođenju rodne perspektive, sudjelovanje žena u javnoj i političkoj sferi i dalje je na deklarativnom nivou, te još uvijek govorimo o neravnopravnoj zastupljenosti žena prilikom definisanja zakona i politika. Doprinos žena tokom rata nije u potrebnoj mjeri prepoznatljiv od strane države, te se, nažalost, u postkonfliktnim zajednicama, više prepoznaju u viktimološkoj sferi nego u sferi odlučivanja, iako predstavljaju najaktivniji dio civilnog društva i najproduktivniji akter u izgradnji mira i tranzicijskom procesu pravde. Zbog toga rodna ravnopravnost predstavlja osnovu za izgradnju mira, ne samo u Bosni i Hercegovini, jer su aktivnosti koje su poduzimale žene kroz rad u nevladinim organizacijama dokaz da su veliki pomaci u implementaciji rodne ravnopravnosti napravljeni upravo zahvaljujući njima.

Ocjenjujući da su nepoznavanje prava žena, patrijarhat i stereotipi po sebi uzroci diskriminacija, a nedostatak političke volje i finansiranja nastavljaju biti prepreke, možemo argumentovano tvrditi da se u BiH prepoznaju sve navedene pojave, što dodatno otežava implementaciju rodne ravnopravnosti i direktno utiče na nivo demokratije. Pored prisutnog problema neravnopravnosti, ranija istraživanja po pitanju provođenja zakona u BiH uvjerljivo pokazuju da je potrebno izvršiti ustavne promjene koje bi BiH učinile funkcionalnom demokratskom i pravnom državom. Upravo zbog toga i istraživanje ove teme napor je da se naglasi potreba za

²⁵⁵ španjolska poslovice

izgradnjom države ravnopravne za sve građane i građanke. Učešće žena u politici ostaje jedan od prioriteta vlasti u BiH, kao što je navedeno u važećem Gender akcionom planu BiH i Akcionom planu za primjenu Rezolucije 1325, te je neophodno da se teži postizanju rodne ravnopravnosti u kreiranju politika i donošenju odluka na svim nivoima vlasti kroz poštivanje kvota, sa fokusom na pozicije odlučivanja, te izmjenama zakona pri čemu posebne odredbe treba da se odnose na pružanje podrške i pomoći žrtvama seksualnog nasilja. Radi se o dugotrajnom procesu koji zavisi od brojnih društvenih faktora, a ključnu ulogu igra podizanje svijesti o posljedicama diskriminacije. Društvo treba biti svjesno da učešće žena u javnom životu direktno utiče na njihov položaj i prihvaćenost u društvu, što se dalje ogleda na njihov položaj na tržištu rada, kao i pojavu nasilja u porodici i radnom mjestu. Uspješnost implementacije rodne ravnopravnosti ogleda se i kroz podizanje svijesti o ljudskim pravima, pristupima i kršenju istih, kao i razumijevanju rodnih pojmova. Ako se ove teme na adekvatan način uključe u formalno i neformalno obrazovanje, za rezultat ćemo imati obrazovane mlade ljude spremne da uzmu učešće u procesima izgradnje mira.

U BiH su do sada učinjeni veliki pomaci po pitanju rodne ravnopravnosti i u tome su učestvovali svi akteri zaduženi za provedbu i praćenje ZoRS BiH. Kroz istraživanje smo došli do zaključka da je zastupljenost žena u političkoj sferi više rezultat uticaja međunarodnih organizacija, nego istinske transformacije bh. društva, kao i da su najveći doprinos implementaciji rodne ravnopravnosti dale ženske nevladine organizacije. Pitanja sa izraženom rodnom problematikom su i dalje prepoznata kao pitanja od najmanjeg etnopolitičkog značaja, te su prepuštena ženskim organizacijama, iako zahtijevaju posvećenost nadležnih struktura unutar države. Izgradnja mira na svim nivoima zahtjeva veći angažman institucija kroz unapređenje postojećih mehanizama i saradnje sa fokusom na inicijative i interese NVO, te kroz promovisanje ženskog mirovnog aktivizma i pružanje finansijske podrške ženskim nevladinim organizacijama.

Zaključna misao se temelji na činjenici da će se uloge žena i muškaraca u društvu sigurno mijenjati, a šta bismo mogli uraditi kako bi se implementacija rodne ravnopravnosti poboljšala je pitanje za svakoga od nas. Kako bismo unaprijedili ovu oblast kao individue, trebamo pružiti pomoć ženama da se bore protiv neravnopravnosti u sopstvenoj zajednici, slušati glasove žena, razumijeti i poticati različitosti, te uvažiti njihove potrebe u svim aspektima društva i djelovanja.

Literatura

Knjige

1. Arsenijević, D. i Flessenkemper, T. (2013). *Kojeg je roda sigurnost?*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
2. Beridan, I. (2008). *Politika i sigurnost*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
3. Beridan, I., Tomić, I.M., Kreso, M., (2001). *Leksikon sigurnosti*. Sarajevo: DES.
4. Bock, G. (2005). *Žena u istoriji Evrope*. Beograd: Clio.
5. Brizendine, L. (2006). *The Female Brain - Ženski mozak - Što nas čini ženama*. Preveo Milutinović Rade. Beograd: Sezam book
6. Creveld, M. (1991). *The Transformation of War / Transformacija rata*. New York: Free Press, Preveo Branimir Gligorić. 2010. Beograd: Javno preduzeće Službeni glasnik i Fakultet za bezbednosti.
7. Ćurak, N. (2016). *Rasprava o miru i nasilju: (geo)politika rata – (geo)politika mira – studije mira*. Sarajevo; Zagreb: Buybook.
8. Eltahawy, M. (2015). *Hidžabi i himeni - zašto je Bliskom istoku potrebna seksualna revolucija*. Sarajevo: Buybook.
9. Gaarder, J. (1995). *Sofias verden (Sofijin svijet - Roman o povijesti filozofije)*. Prevela Iva Klara Andersson, Zagreb: Znanje
10. Galtung, J. (2009). *Mirnim sredstvima do mira: mir i sukob, razvoj i civilizacija*. Beograd: Službeni glasnik, Jugoistok XXI.
11. Ganija, V. (2017). *Edukacija kadrova u sigurnosim službama Bosne i Hercegovine*. Kiseljak: Autor.
12. Gavrić, S. i Stojić, H. (2011). *Žene u Bosni i Hercegovini "Dolje ti rijeka, dolje ti pruga"*. Sarajevo: Buybook.
13. Hunt, S. (2001). *Ovo nije bio naš rat: Bosanke obnavljaju mir*. Sarajevo: Dani.
14. Muratović, S. (2017). *Civilno društvo i sigurnost*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
15. Nash, K. (2006). *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*, Beograd: Službeni glasnik.
16. Pateman, C. (1989). *The disorder of women: democracy, feminism and political theory / Ženski nered – demokracija, feminizam i politička teorija*. Stanford University Press. Prevela Mirjana Paić Jurinić. Zagreb: Ženska infoteka.

17. Perković, M. (2012). *Ženska mirovna politika, Neko je rekao feminizam: Kako je feminizam uticao na žene XXI veka?*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Boll – Ured u BiH, Fondacija CURE.
18. Sadiković, L. (2012). *Ustav Bosne i Hercegovine, sigurnost i ljudska prava*. Sarajevo: Centar za sigurnosne studije.
19. Šafak, E. (2017). *Crno mlijeko - o pisanju, majčinstvu i unutaršnjem haremu*. Sarajevo: Buybook; Biblioteka Farah.
20. Šafak, E. (2021). *Kako sačuvati zdrav razum u doba podela*. Beograd: Laguna.
21. Sejfića, I. (2009). *NVO sektor u BiH – tranzicijski izazovi*. Tuzla: Bosanska riječ.
22. Spahić, A., Hasanović, A., Vasić, B., Cvjetković, D., Mirović, D., Hasanbegović, D., Čavčić, E., Karić, I., Čaušević, J., Salkanović, M., Zagorac, M., Veličković, M., Tolja Mešić, M., Jašarević, M., Selma Mustaćević, S. i Grabovac, T. (2015). *Feministička čitanja društvenih fenomena*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
23. Spahić, A., Ždralović, A., Aganović, A., Đokanović, B., Bavčić, E., Žuna, E., Giomi, F., Dračo, I., Delić, Z. i Popov-Momčinović, Z. (2015). *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku*. Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.
24. Šeta, Đ., (2011). *Zašto marama?: bosanskohercegovačke muslimanke o životu i radu pod maramom*. Sarajevo: Centar za napredne studije: Centar za interdisciplinarnе postdiplomske studije.
25. Vulliamy, E. (2017). *Rat je mrtav, živio rat – Bosna: svodenje računa*. Sarajevo; Zagreb: Buybook.
26. Wharton, A., (2005). *Introduction to the Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research* - Uvod u sociologiju roda: Uvod u teoriju i istraživanje. Oxford: Blackwell.

Časopisi, zbornici i novine

1. Aganović, Arijana, Miftari, Edita, Veličković, Marina, Gavrić, Saša, Zagorac, Maida, 2015.: 1995–2015: Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, Sarajevo
2. Bastick, Megan, Whitman, Tobie, 2013.: Vodič za žene kroz reformu sektora sigurnosti, Institut za inkluzivnu sigurnost i DCAF, Washington
3. Bastik, Megan, de Tores Danijel, 2010.: Primjena rezolucija o ženama, miru i bezbjednosti u reformi sektora bezbjednosti, Set priručnika o rodnim pitanjima i RSB-u, Priručnik 13

4. Bosna i Hercegovina u mirovnim misijama - doprinos održavanju mira širom svijeta, 2018.: Centar za sigurnosne studije, Sarajevo
5. Castillejo, Claire, 2011.: Building a state that works for women: Integrating gender into post-conflict state building - Izgradnja države koja radi za žene: Integracija roda u postkonfliktu izgradnju države, FRIDE, Madrid
6. Euroatlantski tjednik - bilten Organizacije za promicanje sjeverno-atlantskih integracija (OPSA), god. 3., broj 97. Zagreb
7. Kako do 40% žena u zakonodavnim tijelima u BiH? - Analiza mogućih intervencija u izbornom sistemu BiH, 2015.: Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo
8. Lynelle Helms, Elissa, 1998.: Gendered visions of the Bosnian future: Women's activism and representation in post-war Bosnia-Herzegovina - Rodne vizije bosanske budućnosti: Ženski aktivizam i zastupljenost u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, University of Pittsburgh, Pennsylvania
9. Mašić, Mirela, 2015.: Porodijsko odsustvo u Federaciji BiH: pravni i porezni okvir, Porezni savjetnik
10. Mlinarević, Gorana, Porobić – Isaković, Nela, Rees, Madeleine, 2015.: Kada se žene izostave iz mirovnih pregovora, Bosna i Hercegovina 20 godina nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, Časopis o prisilnim migracijama, 50
11. Početna procjena programa Žene, mirotvorstvo i pomirenje u BiH, 2011.: BASELINE STUDIJA - TPO fondacija
12. Terzić, Irina, 2016.: Položaj žrtava ratnog seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini, istraživački rad, Sarajevo
13. Tilly, Charles, 2004.: Social Movements, 1768-2004 - Društveni pokreti, 1768-2004, New York
14. Vince, Zlatko, 1954/55.: Zagreb, Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 3/4
15. Vrcelj, Sofija, 2019.: Majčinstvo – podloga familijarizacije odgojno-obrazovnih ustanova, Rijeka
16. Zaharijević, Adriana, 2008.: Neko je rekao feminizam?, Kratka istorija sporova: šta je feminizam?, Heinrich Böll Stiftung, Beograd

Dokumenti i drugi materijali

1. Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022. godine
2. Izborni zakon Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BiH“ br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14 i 31/16)
3. Izvještaj Evropske komisije o napredovanju BIH za 2008. godinu, Radni dokument osoblja Komisije, Brisel, 2008.
4. Izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini za period 31.07.2014.-31.07.2015. godine
5. Priručnik o rodu i rodnim pitanjima, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2022.
6. Priručnik za uključivanje principa ravnopravnosti spolova u zakone i politike, UN Women kancelarija u BiH, UNDP, Sarajevo, 2020.
7. Studija Regionalne radne grupe ministarstava odbrane Z. Balkana, *Položaj žena u oružanim snagama Zapadnog Balkana*, 2014.
8. Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovini, („Sl. glasnik BiH“ br. 12/02, 19/02, 8/03, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 50/08 - dr. zakon, 43/09, 8/10, 40/12 i 93/17)
9. Zakon o odbrani Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ br. 88/05)
10. Zakon o policiji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br.: 31/09, 60/10 i 31/11)
11. Zakon o policiji i unutrašnjim poslovima Republike Srpske, („Službeni glasnik RS“, br.: 57/16, 110/16, 58/19, 82/19 i 18/22 - odluka US)
12. Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine, („Službeni glasnik BiH, br.: 27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 i 7/12)
13. Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“ br. 16/03, 102/09 i 32/10)
14. Zakon o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BiH“ br.: 88/05, 53/07, 59/09, 74/10, 42/12 i 41/16)
15. Zakon o unutrašnjim poslovima Federacije BiH, („Službene novine FBiH, br.: 49/05)
16. Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“ br.: 59/09 i 66/16)
17. Završni izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini 2014-2017. godina, 2017.

Web stranice

1. Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine - <http://arsbih.gov.ba/>
2. Agencija za statistiku BiH - <https://bhas.gov.ba/>
3. Al Jazeera Balkans - informativni kanal - <https://balkans.aljazeera.net/>
4. Amica Educa, nevladina organizacija - <https://www.amicaeduca.ba/>
5. Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP) - <http://www.bezbednost.org/>
6. CESI - Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje - <http://www.cesi.hr/>
7. Collins rječnik - <https://www.collinsdictionary.com/>
8. Evropska unija, službena stranica - <https://eur-lex.europa.eu/>
9. Fokus, stranica za vijesti i medije - <https://www.fokus.ba/>
10. Fondacija Infohouse - <http://infohouse.ba/>
11. Fondacija lokalne demokratije - <https://fld.ba/>
12. Forced Migration Review (FMR) - <http://www.fmreview.org/>
13. Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine - <https://www.gcfbih.gov.ba/>
14. Hrvatska enciklopedija - <http://www.enciklopedija.hr/>
15. Inicijativa Građanke za ustavne promjene -
<https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com>
16. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH - <https://www.ombudsmen.gov.ba/>
17. KCS Insitut za psihijatriju, Beograd - <http://scindeks-clanci.ceon.rs/>
18. Libela – portal o rodu, spolu i demokraciji - <https://www.libela.org/>
19. Magazin Lola - <http://lolamagazin.com/>
20. Medica Zenica - <https://medicazenica.org>
21. Međunarodna liga žena za mir i slobodu - WILPF - Women's International League for Peace and Freedom, <https://www.wilpf.org/our-herstory/>
22. Ministarstvo odbrane BiH - <http://mod.gov.ba/>
23. Organizacija Mreža za izgradnju mira - <https://www.mreza-mira.net/>
24. Parline - globalni podaci o nacionalnim parlamentima - <http://www.ipu.org/>
25. Portal Diskriminacija - <http://www.diskriminacija.ba/kolumne/>
26. Portal Poduzetnice.ba - <http://poduzetnice.ba/>
27. Portal VICOBA d.o.o. - <https://visoko.co.ba/>
28. Radio Sarajevo - <https://radiosarajevo.ba/>
29. Radio Slobodna Evropa - <https://www.slobodnaevropa.org/>

30. REKOM – regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima - <http://www.recom.link>
31. SENSE Transitional Justice Center – Centar za tranzicijsku pravdu - <https://arhiva.sensecentar.org/vijesti.php?aid=5593>
32. Sjevernoatlantski vojni savez - NATO, službena stranica - https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_69366.htm
33. Struna - terminološka baza - <http://struna.ihjj.hr/>
34. Sveriges Riksdag, Parlament K. Švedske - <http://www.riksdagen.se/>
35. Svjetski ekonomski forum - <https://www3.weforum.org/>
36. Švedski institut - <https://sweden.se/>
37. Udruga K-zona - <http://www.voxfeminae.net/>
38. Udružene žene Banja Luka - <http://unitedwomenbl.org/>
39. Udruženja građana Vive Žene - <https://vivezene.ba/o-nama/>
40. UN Women Evropa i Centralna Azija - <https://eca.unwomen.org/>
41. UNESCO - Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, nauku i kulturu - <https://en.unesco.org/>
42. UNESCO Institut za statistiku - <http://www.speakupspkout.internews.org/>
43. Ured za ravnopravnost spolova, Vlada Republike Hrvatske - <https://ravnopravnost.gov.hr/>
44. Ustavni sud BiH - <https://www.ustavnisud.ba/>
45. Vlade Švedske - <https://www.government.se/>

Metodologija:

1. Termiz, Dž., (2009). „*Metodologija društvenih nauka*“ - Drugo dopunjeno i prošireno izdanje, Lukavac
2. Termiz, Dž., (2003). „*Metodologija društvenih nauka*“, Sarajevo

PRILOZI

Prilog br. 1

ANKETNI UPITNIK – nevladina organizacija/udruženje/fondacija

Poštovani,

u cilju razumijevanja i predstavljanja stanja rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini, koncipiran je ovaj Anketni upitnik koji bi na objektivan način trebao dati odgovore (nevladina organizacija/udruženje/fondacija) na ponuđena pitanja. Anketni upitnik sadrži 15 pitanja, a koristan je ukoliko je odgovoreno na 80% pitanja. Odgovori iz upitnika će biti obrađeni i u kvalitativnom kontekstu dati doprinos mom magistarskom radu na temu „Rodna ravnopravnost u izgradnji mira u Bosni i Hercegovini“. Unaprijed vam se zahvaljujem na izdvojenom vremenu. U slučaju nejasnoća, možete me kontaktirati putem e-mail adrese.

1. Koliko se značaja pridaje pitanjima rodne ravnopravnosti (kroz obuku i edukaciju) u odnosu na ukupan obim aktivnosti unutar nevladine organizacije/udruženja/fondacije?

- do 30% od ukupnog obima aktivnosti
- do 60% od ukupnog obima aktivnosti
- do 100% od ukupnog obima aktivnosti

2. Da li nevladina organizacija/udruženje/fondacija raspolaže instruktorima/instruktoricama za izvođenje obuke iz oblasti rodne ravnopravnosti? Ukoliko je odgovor NE, smatrate li da bi organizacija trebala raspolagati i tim stručnim kadrom?

- DA
- NE
- DRUGO (molim obrazložiti odgovor)

3. Prema vašoj procjeni, kakav uticaj na implementiranje rodne ravnopravnosti imaju važeći zakonski i podzakonski akti unutar BiH?

- Pozitivan
- Negativan
- Ograničavajući za žene
- Ograničavajući za muškarce

4. Kako ocjenjujete uticaj konvencija i rezolucija po pitanju rodne ravnopravnosti donesenih od strane međunarodnih organizacija, a obavezujućih za državu članicu, na uvođenje mehanizama za rodnu ravnopravnost u BiH?

- obavezujući i dovoljan
- neophodan, ali nedovoljan
- ograničavajući za društvo (molim obrazložite odabrani odgovor)

5. U kojoj mjeri je Bosna i Hercegovina pristupila implementiranju dokumenata koji regulišu pitanje rodne ravnopravnosti (Rezolucija 1325 Vijeća sigurnosti UN-a, Pekinška deklaracija, CEDAW konvencija)?

- u potpunosti
- djelomično
- u manjoj mjeri

6. Na šta konkretno mislimo kad kažemo da su te rezolucije implementirane? Postoje li određeni pokazatelji na osnovu kojih se za neku od rezolucija može reći da je implementirana?

7. Imajući u vidu postojanje konvencija, rezolucija, deklaracija i ostalih dokumenata koji se odnose na rodnu ravnopravnost i pružanje jednakih mogućnosti, smatrate li da treba uložiti veće napore u usklađivanje unutrašnjeg zakonodavstva sa međunarodnim instrumentima?

- DA
- NE (molim obrazložite odabrani odgovor)

8. Da li je za nevladin sektor i u kojem obimu značajna saradnja sa vladinim sektorom po pitanju rodne ravnopravnosti?

- značajna, ali potrebna u manjem obimu
- značajna i potrebna u većem obimu
- nije značajna, vladin i nevladin sektor trebaju samostalno obavljati aktivnosti vezane za rodnu ravnopravnost
- ne postoji ovakav oblik saradnje

9. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, molim da odgovorite: Na koji način nevladina organizacija/udruženje/fondacija ostvaruje saradnju sa vladinim sektorom kad je rodna ravnopravnost u pitanju? (navesti bar 3 oblika)

10. Da li ste zadovoljni stepenom rodne ravnopravnosti u nevladinom sektoru u Bosni i Hercegovini?

- stanje rodne ravnopravnosti se ističe kao najbolje od svih segmenata unutar bh. društva
- postoji izraženo nezadovoljstvo stepenom rodne ravnopravnosti
- djelomično zadovoljni kad je u pitanju stepen rodne ravnopravnosti

11. Žene su zastupljenije od muškaraca u nevladinom sektoru u procesu donošenja odluka. (molim da navedete bar tri razloga koji su uzrok odabranom odgovoru)

- DA _____
- NE _____

12. Prema vašoj procjeni, kakav uticaj na stepen rodne ravnopravnosti imaju stereotipi i predrasude unutar društva?

- Pozitivan
- Negativan
- Ograničavajući za žene
- Ograničavajući za muškarce

13. Navedite prepreke implementacije rodne ravnopravnosti u BiH sa kojim se susreće nevladina organizacija/udruženje/fondacija. (molim navedite najmanje 3 prepreke)

14. Kako finansijski aspekt utiče na kvalitet rada nevladinih organizacija?

- nema uticaja
- utiče u manjoj mjeri
- veoma utiče (prema vašem izboru, možete objasniti odabrani odgovor)

15. Smatrate li opravdanom potrebu da se u sistem obrazovanja na adekvatan način u odnosu na nivo obrazovanja uvrste pitanje rodne ravnopravnosti kroz upoznavanje sa osnovnim ljudskim pravima, usvojene konvencije i unutardržavno zakonodavstvo?

- DA
- NE (molim obrazložite)

Hvala vam na uloženom trudu za popunjavanje ovog anketnog upitnika, kao i na spremnosti da dijeleći raspoložive podatke kvalitativno upotpunite moj magistarski rad.

ANKETNI UPITNIK – vladin sektor

1. Ukupan broj zaposlenih u (naziv institucije/agencije) po kategorijama i spolnoj pripadnosti:

Kategorija		Broj	Muškarci	Žene
Državni službenici	Rukovodeći državni službenici			
	Ostali državni službenici			
Ukupno				

2. Ukupan broj pripadnika/ca u OS BiH po činu i spolnoj pripadnosti:

Čin	Broj	Muškarci	Žene
OR1 – OR4			
OR5 – OR9			
OF1 – OF2			
OF3 – OF5			
OF6 i više			

3. Ukupan broj pripadnika/ca OS BiH u mirovnim misijama po navedenim godinama i spolnoj pripadnosti:

Godina	Broj	Muškarci	Žene
2015.			
2016.			
2017.			
Ukupno			

4. Da li ste zadovoljni implementacijom rodne ravnopravnosti u sistemu sigurnosti u BiH?

- stanje po pitanjima rodne ravnopravnosti se ističe kao najbolje od svih segmenata unutar bh. društva
- postoji izraženo nezadovoljstvo implementacijom rodne ravnopravnosti unutar sigurnosnog sektora
- djelomično zadovoljni kad je u pitanju implementacijom rodne ravnopravnosti

5. Navedite na koje načine se u (naziv institucije/agencije) integrira rodna ravnopravnost kroz:

obuka _____
profesionalni razvoj _____
izrada propisa _____

6. Koliko se značaja pridaje pitanjima rodne ravnopravnosti (u smislu obuke i edukacije lica) u odnosu na ukupan obim aktivnosti unutar (naziv institucije/agencije)?

- do 30% od ukupnog obima aktivnosti
- do 60% od ukupnog obima aktivnosti
- do 100% od ukupnog obima aktivnosti

7. Da li (naziv institucije/agencije) raspolažu instruktorima/instruktoricama za izvođenje obuke iz oblasti rodne ravnopravnosti? Ukoliko je odgovor NE, smatrate li da bi institucija trebala raspolagati i tim stručnim kadrom?

- DA
- NE
- DRUGO (molim obrazložiti odgovor)

8. Da li (naziv institucije/agencije) dobija pozive za obuke, edukacije i seminare koji isključivo za učesnike traže muškarce i čime se može opravdati taj uslov/potreba?

- DA
- NE

9. Imajući u vidu postojanje konvencija, rezolucija, deklaracija i ostalih dokumenata koji se odnose na rodnu ravnopravnost i pružanje jednakih mogućnosti, smatrate li da treba uložiti veće napore u usklađivanje unutrašnjeg zakonodavstva sa međunarodnim instrumentima?

- DA
- NE (molim obrazložite)

10. Da li su međunarodne organizacije donošenjem konvencija i rezolucija pozitivno uticale na uvođenje mehanizama i strategija koje doprinose implementiranju rodne ravnopravnosti u BiH?

- DA
- NE
- Djelomično

11. Ocijenite značaj i obim saradnje vladinog i nevladinog sektora po pitanju rodne ravnopravnosti?

- značajan, ali potreban u manjem obimu
- značajan i potreban u većem obimu
- nije značajan, vladin i nevladin sektor trebaju samostalno obavljati aktivnosti vezane za rodnu ravnopravnost
- ne postoji ovakav oblik saradnje

12. Na koji način se ostvaruje saradnja između vladinog i nevladinog sektora kad je rodna ravnopravnost u pitanju? (navesti 3 oblika)

13. Kako biste ocijenili obuke organizovane od strane međunarodnih organizacija i koliko učešće na obukama doprinosi promociji rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini?

- potrebne
- poželjne
- opravdane
- nepotrebne (molim obrazložite)

14. Žene su zastupljenije od muškaraca u sistemu sigurnosti u procesu donošenja odluka.

- DA
- NE
- Djelomično

15. Prema vašoj procjeni, kakav uticaj na implementiranje rodne ravnopravnosti imaju stereotipi i predrasude unutar društva?

- Pozitivan
- Negativan
- Ograničavajući za žene
- Ograničavajući za muškarce

16. Prema vašoj procjeni, kakav uticaj na implementiranje rodne ravnopravnosti imaju važeće zakonske i podzakonske regulative?

- Pozitivan
- Negativan
- Ograničavajući za žene
- Ograničavajući za muškarce

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao studentica magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznata sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisala samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasna sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____